

Editor / Yayın Kurulu Başkanı

Ahmet Burcin YERELİ

Co-Editors / Yayın Kurulu Bşk. Yrd.

Metin MERİC

Mustafa KIZILTAN

Editorial Board / Yayın Kurulu

Ahmet Burcin YERELİ

Metin MERİC

Hakan AY

Altug Murat KOKTAS

Mustafa KIZILTAN

Sevilay Ece GUMUS

Emre ATSAN

Finansal Sıkıntının Tanımı ve Piyasa Odaklı Çözümleri:

Borç Yapılandırma, Varlık Satışı ve Yeni Sermaye Enjeksiyonu

Definition and Market Oriented Solution of Financial Distress:

Debt Structuring, Asset Sales and New Capital Injection

Hakan BİLİR

**The Views of Tokat Tax Office Employees Regarding
the Rights and Obligations of Taxpayers**

Tokat Vergi Dairesi Çalışanlarının Mükellef Hak ve Ödevlerine İlişkin Görüşleri

Deniz SAHİN - Elvan CENİKLİ

Ekonomik Krizlerin Değişmeyen İmdatçısı: Maliye Politikası

Unchanging Rescuer of Economic Crises: Fiscal Policy

Huseyin SEN - Ayşe KAYA

Domestic Saving and Tax Structure: Evidence from Turkey

Yurtiçi Tasarruflar ve Vergi Yapısı: Türkiye Örneği

Savas CEVİK

**Sorgun Kazası XIX. Yüzyıl Temettuat Defterleri Üzerinden
Gelir Dağılımı ve Göreli Yoksulluk Üzerine Bir İnceleme**

A Study for Income Distribution and Relative Poverty on

Temettuat Records of Sorgun Township in 19th Century

Ahmet Burcin YERELİ - Altug Murat KOKTAS - Isil Sirin SELÇUK





SOSYOEKONOMİ SOSYOEKONOMİ

Refereed, Scientific, Quarterly Hakemli, Bilimsel, Süreli

Sosyoekonomi Society Sosyoekonomi Derneği

Year: 11, Volume: 23, January-March 2015 Yıl: 11, Sayı: 23, Ocak-Mart 2015
www.sosyoekonomi.org ISSN 1305-5577

Publisher / Derginin Sahibi	: On behalf of Sosyoekonomi Society Sosyoekonomi Derneği adına Prof. Ahmet Burcin YERELİ editor@sosyoekonomi.org
Editor / Yayın Kurulu Başkanı (Sorumlu Yazı İşleri Müdürü)	: Prof. Ahmet Burcin YERELİ editor@sosyoekonomi.org
Co-Editor / Yayın Kurulu Bşk. Yrd. (Sorumlu Yazı İşleri Müdür Yrd.)	: Assc.Prof. Metin MERİC info@sosyoekonomi.org
Co-Editor / Yayın Kurulu Bşk. Yrd. (Sorumlu Yazı İşleri Müdür Yrd.)	: Res.Asst. Mustafa KIZILTAN info@sosyoekonomi.org
Title of Journal / Yayının Adı	: Sosyoekonomi Journal Sosyoekonomi Dergisi
Type of Journal / Yayının Türü	: Periodical Yaygın, Süreli Yayın
Frequency and Language / Yayının Şekli ve Dili	: Quarterly, English & Turkish 3 Aylık, İngilizce & Türkçe
Directorial Address / Yayının İdare Adresi	: Sosyoekonomi Derneği, Cihan Sokak, 27/7 06430 Sıhhiye / ANKARA Tel: +90 312 297 86 75 – 76 Fax: +90 312 299 20 63
Printing House / Basım Yeri	: BRC Basım Matbaacılık Ltd. Şti., Samanyolu Cd., No: 35 İskitler / ANKARA Tel: +90 312 384 44 54 Fax: +90 312 384 44 24
Place and Date of Print / Basım Yeri ve Tarihi	: Ankara, 31.01.2015
Abstracting-Indexing / Dizin	: <i>Tübitak – ULAKBİM, EconLit, EBSCO, ProQuest, ASOS.</i>

Editorial Board / Yayın Kurulu

Ahmet Burcin	YERELI	Hacettepe University
Metin	MERIC	Gazi University
Hakan	AY	Dokuz Eylul University
Altug Murat	KOKTAS	Nigde University
Mustafa	KIZILTAN	Hacettepe University
Sevilay Ece	GUMUS	Hacettepe University
Emre	ATSAN	Hacettepe University

Referees of This Issue / Bu Sayının Hakemleri

Deniz	AYTAC	Hitit University
Elshan	BAGIRZADEH	Azerbaijan State University of Economics
Besim Bulent	BALI	Dogus University
Alparslan Abdurrahman	BASARAN	Hacettepe University
Duran	BULBUL	Gazi University
Tuncay	KARA	Duzce University
Yusuf	KILDIS	Dokuz Eylul University
Altug Murat	KOKTAS	Nigde University
Metin	MERIC	Gazi University
Ibrahim	ORGAN	Pamukkale University
Ersan	OZ	Pamukkale University
Ahmet	OZEN	Dokuz Eylul University
Metin	SAGLAM	Hitit University
Ibrahim Erdem	SECILMIS	Hacettepe University
Huseyin	SEN	Yildirim Beyazit University
Selami	SEZGIN	Osmangazi University
Serkan	TAFLIOGLU	Nigde University
Abdullah	TEKBAS	Dokuz Eylul University
Ozgur	TEOMAN	Hacettepe University
Istiklal Yasar	VURAL	Recep Tayyip Erdogan University
Fatih	YUCEL	Nigde University

Bu derginin her türlü yayım ve telif hakkı Sosyoekonomi Dergisi'ne aittir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine göre, fotokopi, dijital ve benzeri yöntemlerle herhangi bir bölümü veya tamamı Dergi Sahibinin veya Yayın Kurulu Başkanının izni olmadan basılamaz ve çoğaltılamaz. Bilimsel etik kurallarına uygun olmayan alıntı yapılamaz. Dergide yayımlanan makalelerin fikri sorumluluğu yazarlara aittir.

Content

Author(s)	Title	pp.
Executive Summary		4
Editörün Notu		6
Hakan BİLİR	Finansal Sıkıntının Tanımı ve Piyasa Odaklı Çözümleri: Borç Yapılandırma, Varlık Satışı ve Yeni Sermaye Enjeksiyonu Definition and Market Oriented Solution of Financial Distress: Debt Structuring, Asset Sales and New Capital Injection	9
Deniz SAHİN Elvan CENİKLİ	The Views of Tokat Tax Office Employees Regarding the Rights and Obligations of Taxpayers Tokat Vergi Dairesi Çalışanlarının Mükellef Hak ve Ödevlerine İlişkin Görüşleri	25
Huseyin SEN Ayse KAYA	Ekonomik Krizlerin Değişmeyen İmdatçısı: Maliye Politikası Unchanging Rescuer of Economic Crises: Fiscal Policy	55
Savas CEVİK	Domestic Saving and Tax Structure: Evidence from Turkey Yurtiçi Tasarruflar ve Vergi Yapısı: Türkiye Örneği	87
Ahmet Burcin YERELİ Altug Murat KOKTAS Isil Sirin SELCUK	Sorgun Kazası XIX. Yüzyıl Temettuat Defterleri Üzerinden Gelir Dağılımı ve Göreli Yoksulluk Üzerine Bir İnceleme A Study for Income Distribution and Relative Poverty on Temettuat Records of Sorgun Township in 19 th Century	113
About the Authors		139
Notes for Contributors		140
Yazarlara Duyuru		141

Executive Summary

The objective of our journal is to publish up-to-date, high-quality and original research papers. In this volume, we present fifteen studies included socio-economic-based findings and reviews, but broadly the issue contains research papers. Research Papers are more in traditional forms and they demonstrate a sound theoretical and/or methodological underpinning, a clear contribution to knowledge in the field and provide a critical and concise yet comprehensive and contemporary review of the economy in the real life and its applications.

The first article of this issue investigates reasonable possible private market solutions of financial distress. In order to decide which solutions are better than others, the author prefers to make a definition of financial distress. He claims that making this definition is important since building financial distress prediction models becomes harder due to the definition conflict. For all these reasons, the author makes comparisons between the financial distress definitions found place on other academic articles and explains why the term is different from default, insolvency, bankruptcy and etc.

The second study which is written by Şahin and Cenikli deals with tax payers' rights and obligations in the province of Tokat. Even though the article seems very close to articles written on related issues in public finance literature, it is particularly different from others since this article takes the subject from the perspective of Tokat Tax Office employees. This research article figures that more studies must conduct to reach desired knowledge and consciousness level.

Starting from 1936, Keynesian politics have played a significantly important role since he claims majorly government intervention until providing perfect market conditions. According to his advocated thoughts, the efficiency of fiscal policies is greater than monetary policies in this case. So, the third paper on this issue takes the role of fiscal policy that has recently come to the fore as rescuer during economic crises as a subject.

Çevik examines the impacts of tax structure on domestic savings of Turkey through co-integration and vector error correction models in the fourth study. He uses annual data between 1965 and 2011. According to the conducted research, he claims that there are unidirectional Granger causalities to domestic savings from variables on tax for short-run coefficients.

The purpose of the last article of the issue is to enquire the income distribution and relative poverty of Sorgun Township which is located in Province of Sivas by using income inequality data in temettuat records data from 1844-1845. This research demonstrates that the tax system employed in located area increased income inequality in increasing rate.

We are grateful to your ongoing interest in our journal.

Prof. Ahmet Burcin YERELİ

Editor

Editörün Notu

Dergimizin amacı, güncel, yüksek kaliteli ve özgün araştırma makaleleri yayınlamaktır. Bu sayıda, sosyoekonomik temelli bulgular ve yorumlar on dört çalışma sunulmaktadır ancak genel olarak sayı araştırma raporlarını içerir. Araştırma Raporları çoğunlukla geleneksel formdadır ve teorik ve / veya metodolojik temeli, alanına net bir katkı sunan ve gerçek ekonomik hayata ve uygulamalarına eleştirel, net, kapsamlı ve çağdaş yorumlar sağlamaktır.

Bu sayımızın ilk makalesi finansal sıkıntının olası piyasa çözümlerini araştırmaktadır. Hangi çözümün diğerlerinden daha iyi olduğuna karar verebilmek için, yazar öncelikle finansal sıkıntının ne olduğunu tanımlamayı tercih etmiştir. Tanımlama yapmayı tercih etmesinin sebebi ise finansal sıkıntıyı tahmin etmeyi sağlayan modellerin bu tanımlama sorunsalı yüzünden kurulmasının zorlaşmasıdır. Tüm bu sebeplerden ötürü, yazar bu alandaki diğer akademik çalışmalarda yer alan finansal sıkıntı tanımları arasında karşılaştırma yapmıştır ve bu kavramın neden temerrüt, tasfiye, iflas gibi kavramlardan farklı olduğunu açıklamıştır.

Şahin ve Cenikli tarafından yazılan ikinci çalışma Tokat ilindeki vergi mükelleflerinin hak ve yükümlülüklerini ele almaktadır. Her ne kadar makale maliye literatüründe bu alanda yazılan diğer çalışmalara benzer görülsede, Tokat Vergi Dairesi çalışanları açısından konuyu ele aldığı için aslında oldukça farklıdır. Bu araştırma, bu konudaki bilgi dağarcığının ve bilinç seviyesinin gelişmesi için daha çok araştırmaya gereksinim duyulduğunu ortaya koymuştur.

1936 yılından bu yana tam rekabet koşulları sağlanana dek devlet müdahalesini öngören Keynesyen politikalar önemli rol oynamaktadır. Bu görüşün savunucularına göre, maliye politikası bu açıdan para politikasına göre daha etkindir. Bu yüzden üçüncü makale her ekonomik krizle beraber yeniden kurtarıcı olarak gündeme gelen maliye politikasını konu almaktadır.

Dördüncü çalışmada ise Çevik, eş-bütünleşme analizi ve vektör hata düzeltme modelleri aracılığıyla yurtiçi tasarruflar üzerinde vergi yapısının etkisini analiz etmektedir. Bu araştırmayı yapmak için 1965 ile 2011 yılları arasındaki yıllık verileri kullanmaktadır. Yürütülen bu araştırmaya göre, kısa dönem katsayılarından elde edilen sonuçlar vergi değişkenlerinden yurtiçi tasarruflara doğru tek yönlü bir Granger nedenselliklerinin bulunduğunu göstermektedir.

Son çalışmanın amacı ise Sivas ilindeki Sorgun Kasabesindeki gelir dağılımı ve göreceli yoksulluğu 1844-1845 yılları arasındaki Temettüat Tahrirlerindeki gelir eşitsizliği verilerini kullanarak ortaya çıkarmaktır. Araştırma göstermiştir ki ilgili dönemde ilgili bölgedeki vergi sistemi eşitsizlikleri gittikçe artan oranda arttırmaktadır.

Dergimize süregelen ilginizden ötürü teşekkürü bir borç biliriz.

Prof.Dr. Ahmet Burçin YERELİ

Editör

Finansal Sıkıntının Tanımı ve Piyasa Odaklı Çözümleri: Borç Yapılandırma, Varlık Satışı ve Yeni Sermaye Enjeksiyonu

Hakan BİLİR

hbilir@rekabet.gov.tr

Definition and Market Oriented Solution of Financial Distress: Debt Structuring, Asset Sales and New Capital Injection

Abstract

Although it is not necessary every distress firm goes bankruptcy, recent global financial crisis caused to occur many bankruptcy and liquidation process. As a result, prediction of financial distress process become very popular nowadays. However, there is no agreement about definition of financial distress. Many confuse this concept related but different ones such as default, insolvency, bankruptcy, liquidation and etc. Moreover, different approaches to the definition of financial distress show how the concept is so complex and versatile. This conflict complicates to build prediction models of financial distress as well. In practice typically bankruptcy prediction models are used instead. When the process is identified correctly, it is easier to decide which private market based solution will be used.

Keywords : Financial Distress, Bankruptcy, Liquidation, Restructuring.

JEL Classification Codes : G32.

Özet

Finansal sıkıntı her zaman iflasla sonuçlanmamakla birlikte, yaşanan küresel finans krizi çok sayıda iflas ve tasfiye sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum günümüzde finansal sıkıntı tahmin konusunu oldukça popüler hale getirmiştir. Bununla birlikte finansal sıkıntının tahmini hakkında genel bir uzlaşa bulunmamaktadır. Çok sayıda kişi finansal sıkıntıyı ilgili fakat daha farklı anlamlara gelen temerrüt, iflas, tasfiye, acze düşme gibi kavramlar ile karıştırmaktadır. Buna ek olarak finansal sıkıntının farklı şekillerde tanımlanması da kavramın ne kadar zor ve karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu karışıklık aynı zamanda finansal sıkıntı tahmin modellerinin kurgulanmasını da zorlaştırmaktadır. Uygulamada ise sıklıkla finansal sıkıntı yerine, iflas tahmin modellerinin kullanıldığı görülmektedir. Finansal sıkıntı sürecinin doğru bir şekilde tanımlanması, piyasa odaklı çözüm stratejilerinin hangisinin kullanılacağına karar verilmesini de kolaylaştırmaktadır.

Anahtar Sözcükler : Finansal Sıkıntı, İflas, Tasfiye, Yeniden Yapılandırma.

1. Giriş

Yaşanan küresel finansal kriz büyük ölçüde işletme ve hane halklarının finansal sıkıntılarının artması ve kötü finansal kararlardan kaynaklanmıştır. Kriz, yönetilemeyecek ölçüde büyük borçlanmaya dayanan kötü finansal tercihte bulunulduğunu ortaya koymuştur. ABD ikincil emlak (*sub-prime mortgage*) piyasasındaki kötü kredi geçmişine sahip kişilerin gelirlerinin çok üzerindeki harcamalarına olanak sağlanması bu durumun en çarpıcı örneğini ortaya koymaktadır. Büyük bir finansal maliyete neden olan finansal kriz, görece az sayıdaki kişinin yaşadığı finansal sıkıntı ve sergilediği kötü finansal davranışların, ekonominin geri kalanı üzerinde ne denli bir negatif dışsallığı yol açtığını hatırlatmıştır (McCarthy, 2011: 6).

Global kriz sürecinde çok sayıda firmanın karşı karşıya kaldığı “finansal sıkıntı (*financial distress*)” kavramının kısaca firmanın faaliyet nakit akımlarının yükümlülüklerini karşılayamaması ve firmanın düzeltici bir takım önlemler almaya zorlanması durumu olarak tanımlanması mümkündür². Süreç firmanın sözleşme yükümlülüklerini yerine getirememesi nedeniyle, firma, kreditor ve hisse yatırımcıları arasında gerçekleşen finansal bir yeniden yapılandırmayı ifade etmektedir. Yükümlülüklerin yerine getirilememesi (temerrüt), faiz ödemelerinde yaşanan problemi ya da borç sözleşmesinin ihlali anlamına gelirken, iflas (*bankruptcy*), temerrüdün çözümünün yasal prosedürünü ifade etmektedir. Finansal sıkıntı bir yandan temerrüt ve iflası içinde barındırırken diğer yandan temerrüt veya iflas tehdidi ve bu tehdidin firma üzerindeki etkilerini de kapsamaktadır.

Çok sayıda yazında, iflas kanunlarına yönelik devam eden tartışmalar ekseninde finansal sıkıntıya yönelik uygulamaların önemi kavranmış durumdadır (Suarez & Sussman, 2004: 1). Borç sözleşmelerinin gereğinin yerine getirilememesi konularını düzenleyen iflas kanunları ve ilgili diğer düzenlemeler serbest piyasa ekonomisinin en önemli yapıtaşlarından bir tanesini oluşturmaktadır. Söz konusu düzenlemeler, borç ödemelerinden kaynaklanan problemlerin çözümü konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar bakımından alacaklılara (talep sahiplerine) yardımcı olduğu gibi finansal sıkıntı altındaki firmanın kontrolünün çeşitli talep sahipleri arasında dağılımını ve finansal sıkıntı probleminin çözümü için hangi piyasa mekanizmasının kullanılacağı konularını da belirlemektedir. En nihayetinde bu durum yatırımcıların öncül (ex-ante) sermaye temin isteklerini ve firmanın sermaye yapısı ve sermaye maliyeti seçimlerini etkilemektedir. Firma borç (kaldıraç) kullanımının artışı yükümlülüklerin yerine getirilememesi ve iflas riskini artırmaktadır. Bu yapı finansal

¹ ABD’de, düşük gelir gruplarına/kredi sicili iyi olmayanlara, daha düşük hacimde ve daha yüksek faizler ile verilen krediler sub-prime olarak sınıflandırılmaktadır.

² “Financial distress” karşılığı olarak ifade edilebilecek finansal sıkıntı kavramı çalışmada finansal başarısızlık, finansal baskı gibi benzer anlamlara gelebilecek tüm kavramlara karşılık gelmek üzere kullanılmıştır.

ekonomistlerin, yöneticilerin ve hukukçuların firmanın finansal sıkıntı ile nasıl baş etmesi gerektiğinin önemini artırmaktadır (Hotchkiss, 2008: 3).

Finansal sıkıntının tahminine yönelik modellerin geliştirilmesi firmaların zamanında önlem alabilmesine olanak sağlayacaktır. Bununla birlikte söz konusu çalışmaların geliştirilebilmesi aynı zamanda kavramın net bir şekilde tanımlanmasına bağlıdır. Bu çerçevede çalışmada öncelikli olarak finansal sıkıntı kavramından ne anlaşılması gerektiği üzerinde durulacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, finansal sıkıntı kavramının “ekonomik sıkıntı, tasfiye, iflas” gibi ilişkili ama daha farklı süreçlerden farklıları ele alınacaktır. Bu durum finansal sıkıntının tahminine yönelik modellerde hangi tarz firmaların verilerinin kullanılması gerektiği konusunda temel bir rol üstlenmektedir. Finansal sıkıntı yaşayan firmaların önünde mahkeme ya da piyasa çözümü şeklinde iki temel yol bulunmaktadır. Hangi koşulların varlığı altında hangi çözüm mekanizmasının işletilmesi gerektiği çeşitli kriterlerin değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde finansal sıkıntının piyasa çözüm mekanizmaları değerlendirilecektir.

2. Finansal Sıkıntı, Tasfiye ve İflas

Finansal tabloların hazırlanmasında kullanılan temel varsayımlardan bir tanesi işletmenin sürekliliği³ (*going concern*) ilkesidir. Bu ilkeye göre işletmenin takip eden muhasebe döneminde veya gelecek on iki aylık süreçte faaliyetlerine devam edeceği öngörülmektedir. İşletmenin sürekli olması, öngörülebilir gelecekte tasfiye riskinin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Gelecek mali yılda işletmenin faaliyetlerinin devam etmeyeceğine yönelik emarelerin denetçiler tarafından raporlanması gerekmektedir⁴ (Sormunen & Laitinen, 2012: 42).

³ Süreklilik kavramı, işletmenin bilanço tarihinden itibaren genellikle on iki ay içinde varlıklarını paraya dönüştürmeyeceği ve borçlarının tamamını ödemeyeceği varsayımdır. Başka bir ifadeyle işletmenin, faaliyetini durdurmayaacağı ve tasfiyeye gitmeyeceği öngörlür. Süreklilik varsayımı kabul edilmezse, işletmenin varlıklarını ve borçlarını hep rayiç bedelle (gerçeğe uygun değerle) değerlemesi gerekir. Böyle bir muhasebe anlayışı, varlıkların ve borçların sürekli değerlendirme işleminden öteye gidemeyecektir. Bu nedenle dönem sonlarında varlıkların ve borçların değerlemesinde uygun değerlendirme ölçüleri kabul edilmiştir. Bkz. Celal Kepekçi, Muhasebede ve Bağımsız Denetimde Süreklilik Varsayımı, <http://mizanturk.com.tr/Muhasebede_ve_Bagimsiz_Denetimde_Sureklilik_Varsayimi_27_29_Makale.html>.

⁴ Denetim sürecinde elde edilen denetim kanıtlarına göre denetçi, işletmenin sürekliliğini devam ettirebilmesi konusunda önemli bir şüpheye işaret eden, belirsizlik olup olmadığı ile ilgili olayları ve/veya koşulları belirlemek için görüşünü belirtmek zorundadır. Denetçinin raporlama sorumlulukları ana hatlarıyla; işletmenin sürekliliği varsayımının geçerli olduğu ancak önemli belirsizlikler bulunduğu ve işletmenin sürekliliği varsayımının geçerli olmadığı durumlardır. İşletmenin sürekliliği varsayımının geçerli olduğu ancak önemli belirsizlikler bulunduğu durumlarda, denetçi; finansal tablolarda yer alan olay ya da işlemlere ilişkin açıklamaların önemli bir şüphe içerip içermediğini, önemli şüphelere ilişkin yönetim planlarını, finansal tablolarda yapılan açıklamalarda “işletmenin sürekliliğini devam ettirebilme yeteneği hakkında şüphe

Hukuk ve finans literatüründe iflas düzenlemelerinin, yeniden yapılandırılan finansal sıkıntıdaki firmaların işleyen teşebbüs değerini (*going concern value*) düşürerek tasfiye (*liquidation*) halindeki firmalara yönelik amaçların elde edilmediğine yönelik süregelen tartışmalar mevcuttur⁵. İyi tasarlanmış iflas kanunlarından beklenen, işleyen teşebbüs değerinin, tasfiye değerinin üzerinde olduğu durumlarda, süreklilik anlayışı gereği firma varlıklarının fonksiyonlarını sürdürebilmelerinin sağlanmasıdır. “Finansal sıkıntı” altındakiler, borçların geri ödenmesinde zorluklar yaşamakla birlikte, sürekliliğin geçerli olduğu firmalar iken, “ekonomik sıkıntı” yaşayanlar ise düşük veya negatif faaliyet kârlılığı ve borçlu olmasalar dahi tartışılabilir işleyen teşebbüs değerine sahip firmalardır (Lemmon vd., 2009: 1).

İflas kanunları hakkındaki temel etkinlik sorusu, düzenlemelerin ekonomik olarak etkin fakat finansal açıdan sıkıntılı firmaları efektif bir biçimde rehabilite ve ekonomik olarak etkin olmayan firmaları ise tasfiye edip etmediğine yöneliktir (Senbet & Wang, 2012: 3). İflas ve sermaye yapısı arasındaki ilişkiye yönelik literatürün başlangıcı Modigliani ve Miller’ın (MM) 1958 tarihli çalışmalarına dayanmaktadır. Yazarlar çalışmalarında mükemmel sermaye piyasalarının mevcudiyeti varsayımı altında firma değerinin finansal politikalardan etkilenmeyeceğini ileri sürmektedir. Bu anlamda firmaların yatırım ve finansman kararları tamamen birbirinden ayrılabilir. MM varsayımları altında, firmaların borç durumunun firma değeri ve firma varlıklarından kaynaklanacak nakit akışları üzerinde bir etkisi olmamaktadır. Firmanın sermaye yapısı yalnızca toplam nakit akışının hissedarlar ve kreditorler arasında nasıl pay edileceğini göstermektedir. Bu durumda iflas, varlıkların değerinin borçların değerini altına düşmesi halinde ortaklığın hissedarlardan kreditorlere transferini ifade etmektedir. Finansman kararlarının yatırım kararlarından tamamen ayrılması iflas ve firmanın faaliyet performansı arasında gerekli bir ilişkinin olmadığını ima etmektedir. İflas, ekonomik sıkıntıya veya kötü ekonomik performansa yol açmamaktadır. Bu önemli yaklaşım, iflasın ekonomik sonuçlarına ilişkin tartışmalarda sıklıkla göz ardı edilmektedir. Bu çerçevede birbirleri ile ilgili ancak farklı olan “finansal sıkıntı” ve “ekonomik sıkıntı” kavramları karıştırılmaktadır (Senbet & Wang, 2012: 6-7).

Ekonomik sıkıntı (*economic distress*), finansal sıkıntıdan farklı olup, ekonomik anlamda sıkıntı yaşayan bir firma finansal olarak sıkıntı da olmayabilecekken bu durumun tam tersi de geçerlidir. Örneğin ekonomik sıkıntıda firma sıfır borca sahip olabilirken, yüksek derecede kârlı bir firma finansal sıkıntı yaşayabilmektedir (Jiang & Wang, 2009: 6).

olabileceğine ilişkin önemli belirsizliklerin mevcut” olup olmadığını değerlendirmelidir (Uzay & Tanç, 2009: 7-8).

⁵ “Tasfiye değeri” (*liquidation value*), şirket varlıklarının satışından sağlanabilecek tutardan tüm borçlar çıkarıldıktan sonra kalan tutarı ifade ederken, “işleyen teşebbüs değeri” (*going concern value*) ise, işletmenin bir bütün şeklinde çalışır olarak devredilmesi durumunda değerinin ne olacağını ifade etmektedir (Sayılğan, 2008: 63).

Firmanın kreditorlere olan taahhütlerinin yerine getirilememesi ya da çeşitli zorluklarla karşılaşması olan finansal sıkıntı doğrudan firmanın kaldıraç (*leverage*) kararları ile ilgilidir. Bununla birlikte ekonomik sıkıntı ise firmanın faaliyet etkinsizliklerinden kaynaklanan zorlukları ifade etmektedir. Bu anlamda doğrudan firmanın kaldıraç kararları ile ilgisi bulunmamaktadır. Diğer taraftan faaliyetlerine devam edebilen finansal sıkıntı yaşayan firmanın ekonomik olarak sıkıntıda olmadığı söylenebilecektir. Bu açıdan sermaye yapısı tamamen özkaynaklardan oluşan firmalar ekonomik açıdan sıkıntı yaşayabilecekken, kreditorlerin bulunmaması nedeniyle finansal açıdan sıkıntıya girmeleri mümkün değildir. Söz konusu firmaların iflas etmeksizin pazarın dışına çıkmaları ve tasfiye süreci yaşamaları mümkündür (Senbet & Wang, 2012: 7). Dolayısıyla ekonomik sıkıntı firmanın kazançlarındaki çok büyük orandaki düşüşü ifade ederken, finansal sıkıntı firmanın borç yükümlülüklerini yerine getirememesi ile ilişkilidir (Jiang & Wang, 2009: 2).

Finansal sıkıntının tanımı, tasfiye ya da iflastan daha az belirlilik arz etmektedir. Bununla birlikte finansal sıkıntı olasılığının ölçülebilmesi için kavramın tanımlanması büyük önem taşımaktadır. Çeşitli belirsizliklere rağmen, finansal sıkıntının kurumsal normalikten sapma olduğu çok açık olduğu gibi süreç doğal afetler, değişen kamu düzenlemeleri veya mahkeme kararları gibi ani ve beklenmeyen durumlar dışında, iflas öncesinde başlamaktadır (Platt & Platt, 2006: 142).

Tasfiye, firma varlıklarının satış yoluyla elden çıkarılması ve firmanın fiziksel varlığının sona ermesidir. Tasfiyenin genel özellikleri; “tasfiye kararının, firma varlıklarının tasfiye değerinin, faaliyete devam halindeki piyasa değerini geçtiğinde alınması, firmanın tasfiye edilmesi durumunda varlıkların ayrı ayrı ya da firmanın bir bütün halinde satılması ve elde edilen satış gelirinin alacaklılar ve hissedarlar arasında mutlak öncelikle sırasına göre dağıtılması, genellikle, bütünüyle ya da tek tek firma varlıklarının elden çıkarılmasıyla hedeflenen düzeyde gelir elde edilememesi” olarak sıralanabilir (Çakır, 2005: 12). Bir işletmenin gelir ve giderleri arasındaki olumsuz fark (zarar) iflas anlamına gelmemekte, bu durumun dönemler boyunca ve büyük miktarlarda gerçekleşmesi ise iflas riskini artırmaktadır (Sayılğan, 2008: 399). Bu anlamda iflas; “işletmenin varlıklarının borcunu karşılayamaması durumu olup (borca batıklık), bu durumda, işletmenin net varlığı reel olarak negatif bir yapı arz etmektedir⁶”. Bu durumda işletmenin iflasının gerçekleşmesinin yanı sıra, bazı koşulların varlığı halinde iflasın ertelenmesi de mümkündür⁷.

⁶ 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu 179. maddesinde; “Sermaye şirketleri ile kooperatiflerin borçlarının aktifinden fazla olduğu idare ve temsil ile vazifelendirilmiş kimseler veya şirket ya da kooperatif tasfiye halinde ise tasfiye memurları veya bir alacaklı tarafından beyan ve mahkemece tespit edilirse, önceden takibe hacet kalmaksızın bunların iflasına karar verilir.” ifadelerine yer verilmiştir.

⁷ 179. maddenin devamında ise; “Şu kadar ki, idare ve temsil ile vazifelendirilmiş kimseler ya da alacaklılardan biri, şirket veya kooperatifin mali durumunun iyileştirilmesinin mümkün olduğuna dair bir iyileştirme projesini mahkemeye sunarak iflasın ertelenmesini isteyebilir. Mahkeme projeyi ciddi ve inandırıcı bulursa, iflasın

Birbirleri ile ilgili olan tasfiye ve iflas kavramları da literatürde sıklıkla tartışılmaktadır. Tasfiye firma varlıklarının parça parça veya bir bütün olarak başka bir firmaya satılmasını ifade etmektedir. Tasfiye kararı, firma varlıklarının alternatif kullanımlarının daha yüksek olduğu zamanlarda optimal olmaktadır. Tasfiye, firmanın nasıl finanse edildiğinden bağımsız olarak, bir sermaye bütçelemesi (yatırım) kararı olarak görülmelidir. Tasfiye ve iflas ayrı ve bağımsız olaylardır. Kârlı fakat yüksek borçlanma oranına sahip firma faaliyetlerine devam edebilirken, borcu olmayan ancak kar etmeyen bir firmanın tasfiye edilmesi mümkündür (Senbet ve Wang, 2012: 8).

Finansal sıkıntı, iflas düzenlemeleri çerçevesinde ele alınırsa çok az sayıda firmanın bu durumda olduğu kabul edilebilir. Kavramın daha geniş bir biçimde faiz ödemeleri ve diğer sözleşmesel yükümlülüklerin yerine getirilememesi şeklinde ele alınması durumunda çok sayıda firmanın sıkıntı yaşadığı görülecektir (Damodaran, 2009: 27). Bu çerçevede finansal sıkıntının genel olarak herkes tarafından kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır. İflas başvurusunda bulunan bir firmanın genel olarak finansal sıkıntı içerisinde bulunduğu kabul edilmekle birlikte, iflas finansal sıkıntının en uç noktasını oluşturmaktadır. İflas başvurusunda bulunan firmanın finansal sıkıntıları başvuru öncesine uzanmakla birlikte sürecin ne zaman başladığını tanımlamak oldukça zordur (Janes, 2003: 10). Pindado ve Rodriguez'e (2005) göre, finansal sıkıntının tanımı, sürecin ilk gelişim periyodunu ifade etmekte olup, her ne kadar dolaylı maliyetlerin⁸ çoğunun etkisi görülmüş olmakla birlikte firma için reaksiyon ve geri dönüşüm mümkündür (Pindado & Rodriguez, 2005: 345).

Finansal sıkıntı içerisindeki firma; kötü performans nedeniyle pazar değerini kaybeden, etkin üretici olamayan, yüksek borç oranına sahip ve nakit akış problemi olan firmalar olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu firmaların hisse fiyatları ekonomideki değişimlere daha duyarlıyken, firmaların kötü ekonomik koşullarda yaşam şansı zora girmektedir. Bu anlamda finansal sıkıntı içerisindeki firmaların zarar eden, yüksek borçlu,

ertelenmesine karar verir. İyileştirme projesinin ciddi ve inandırıcı olduğunu gösteren bilgi ve belgelerin de mahkemeye sunulması zorunludur.” ifadelerine yer verilerek iflasın mahkemece ertelenmesinin mümkün olabileceği ifade edilmiştir.

⁸ *Finans literatürü finansal sıkıntı maliyetlerini doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Literatürde doğrudan maliyetlerin değerinin büyüklüğü konusunda genel bir uzlaşıdan bahsetmek olanaklıdır. Buna göre söz konusu maliyetlerin firmaların iflas öncesi piyasa değerinin düşük bir oranına tekabül ettiği kabul edilmektedir. Diğer taraftan dolaylı maliyetler, özü itibarıyla, firmanın finansal yükümlülüklerini karşılayamamasının bir sonucudur. Bu anlamda, dolaylı maliyetler, doğrudan maliyetlerin aksine doğası gereği gözlemlenememektedir ve fırsat maliyeti (opportunity cost) olarak kabul edilmektedir. Yazarlara göre, finansal sıkıntı maliyetlerinin finansal sıkıntı olasılığı ile pozitif, borçlanma (leverage) ve likit varlıkların tutulması ile negatif ilişkisi bulunmaktadır. Yazarlar, Altman'ın (1968) çalışmasında, dolaylı finansal sıkıntı maliyetlerinin satışların fırsat kaybı şeklinde gerçekleştiğini ve bununla söz konusu vazgeçilen/yapılamayan satışların endüstri performansına oranlanması ile elde edilebileceğini belirttiğini ifade etmektedir (Pindado & Rodriguez, 2005: 344 - 345).*

hisse getirisi düşük ve nakit durumu iyi olmayan firmalar olması beklenmektedir (Campell vd., 2011: 1-2).

Finansal sıkıntı ve iflas basit anlamda aynı sürecin birbirini takip eden iki adımı değildir. Finansal sıkıntı yaşayan firmalar kötü faaliyet sonuçlarını takip ederken, iflas, firmaların varlıklarını korumak için aldıkları bir pozisyonu anlatmaktadır. Finansal sıkıntının iflaslardan daha az çalışılması büyük ölçüde, iflasın mahkeme nezdinde tanımsal bir başlangıç tarihine sahip olmasına rağmen, finansal sıkıntının özel bir tanımdan yoksun olmasından kaynaklanmaktadır. Finansal sıkıntının ne zaman başladığı ve sona erdiği belirsizdir. Buna ek olarak finansal sıkıntının dereceleri de firmalara göre değişmektedir. Araştırmacılar kavrama yönelik çeşitli tanımlar geliştirmiştir (Platt & Platt, 2008: 132). Kavrama yönelik en bilenen akademik çalışmalarda finansal sıkıntı;

- Kar payı ödememelerinin yapılamaması, işten çıkarma veya yeniden yapılandırma (Lau, 1987): Bu yaklaşım, firmanın kritik varlıklarının korunmasında finansal olmayan ve hissedar temelli davranışların dikkate alınmasına odaklanmıştır.
- Düşük faiz karşılama oranı (Asquit & Gertner & Scharfstein, 1994): Bu tanım, borcun anapara taksit ve faizlerini ödeyemeyen firmaların teknik olarak acze düşeceğini ileri sürmektedir.
- Nakit akışının uzun dönem borç yükümlülüklerini karşılayamaması (Whitaker, 1999): Bu yöntem, mevcut borçların nasıl ödenebileceği sorusunu gündeme getirmektedir.
- Hisse senedi fiyat değişimi veya negatif EBIT (John & Lang & Netter, 1992): Çalışma’da hisse fiyatlarındaki değişimin finansal koşulları ne kadar tahmin edilebilir kıldığı ve negatif faaliyet karının uzun dönem sürdürülebilir olup olmadığı sorularını gündeme getirdiği ifade edilmektedir.
- Negatif net gelir (Hofer, 1980): Çalışma’da, faiz yükümlülüklerini yerine getirebilecek yeterli fonların kazanılmasındaki başarısızlığın uzun dönem ödeme kabiliyeti üzerindeki sorular gündeme getirilmektedir.

olarak tanımlanmıştır. Platt ve Platt’a (2006) göre ise finansal sıkıntı; “Negatif EBITDA⁹, negatif EBIT¹⁰ ve negatif net gelir” şeklindeki üç kriterin birlikteliği halinde mevcuttur. Bu anlamda birbirini takip eden iki yıl içinde söz konusu üç kriteri birlikte sağlayan firmaların finansal sıkıntıda olduğunu söylemek mümkündür (Platt & Platt, 2008: 133).

⁹ *Earnings before interest, tax, depreciation and amortization (Faiz, amortisman (itfa) ve vergi öncesi kar).*

¹⁰ *Earnings before interest and tax (Faiz ve vergi öncesi kar).*

Firma sözleşmelerinin ve varlıklarının sınıflandırılması da finansal sıkıntı kavramının tanımlanmasına yardımcı olmaktadır. Firmanın finansal sözleşmelerinin geniş anlamda; “sert (*hard*)” ve “yumuşak (*soft*)” olarak sınıflandırılabilmesi mümkündür. Kupon ödemelerini içeren tahvil ve bonolar ile tedarikçiler ve çalışanlar ile ilgili sözleşmeler “sert” olanlara, tam tersi biçimdeki hissedarlık sözleşmeleri ise “yumuşak” olanlara yönelik örnekler olarak sayılabilmektedir. Sert sözleşme yükümlülüklerinden kaynaklanan ödemelerin zamanında yerine getirilmemesi halinde yasal işlemlerin gündeme gelmesi söz konusu iken, yumuşak sözleşmelerden kaynaklanan gecikmeler için iptal ya da ertelemeler söz konusu olabilmektedir. Bu anlamda sınırlı likit kaynakların öncelikle sert sözleşme yükümlülükleri için ayrıldığını söylemek mümkündür. Firma varlıkları aynı zamanda likit olma özelliklerine göre de doğal bir sınıflandırmaya tabidir. Hızlı bir şekilde nakde dönüştürülebilir para ve menkul kıymetler likit ve yumuşak varlıklar iken, uzun dönem yatırım araçları olan makine ve ekipmanlar gibi varlıklar ise likit olmayan veya sert varlıklar olarak adlandırılmaktadır. Bu anlamda; “bir firmanın herhangi bir zamanda likit varlıklarının sert sözleşme yükümlülüklerinin gereklerini karşılamaya yeterli olmaması hali, o firmanın finansal sıkıntı içerisinde olduğunu göstermektedir”. Finansal sıkıntının çözüm mekanizması ise varlıkların veya finansal sözleşmelerin yeniden yapılandırılması arasındaki uyumsuzluğun düzeltilmesi veya her ikisinin de yapılması yoluyla gerçekleştirilebilecektir (Hotchkiss, 2008: 4).

Literatürde yer verilen ve çeşitli ampirik çalışmalarda kullanılan söz konusu farklı tanımların; finansal sıkıntının “olay bazlı (*event-oriented*)”, “süreç-bazlı (*process-oriented*)” ve “tekniksel (*technical*)” olarak ele alınması sonucu üç ana kategoride gruplandırılmasına neden olduğu görülmektedir. İlk gruplandırma olan olay bazlı tanımlamada finansal sıkıntının genellikle; “iflas, temerrüt ve başarısızlık” hallerine karşılık gelmek üzere kullanıldığı görülmektedir. Bu tanımlamada örneğin borçların ödenmesinde temerrüde düşülmesi şeklindeki tek bir olay finansal sıkıntı olarak nitelendirilmektedir. Firmanın sağlıklı hali ve iflas arasındaki süreçteki yaşananları dikkate alan süreç bazlı tanımlama ise karmaşık olayların anlaşılmasına yönelik katkıda bulunmuştur. Bu tanımlamayı kullananlar finansal sıkıntıyı temerrüt ya da iflastan tamamen farklı olarak görerak, firmanın sağlıklı hali ve aczi arasındaki süreci bütünsel olarak değerlendirmeye almışlardır. Bu durumda finansal sıkıntı çeşitli elverişsiz finansal olayların birbirini takip ettiği süreçlerin bir yansımasıdır. Son grup tanımlamada ise finansal sıkıntının temel göstergelerinin açıklanmasına yöneliktir. Söz konusu göstergeler genellikle ampirik çalışmalarda finansal sıkıntının tahminine yönelik kullanılmaktadır. Finansal sıkıntının en önemli göstergeleri firmanın finansal oranlarıdır. Muhasebe temelli söz konusu göstergelerin oldukça popüler olduğu ve yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Özetlemek gerekirse finansal sıkıntı hakkındaki farklı yaklaşımlar konunun çok taraflı, karmaşık ve zorlu olduğunu göstermektedir. Bu anlamda kavramın tanımı duruma göre finansal, operasyonel veya hukuki bakış açısı ile yapılan ampirik çalışmanın amacına göre şekillenmektedir. Bu anlamda finansal sıkıntı teorisinin benzer ekonomik kriterlerin formal tutarlılığı yansıtacak şekilde konsolide edilmesine

ihtiyaç bulunmaktadır. Modern yaklaşımlar kavramın; “çeşitli ekonomik sinyalleri uyandıran değişik karakterli” heterojen ve dinamik bir süreç olduğunu ifade etmektedir (Outecheva, 2007: 14-19).

Kavramsal olarak, finansal sıkıntı ile karşı karşıya olan firmalar, her ne kadar yüksek borç ve geri ödeme problemi yaşasalar dahi, temel problemi olmayan ve süreklilik açısından yaşayabilir firmalardır. Ekonomik sıkıntı ile karşı karşıya olan firmalar da borçlarını ödemekte zorlanmakla birlikte düşük ve negatif faaliyet performansına sahip olmaları nedeniyle temelde problemlili iş modelleridir. Bu durumda finansal sıkıntıdaki firmalar için iflas erteleme hükümleri, ekonomik sıkıntıdaki firmalar için ise tasfiye seçeneği öne çıkmaktadır (Lemmon vd., 2009: 9-10). Bu anlamda çalışmanın devamında, iflas erteleme ya da tasfiye gibi mahkeme sistemi dışındaki piyasa çözüm arayışlarına yer verilecektir. Tüm bu süreçler, finansal sıkıntının tahmini ve çözümünün ön şartlarını oluşturmaktadır.

3. Finansal Sıkıntının Piyasa Odaklı Çözümleri

Finansman kuramına göre, baskı maliyetleri firmanın piyasa değerini de etkilemektedir. Bu önerme, finansal baskının yüksek borçlanma ya da kaldıraç oranlarından kaynaklandığını öne sürmektedir. Yüksek kaldıraç oranından, firmaların iki tür yarar sağladığı söylenebilir. Bunlar, yatırımın getirisi ve vergi avantajıdır. Finansal baskı maliyetli bir süreçtir. Yatırımcıların risk algılaması, kaldıraç oranı yüksek firmalarda finansal baskı olasılığına bağlı olarak olumsuz yönde değişecek ve risk primi olarak borçlu firmaların cari piyasa fiyatlarına yansıtılacaktır (Çakır, 2005: 34). Finansal sıkıntı ve nihayetindeki iflas hissedarlar, yatırımcılar, kredi verenler, yöneticiler, çalışanlar, tedarikçiler ve müşteriler üzerinde büyük zararlara neden olmaktadır. Finansal sıkıntı ve iflasın doğal sonuçlarından bir tanesi mevcut kontrolün farklı alacaklılara (*claimants*) kaybedilmesidir. Bu durumda firmanın hissedarlarının yönetim üzerindeki söz hakları kaybolmaktadır (Mahdi & Abedini, 2009: 399).

Finansal sıkıntı sonrasında firmanın pazardan çıkması söz konusu olabilmektedir. Pazardan çıkış için firmaların; “gönülsüz çıkış, gönüllü tasfiye ve yeniden yapılanma” gibi çeşitli alternatifleri bulunmaktadır. Gönülsüz çıkış, yer verilen seçenekler arasından en az tercih edilendir. Gönülsüz çıkış “iflas ya da zorunlu tasfiyeyi (*compulsory liquidation*)” ifade etmektedir. Dünya genelinde iflas işlemleri genellikle, kreditor ya da yönetici gibi uygun kişilerin iflas için dava açmasına olanak sağlayan finansal sıkıntı içindeki firmalar için geçerli acze düşme ile ilgili düzenlemelerin bir parçasıdır. İflas işlemleri için atanan görevliler, alacaklıların taleplerinin karşılanması için firma varlıklarının dağılımı ve tasfiyesi konuları ile ilgilenmektedir. Çoğu olayda, paydaşlara ancak sınırlı ödeme yapılabilmekte ve firmanın faaliyetleri sürekli bir biçimde sona ermektedir. Zorunlu

tasfiyede ise, mahkeme uygun kişilerin başvurusu üzerine firmanın tasfiyesine karar vermektedir. Bu durum iflas kadar sıklıkla görülmemektedir (Balcaen vd., 2009: 4).

Pazardan çıkış açısından geçerli ikinci olasılık gönüllü tasfiyedir. Kreditörler, varlıkların tasfiye değerinin yükümlülükleri karşılamadığı durumlarda yasal olarak tasfiye veya iflas sürecinin başlatılmasını talep ederken, hissedarlar, firma varlıklarının tasfiye değerinin firma yükümlülüklerinin tasfiye değerinin üzerinde olduğu durumlarda, gönüllü tasfiye kararı almaktadır. Bu durumda firma tüm yükümlülüklerini karşılamaktadır. Kalan değerler hissedarlar arasında pay edilmektedir. Gönüllü tasfiye, firmanın işleyen teşebbüs değerinin firma varlıklarının değerinin altına düştüğü zamanlarda hissedarlar tarafından tercih edilmektedir (Balcaen vd., 2009: 4).

Acze düşen (*insolvent*) firmalar¹¹, her ne kadar iflas sürecine girmeseler dahi, kuvvetli bir biçimde sektör içerisindeki pozisyonlarını kaybetme eğilimi göstermektedir. Bu anlamda firmanın katlandığı finansal sıkıntı maliyetleri, diğer firmalarca katlanılan sektörel bir davranış olmayıp, acze düşen firmanın sektördeki diğer firmaların gerisine düşmesini ifade etmektedir (Pindado & Rodriguez, 2005: 345). Finansal sıkıntının firmaya maliyeti iflas ve tasfiyenin geleneksel maliyetlerinin çok ötesindedir. Sıkıntı algısı, firmanın faaliyetleri, müşterileri, sağlayıcıları ve borç verenler üzerinde ciddi hasar yaratmaktadır. Finansal sıkıntı yaşayan firmalar, müşteri kaybı, satışların azalması, işten çıkarmalar ve sağlayıcı kısıtlamaları gibi olaylarla karşılaşmaktadır. Söz konusu dolaylı maliyetler, sıkıntı algısının gerçeğe dönüşmesine neden olmaktadır. Yapılan çeşitli çalışmalarda bu maliyetlerin firma değerinin %10-25'ine tekabül ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Damodaran, 2009: 28).

Pazardan çıkış açısından geçerli üçüncü olasılık yeniden yapılanmadır (*restructuring exit*). Bu durum firmanın büyük bir dönüşüm yaşadığı gönüllü bir süreci ifade etmektedir. Dönüşüm firmanın yasal görünümünde değişikliğe yol açarken tasfiye olmaksızın firmanın varlığı sona ermektedir. Yeniden yapılanma; (1) devralma (2) birleşme (3) bölünme şeklinde gerçekleşebilmektedir. Gönülsüz veya gönüllü tasfiyeden farklı olarak bu çıkış stratejisinde firmanın üretim kapasitesi ekonomik hayatta yeniden kullanılmaktadır. Bu durumda varlıkların veya borçların dağıtımına gerek olmayıp, firmanın borçları yeni hissedarlar tarafından üstlenilmektedir (Balcaen vd., 2009: 5).

¹¹ Mali başarısızlığa uğrayan işletmeler, genellikle nakit akışını idare etmekte ve kısa vadeli borçlarını ödemekte zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum işletmenin acze düşmesine neden olmaktadır. Acze düşme, finansal baskı sürecinin aşamalarından biridir ve literatürde; “firmanın dönen ve duran varlıkları toplamının vadesi gelen borçların toplamının altına düşmesi ve borçların vadesi geldiğinde ödenememesi” olarak tanımlanmaktadır (Çakır, 2005: 11).

Finansal sıkıntı, yukarı da yer verilen örneklerde olduğu gibi her zaman firmanın faaliyetlerine son vermesi ile sonuçlanmamaktadır. Finansal sıkıntının iflas-mahkeme sistemi ve sahipliğin değişmesi şeklindeki pazardan çıkış stratejileri dışında da özel piyasa çözümleri bulunmaktadır. Bu konudaki seçenekleri; “borç yapılandırma, varlık satışı ve dış kaynaklardan yeni sermaye enjekte edilmesi” olarak sıralamak mümkündür (Senbet & Wang, 2012: 10).

Borç yapılandırma, finansal sıkıntıdaki borçlu firmanın kreditorler ile, firmanın borç yükümlülüklerini azaltılması ve finansal koşullarının iyileştirilmesi için, borç sözleşmesinin değiştirilmesi için yeniden bir pazarlık yapılmasını ifade etmektedir. Borç sözleşmesinin diğer tarafının kamu veya özel olması durumuna göre tabi olduğu düzenlemelerde farklılık göstermektedir (Senbet & Wang, 2012: 11). Bu tarz bir yeniden yapılandırmanın bir mekanizması kreditorlerle yapılan pazarlık sonucunda sert sözleşme koşullarının ertelenmesi ya da yükümlülüklerin azaltılması gibi yeniden formüle edilmesidir. Bir diğer teknik ise sert sözleşmelerin yumuşak menkuller ile yer değiştirilerek sabit ödemelerin elimine edilmesidir. Genel olarak borç yapılandırılması mevcut borçların yenileri ile değiştirilmesi yoluyla faiz ya da anapara ödemelerine yönelik azaltma, vade uzatma gibi çeşitli yöntemlerle finansal sıkıntının rahatlatılmasına olanak sağlamaktadır. Bir diğer finansal yapılandırma mekanizması ise cari varlıklar ve sert sözleşmeler arasındaki dengesizliğin düzeltilerek gelecek nakit akışlarının teminine yönelik likiditenin artırılmasıdır. Her ne kadar sert sözleşmeler değiştirilemese dahi yeni finansman garantileri ile firmanın alacaklı yapısının değiştirilmesi mümkündür. Yeni yapının yumuşak sözleşmelerden oluşması ya da daha uzun vadeye yayılması toplamda finansmanın daha az külfetli olmasına olanak sağlayacaktır. Girişim sermayesi (*private equity*) yatırımlarını bu stratejinin bir örneği olarak adlandırmak mümkündür¹² (Hotchkiss, 2008: 5).

Borç yapılandırmasının alternatiflerinden bir tanesi firma varlıklarının satışa çıkartılmasıdır. Firma varlıklarının bir kısmının satılması yoluyla firmaya yeni nakit giriş imkanı sağlandığı gibi yeni yatırım fırsatları da değerlendirilmektedir. Bununla birlikte likidite sıkıntısı ve kötü finansal pozisyon varlıkların satış fiyatının düşmesine neden olmaktadır (Senbet & Wang, 2012: 11). Firmanın cari yükümlülüklerin karşılanması için bilançonun aktif tarafında yer alan varlıkların tamamı veya bir kısmının satılabilmesi

¹² Risk sermayesi (*venture capital*) yatırımında var olan risk; yeni bir ürün yaratılması ve piyasada tutulması riskidir. Ancak yüksek riskin yüksek getiriyi getireceğinden yola çıkan bu finansman modelinde; alınan riskin başarıya dönüşmesi durumunda sağlanacak yüksek kar marjı ve büyük satış hacminden kaynaklanan verimlilik artışı bu şirketlere ortak olmak suretiyle finansman sağlayan yatırımcıların faydasını oluşturur. Private equity olarak adlandırılan “girişim sermayesi” kavramı ise “risk sermayesi” kavramını da kapsayacak şekilde, fikirlere ve henüz başlangıç aşamasındaki yeni kurulmuş şirketlere yapılan yatırımların yanında, satın almaları, yeniden yapılandırmaları ve büyüme stratejisi güden genellikle 3-10 yıllık şirketlere yapılan büyüme ve genişleme yatırımlarını da kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Bu çerçevede, girişim sermayesi, fon fazlasına sahip yatırımcıların, gelişme potansiyeli yüksek olan küçük ve orta ölçekli işletmelerin oluşumu ve faaliyete geçmesi için yaptıkları uzun vadeli bir yatırım olarak da ifade edilebilir (SPK, 2010: 4).

mümkündür. Bununla birlikte likit olmayan varlıkların zamanından önce elden çıkarılması ise işleyen teşebbüs değeri üzerinde yıkıcı bir etkiye yol açabilmekte ve tasfiyenin maliyetini artırmaktadır. Söz konusu maliyet, varlıklardan kaynaklanacak gelecek nakit akışlarının şimdiki değeri olan işleyen teşebbüs değeri ile varlıkların zamanından önce elden çıkartılması nedeniyle elde edilen en yüksek değer arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Varlık yeniden yapılandırma ve tasfiyenin maliyeti, ihtiyaç duyulan varlıkların ne kadarlık bir bölümünün elden çıkartıldığı gibi çeşitli faktörlere bağlıdır. Varlıkların parçalar yerine bir bütün olarak işleyen teşebbüs paketi şeklinde elden çıkartılması halinde tasfiye maliyetinin düşmesi mümkündür. Benzer şekilde varlıkların onları en etkin şekilde kullanacaklar tarafından rekabetçi bir ihale ardından devralınması halinde de tasfiye maliyetinin düşebilmesi söz konusudur. Bu anlamda, varlık yeniden yapılandırma stratejisinin etkinliği gerekli varlıkların satışından kaynaklanan tasfiye maliyetine bağlıdır (Hotchkiss, 2008: 4).

Finansal sıkıntıdaki firma sıklıkla likidite sorunu yaşaması nedeniyle çözüm sürecinde köprü finansmana ihtiyaç duymaktadır. Firmanın çalışanlar, tedarikçiler ve diğer paydaşlara yetecek nakite ihtiyacı bulunmaktadır. Buna ek olarak bazı yatırımlar için de bu durum geçerlidir. Bu açılardan firmanın yeni sermaye girişi sağlama çekiciliği önem kazanmaktadır. Bununla birlikte finansal sıkıntı nedeniyle aynı zamanda yeni sermaye bulunması da güçleşmektedir. Firmanın mevcut borçlarının varlığı nedeniyle yeni para girişinin veya yeni sermayeden kaynaklanacak gelirlerin öncelikle eski borçlulara gidecek olması bu durumu güçleştirmektedir. Bu problemin giderilmesine yönelik en kolay çözüm yeni kreditorlerin en öncelikli alacaklı yapılmasıdır. Borçlunun sahiplik finansmanı (*debtor-in-possession*) olarak da adlandırılan bu durumda yeni borç verenler diğer tüm borç verenlerden daha öncelikli olarak belirlenmektedir. Bu çözümün uygulanamayacağı borç kıdemi (sıralaması) bakımından geçerli anlaşmaların ya da düzenlemelerin olduğu durumlarda ise varlık satışı ya da borç yapılandırması seçenekleri öne çıkmaktadır (Senbet & Wang, 2012: 12-13).

Finansal sıkıntı, borç yapılandırması sonrasında dahi ortaya çıksa bile, sermaye yapısı, yatırım politikası ve firma performansı üzerinde etkisi olan uzun dönemli bir süreçtir (Kahl, 2002: 135). Finansal sıkıntıdaki firmanın likidite durumu iyi ve borçları az ise, iflas yerine devralınma olasılığı daha fazladır. Benzer şekilde düşük kaldıraçlı firmalar için birleşme seçeneği iflas seçeneğinden daha fazla olasılığa sahiptir. Yüksek kaldıraca sahip firmalar açısından ise devralınma seçeneği iflas seçeneğinden daha yüksek olasılığa sahiptir (Balcaen vd., 2009: 6). Görüldüğü üzere finansal sıkıntıdaki firmalar için gönülsüz çıkış en az tercih edilen seçenektir. Gevşek (*slack*) olarak da adlandırılan likit kaynakların varlığı bu seçimde belirleyici olmaktadır. Likit varlıklar, nakit ve pazarlanabilir hisse senetleri gibi, kolaylıkla yeniden organize edilebilen kaynakları ifade etmektedir. Firmanın yüksek oranda likit kaynaklara sahip olduğu durumlarda gönülsüz çıkıştan daha ziyade gönüllü tasfiye ya da birleşme seçenekleri gündeme gelmektedir (Balcaen vd., 2009: 9).

Hem varlık yapılandırma hem borç yapılandırma mahkeme nezdinde ya da gönüllü olarak taraflar arasındaki işbirliği çerçevesinde yerine getirilebilmektedir. Finansal sıkıntının çözümüne yönelik yöntemlerin seçimi her bir yöntemin göreceli fayda ve maliyetine bağlıdır. Örneğin ikincil piyasaların likit olmadığı durumlarda varlık yapılandırmanın maliyetinin yüksek olması nedeniyle finansal yapılandırma hakim yöntem olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte örneğin varlık satışının rekabetçi ihale yöntemi ile gerçekleştirilebileceği piyasalarda ise finansal sıkıntıya yönelik çözümlerin maliyetinin düşeceğinden bahsetmek olanaklıdır (Hotchkiss, 2008: 5).

Finansal sıkıntının mahkeme dışı çözümleri bakımından geliştirilen yöntemlerin gerçekleştirilmesi bakımından ortaya çıkan problemleri; “anlaşmanın reddedilmesi problemi (*hold out problem*), asimetrik bilgi ve çıkar çatışması” olarak sıralamak mümkündür. Anlaşmanın reddedilmesi problemi, temerrüde düşen borçlu firmanın vadesi gelen bonolarını yenileri ile değiştirerek yapacağı borç yapılandırmasını ifade etmektedir. Ancak bu tarz bir işlemin gerçekleşebilmesi için ellerinde bono bulunan alacaklılarının büyük bir çoğunluğunun bu anlaşmaya onay vermesine bağlıdır. Finansal sıkıntının varlığı ışığında asimetrik bilgi, firma ve kreditorlerin firma değeri konusunda farklı düşünmesine neden olmaktadır. Firma tarafı alacaklıları vadesi gelen borçların değiştirilmesi konusunda ikna etmeye çalışırken, karşı taraf farklı argümanları dile getirmektedir. Benzer şekilde tüm bu süreçte uygulanacak politikalar konusunda firma sahipleri, kıdemli alacaklılar ve yeni alacaklılar arasında çıkar çatışmalarının yaşanması muhtemeldir (Senbet & Wang, 2012: 12-14).

4. Sonuç

Global finansal kriz ekonomilerde büyük zararlara yol açmıştır. Krizin finansal piyasalardan kaynaklanması ve bulaşma etkisiyle tüm dünyaya yayılması nedeniyle reel piyasalarda bu durumdan önemli derecede etkilenmiştir. Tüm bu süreçte öne çıkan konu başlıkları hiç kuşkusuz krizden çıkış stratejilerine odaklanmak olmuştur. Bu anlamda özellikle mali piyasalara yönelik tedbirler ile ciddi önlemler alınma yoluna gidilmiştir. Krizle birlikte tekrar gündeme gelen konular ise finansal sıkıntı ve iflaslardır. Bu anlamda finansal sıkıntının ve iflasların tahmin edilebilmesi sorunların çok daha önceden öngörülebilmesine olanak sağlaması nedeniyle yeniden tartışma gündeminin başına oturmuştur. İflas düzenlemeleri, pazardan çıkış stratejisi olarak etkin firmaların ekonomik düzen içinde kalmalarına olanak sağlanması üzerine kurgulanırken, finansal sıkıntıya yönelik çalışmalar ise sürecin son aşama olan iflasa sürüklenmemeye odaklanmıştır.

Finansal sıkıntı yaşayan firmalar; çeşitli varlıkların satışı, bir diğer firma ile birleşme, sermaye ve ar-ge harcamaların kısılanması, yeni hisse satışı, bankalar ve diğer kreditorler ile pazarlık, borçların hisse ile değiştirilmesi ve iflas için dava açılması gibi konular ile ilgilenmektedir. Söz konusu işlemler firma bilançosunun her iki tarafına ait olup,

çeşitli varlıkların satışı, bir diğer firma ile birleşme, sermaye ve ar-ge harcamaların kısılması işlemleri “varlık yeniden yapılandırma” ve yeni hisse satışı, bankalar ve diğer kreditörler ile pazarlık, borçların hisse ile değiştirilmesi ve iflas için dava açılması gibi işlemler ise “finansal yeniden yapılandırma” kapsamına girmektedir.

Finansal sıkıntı kavramı; “acze düşme, temerrüt, borca batıklık, tasfiye, iflas vb.” birbirleri ile ilgili birçok kavramı içerisinde barındıran bir süreci ifade etmektedir. Söz konusu kavramlar hukuki süreçleri ifade etmeleri nedeniyle belirli bir tanıma sahipken, finansal sıkıntının herkesin üzerinde uzlaştığı net bir tanımı bulunmamaktadır. Bu durum finansal sıkıntının tahminine yönelik çalışmalarda da kendini göstermektedir. Bu anlamda uzun dönemler salt finansal sıkıntıya yönelik modeller yerine daha sonuç odaklı olan iflasa ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu çalışmalarda iflas eden şirketler ile faaliyetine devam eden şirketlerin mali oranları karşılaştırılarak aradaki farklardan temel göstergeler tespit edilmesine odaklanılmıştır. Söz konusu göstergeler ise büyük ölçüde borçlanma kavramı ile açıklanmıştır. Bu anlamda finansal sıkıntının tahminine yönelik modellerin geliştirilmesi bakımından kavramın net bir şekilde tanımlanması büyük önem taşımaktadır. Bu durum aynı zamanda sıkıntıdan çıkış için uygulanacak stratejilerin belirlenmesinde anahtar bir rol oynamaktadır.

Kaynakça

- Balcaen, Sofie & Jozenfien Buyze & Hubert Oogheş (2009), “Financial distress and firm exit: determinants of involuntary exits, voluntary liquidations and restructuring exits”, *Working Paper*, 2009/598, June, Universiteit Gent.
- Çakır, Murat (2005), “Firma Başarısızlığının Dinamiklerinin Belirlenmesinde Makine Öğrenme Teknikleri: Ampirik Uygulamalar ve Karşılaştırmalı Analiz”, *Uzmanlık Yeterlik Tezi*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.
- Campbell, John Y. & Jens Dietrich Hilscher & Jan Szilagyi (2011), “Predicting financial distress and the performance of distressed stocks”, *Journal of Investment Management*, 9(2): 14-34, <<http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:dash.current.terms-ofuse#OAP>>, 21.06.2014.
- Damodaran, A. (2009), *Valuing Distressed and Declining Companies*, Stern School of Business, June, <<http://people.stern.nyu.edu/adamodar/pdfiles/papers/NewDistress.pdf>>, 12.04.2014.
- Hotchkiss, E.S. & John Kose & Robert M. Mooradian & Karin S. Thorburn (2008), “Bankruptcy and the Resolution of Financial Distress”, Chapter 14, *Handbook of Empirical Corporate Finance*, Volume 2.
- Janes, Troy D. (2003), “Accruals, Financial Distress, and Debt Covenants”, University of Michigan Business School, <http://www1.american.edu/academic.depts/ksb/finance_realestate/mrobe/Seminar/Janes.pdf>, 06.05.2014.

- Jiang, Kun & Susheng Wang (2009), *Firms in Economic Distress: Survival Strategies and Economic Factors*, <<http://home.ust.hk/~sswang/PDF/Firms%20in%20Distress.pdf>>, 21.11.2013.
- Kahl, Matthias (2002), “Economic Distress, Financial Distress and Dynamic Equation”, *The Journal of Finance*, Vol. LVII, No.1, February.
- Lemmon, Michael & Yung Yu Ma & Elizabeth Tashjian (2009), *Survival of the Fittest? Financial and economic distress and restructuring outcomes in Chapter 11*, University of Utah, Department of Finance.
- Mahdi, Salehi & Bizhan Abedini (2009), “Financial Distress Prediction in Emerging Market: Empirical Evidences from Iran”, *Business Intelligence Journal*, August, 2009 Vol. 2, No. 2.
- McCarthy, Yvonne (2011), “Behavioural Characteristics and A Financial Distress”, *Conference on Household Finance and Consumption*, Working Paper Series, No. 1303, February, European Central Bank.
- Outecheva, Natalia (2007), “Corporate Financial Distress: An Empirical Analysis of Distress Risk”, *Dissertation no. 3430*, the University of St.Gallen Graduate School of Business Administration, Economics, Law and Social Sciences (HSG).
- Platt, Harlan D. & Marjorie B. Platt (2008), “Financial Distress Comparison Across Three Global Regions.”, *Journal of Risk and Financial Management*, No:1, 129-162, <<http://www.mdpi.com/1911-8074/1/1/129>>, 2.03.2014.
- Platt, Harlan D. & Marjorie B. Platt (2006), “Understanding Differences Between Financial Distress and Bankruptcy”, *Review of Applied Economics*, Vol. 2, No. 2: pp. 141-157.
- Pindado, Julio & Luis Rodrigues (2005), “Determinants of Financial Distress Costs”, Swiss Society for Financial Market Research (pp. 343–359), *Financial Markets and Portfolio Management*, V. 19, N. 4.
- Sayılğan, Güven (2008), *İşletme Finansmanı*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Senbet, Lemma W. & Tracy Yue Wang (2012), “Corporate Financial Distress and Bankruptcy: A Survey”, *Foundations and Trends in Finance*, July.
- Sormunen, Nina & Teija Laitinen (2012), “Late financial distress process stages and financial ratios: Evidence for auditors’ goingconcern evaluation”, *Liiketaloudellinen Aikakauskirja*, No. 1, 2012, pp. 41-69.
- SPK (2010), “Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları”, *SPK Yatırımcı Bilgilendirme Kitapçıkları-6*, Ankara.
- Suarez, Javier & Oren Sussman (2004), “Financial distress, bankruptcy law and the business cycle”, *OFRC Working Papers Series 2004fe07*, Oxford Financial Research Centre.
- Uzay, Şaban & Şükran Güngör Tanç (2009), “İMKB’de İşlem Gören Şirketlerin Bağımsız Denetim Raporlarında İşletmenin Sürekliliği Kavramının Analizi”, *MODAV 6th Annual International Accounting Conference*, The Role of Management Accounting During the Crisis Period, 3-5 December 2009, İstanbul.

The Views of Tokat Tax Office Employees Regarding the Rights and Obligations of Taxpayers

Deniz ŞAHİN
deniz.sahin@gop.edu.tr

Elvan CENİKLİ
elvancenikli@mu.edu.tr

Tokat Vergi Dairesi Çalışanlarının Mükellef Hak ve Ödevlerine İlişkin Görüşleri

Abstract

As the importance of taxpayers' rights and obligations rises, the analysis of the extent to what taxpayers and the employees of revenue authority (RA) are aware of taxpayer rights and obligations and to what extent they comply with them increases in importance. The present study aims to evaluate this issue based on the opinions of Tokat Tax Office (TTO) employees and employs qualitative research methodology. According to the research results, it is understood that there is a certain level of consciousness and knowledge regarding taxpayer rights and obligations in Turkey. However, it is clear such knowledge and consciousness are not at a sufficient level and there is need for more studies on this subject in order to reach the desired level.

Keywords : Taxpayer Rights, Taxpayer Obligations, Taxpayers' Declarations, Revenue Authority, Tax Office.

JEL Classification Codes : H200.

Özet

Mükellef hak ve ödevlerinin bilinmesi ve korunmasının önemli hale gelmesine eşanlı olarak mükellef hak ve ödevlerinden vergi mükelleflerinin ve gelir idaresi çalışanlarının ne kadar haberdar olduğu ve ne ölçüde gözettiğini değerlendirmek de önem kazanmıştır. Bu konuyu gelir idaresi çalışanlarının görüşlerine dayalı olarak değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemilimi benimsenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; Türkiye'de mükellef hak ve ödevlerine ilişkin belli bir bilgi ve bilinç düzeyinin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak henüz yeterli bir düzeyde olmadığı ve istenen etkinliğe ulaşılması için daha bazı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler : Mükellef Hakları, Mükellef Ödevleri, Mükellef Bildirgeleri, Gelir İdaresi, Vergi Dairesi.

1. Introduction

Attempts to ensure the legal security of individuals since the 1990s and the restructuring efforts based on the New Public Administration (NPA) mentality have resulted in the acceptance of a “taxpayer-focused” structure in revenue administration. In this context, “taxpayer rights and obligations” have received attention, and the development of mechanisms in order to raise awareness for and comply with such rights and obligations has been featured. In this direction, many countries have announced taxpayer rights and obligations based on their conditions and developed mechanisms in order to protect them.

Taxpayer rights and obligations, which are the most important requirement to increase the efficiency of revenue administrations, have attracted the attention in Turkey in parallel with the developments around the world. In line with such increased attention on this quite debated issue, the evaluation of the extent to what taxpayers and revenue administration employees are aware of taxpayer rights and obligations and to what extent they comply with has gained importance. However, the related literature in Turkey contains just one empirical study (Çetin & Gökbnar, 2010) in this matter.

Therefore, the aim of this study is to reveal some findings and evaluations regarding the extent to what taxpayers and revenue administration employees are aware of taxpayer rights and obligations and to what extent they comply with them based on the opinions of revenue administration employees. For this reason, first taxpayer rights and obligations are examined conceptually. In order to concretize the subject, some findings and evaluations are brought forward in regard to taxpayer rights and obligations by means of an open-ended survey through the investigation of the opinions of the employees at Tokat Tax Office who directly interact with taxpayers.

2. Conceptual Framework

The tax obligation, which is a constitutional obligation, brings a liability to the ones who bear this obligation, and some rights and obligations come out when a person becomes a taxpayer (Arslan, 2008: 2). These rights and obligations are important in terms of the development of the relationships between taxpayers and revenue administrations (Egeli & Dağ, 2012: 130). These rights and obligations serve for the development of a trustworthy environment and collaboration between taxpayers and revenue administrations. They also allow experiencing a more efficient taxing process.

From a legal point of view, “obligation” means the acts and behaviours that need to be obeyed and fulfilled as per the laws. In this context, according to the tax laws, the most important duty of taxpayers is to pay their tax debts within the period, amount, and form set by the laws. This is a financial obligation. On the other hand, there are also formal

obligations that arise from being a taxpayer and enable the sound fulfilment of the financial obligations until the tax debt is paid. These formal obligations enable taxpayers to participate in the process of taxing, help decrease the workload of the administration, and provide efficiency in fulfilling the tax obligations. This is because taxpayers are a party of the tax, and they cannot be excluded from the process (Arslan, 2008; Egeli & Dağ, 2012: 131). On the other hand, the main rights of individuals in the general legal order appear in the tax law as “the rights of taxpayers” (Çetin & Gökbunar, 2010: 24). The rights of taxpayers are “the rights which give an authority to taxpayers to make a positive or a negative request and which provide a legal protection in case of a violation” (Dönmez, 2004: 57). According to another description of taxpayer rights, they are the rights given to taxpayers in the legal relationship between the government and taxpayers during the taxing process (Gökbel, 2000). The rights of taxpayers before the government (taxpayer rights) are as important as their obligations (Erol, 2011: 2). They allow handling tax administration from taxpayers’ point of view and enable taxpayers to comply with taxing (Çetin & Gökbunar, 2010: 23). The tax compliance means the assurance of rights for taxpayers and the assurance of tax income for revenue administration. This is because; while the protected rights result in the increased consciousness of taxpayers and timely and perfect fulfilment of tax obligations, the violated rights lead to taxpayers’ avoidance of tax payment and therefore the decrease of the public revenue.

Up until now, the focus has been mostly on the “tasks and obligations of taxpayers”, and “the rights of taxpayers” have been disregarded (Gerçek, 2006). However, attempts to protect individuals before the law have featured taxpayer rights as a result of the increased importance of human rights (Çetin & Gökbunar, 2010: 24). This is because; the concept of taxpayer rights is closely associated with the concept of human rights. The Magna Carta Libertatum dated 1215 can be regarded as the beginning of taxpayer rights and law. They essentially became a matter of discussion in the fourth quarter of the 20th century as a result of increased human rights movements after the World War II (Gerçek, 2006; Brzezinski, 2010: 17). In this context, taxpayer rights went through a series of waves. They are as follows (Bentley, 2002: 1):

- The first wave includes the definition and formation of the modern tax system. In this process, fundamental rights such as “right to review tax decision” and “rights in tax collection and application processes” have been featured.
- The second wave involves the development of legal and administrative framework to manage the intense interaction between tax authorities and taxpayers. This process has featured “provisions such as privacy, confidentiality (immunity), and search/seizure and issues regulating certain tangible rights and procedural rights such as providing a series of administrative rights to facilitate the administrative process”.

- The third wave includes the establishment of a tax framework for enhancing foreign direct investments and trade as well as the official acceptance of declaration of taxpayer rights in order to increase voluntary compliance.
- The fourth wave includes increased supranational protection based on trade blocks and agreements.

Taxpayer rights, which have emerged with the belief that individuals have also rights on the issues which they have obligations for, are accepted in many countries. Recently, they have even started to be accepted internationally in line with the developments in basic individual rights (Er, 2011: 3). Moreover, efforts made to enable the voluntary tax compliance, to establish collaboration with the revenue administration, and to give priority to taxpayer in taxing have also highlighted taxpayer rights (Buyrukoğlu & Erasa, 2012: 117-125). In this sense, it is now clear that there is a need to establish the relationship between taxpayers and revenue administration in such a way that gives taxpayers some rights and possibilities for an effective and fair taxing (Kızılot & Taş, 2011: 16). Moreover, attention given to efforts to identify, explain, protect, and audit taxpayer rights is regarded as an indicator of a country's approach to the taxing process and taxpayers. Hence, the countries which are reconstructing their revenue administrations adopt a functional and taxpayer-focused structure and attach importance to structuring and explaining taxpayer rights in this process (Gerçek, 2006). In this context, many countries attempt to clearly define taxpayers' rights and obligations which arise from their tax-related procedures by announcing the "declarations of taxpayer rights" or "privileges in taxpayer rights" which aim to express taxpayers' rights and obligations plainly (OECD, 2002: 6).

In fact, taxpayer rights (though not sufficient) and obligations exist in the tax systems of all countries. Primary sources aimed at establishment and regulation of these rights and obligations exist almost in all countries (e.g. international agreements, constitutions, and provisions of law). However, regulations such as taxpayers' declarations and privileges are mostly secondary sources aimed at explanation and announcement of taxpayer rights, and they exist in few countries. Therefore, in the modern sense, developments regarding taxpayer rights and obligations have come to the fore as a result of declaration of taxpayer rights, the announcement of privileges in taxpayer rights, and the establishment of the units or departments which protect these rights.

The examination of the ways countries explain and announce taxpayer rights shows that countries adopt different methods depending on their democratic traditions, cultures, and administrative mentalities (Kızılot & Taş, 2011: 16). According to a study conducted in 2003 by OECD, countries' tax policies, legal and administrative regulations, and cultures should be taken into consideration while preparing fundamental taxpayer rights and obligations which are included in the declarations of taxpayer rights. Thus, there is not one specific declaration model appropriate to all countries (Çetin & Gökbunar, 2010: 27).

The declarations of taxpayer rights issued in some countries are mostly regulated as a law and give the greatest attention to providing more taxpayer rights. In this way, as they are regulated as a law, the legal protection of taxpayer rights is ensured. The Privileges in Taxpayer Rights issued in some countries are administrative regulations which function as a guide to tax laws and include only the explanation of taxpayer rights of revenue administrations. These administrative regulations, which obviously provide comfort and an effective promotion for taxpayers in their relations with revenue administrations, increase the specificity in the taxing process and also augment the voluntary compliance of taxpayers with the tax laws (Bentley, 1998: 23).

Basic taxpayer rights can be listed as the following (The Republic of Turkey Ministry of Finance, 2002; Egeli & Dağ, 2012; Gerçek, 2006; OECD, 2002; OECD, 2003);

- The right to receive fair, equal, and respectful service,
- The right to be informed, assisted, and heard,
- The right of appeal (application),
- The right to certainty (the tax to be paid is to be certain in advance),
- The right to privacy,
- The right to tax confidentiality and privacy,
- The right to pay no more than the correct amount of tax.

Besides, “Taxpayers’ Rights and Obligations – A survey of the legal situation in OECD countries”, which was accepted and issued by the OECD Council on the 27th of April 1990, identifies taxpayer obligations as the following (The Republic of Turkey Ministry of Finance, 2002; OECD, 2002);

- The obligation to be honest,
- The obligation to be co-operative,
- The obligation to provide accurate information and documents on time,
- The obligation to keep records,
- The obligation to pay taxes on time.

As mentioned before, another effort which is parallel to the announcement of taxpayer rights and obligations has been to develop mechanisms aimed at protecting them. Various institutions, organizations, and mechanisms have been established based on countries’ legislative and executive traditions, cultures, and administrative mentalities. For instance, ombudsman is appointed for protecting taxpayer rights and dissolving

disagreements in most countries. The Taxpayer Advocate has been established in the USA. Moreover, besides taxpayers associations in many countries, the World Taxpayers Association has been established in order to protect taxpayer rights. The main purpose of such associations is to ensure effectiveness, transparency, and accountability in the public sector, to protect the legal rights of taxpayers, and to simplify and clarify the tax laws. Furthermore, these associations, especially in the countries where taxpayer rights have just developed, have important roles in improving the collaboration between taxpayers and tax offices, simplifying and implementing the tax laws in a uniform manner, and training and informing taxpayers (Gerçek, 2006).

In Turkey, there are many regulations regarding taxpayer rights and obligations (e.g. in the Constitution, in tax laws, in secondary laws and regulations). Within the scope of these regulations, taxpayer obligations (arranged in the articles 153-257 of the TPL¹) in Turkey can be listed as the following (Kızılot & Taş, 2011: 93-108):

- The obligation to report (to report starting a job, to report quitting of a job, and inform the changes),
- The obligation to submit a declaration,
- The obligation to keep a book,
- The obligation regarding the recording order (the use of Turkish letters, the use of international numbers, the use of Turkish lira as the currency, approval of the books, and other issues),
- The obligation regarding documentation order (receipt, note of expenses, transport waybill, payroll, etc.),
- The obligation to keep and submit,
- Other obligations.

Taxpayer rights in Turkey can be listed as general rights and special rights as the following (Kızılot & Taş, 2011: 109-110; Gerçek, 2006):

General Rights:

- The right to receive fair, equal, and respectful service (this is emphasized in studies for the introduction of a total quality management approach in tax offices),

¹ Tax Procedure Law.

- The right to receive information (the articles 21 and 413 of the TPL),
- The right to apply (the articles 36,74,125 of the Constitutional Law; the articles 13, 17, 116-126, 376, 377 of the TPL; the articles 15,20,58 of the LPCPR²),
- The right of certainty in taxing (the article 73/1, 73/2, 73/3 of the Constitutional Law),
- The right of confidentiality of the information (the article 5 of the TPL; the article 107 of the LPCPR; the article 43 of LCPASCPA³ no 3568),
- The right to use a representative (articles 10, 332, 333 of the TPL; the repeated article 35 of LPCPR),
- The right of privacy (the articles 20, 21 and 22 of the Constitutional Law; the articles 142,143-147, 151 of TPL).

Special Rights:

- Rights during assessment and collection (e.g. the right to sue, the right of petition, the right to apply to reduction institutions) / (*articles 112, 115, 371 and 378 of the TPL; articles 23 and 48 of the LPCPR*),
- Rights during the dissolution of the tax disagreements (e.g. the right to apply to reduction institutions, the right to get information, the right to appoint a person as an agent, the right to evidence based on circumstantial evidence) / (*article 376 of the TPL; articles 17, 20 and 27 of the AJPL4*),
- Rights during tax auditing (taxpayers can ask the auditor to show his photographed certificate, can avoid showing the books and documents if the certificate is not shown, and can request the tax examination to be conducted at the office and within the working hours) / (*articles 129, 136,139 and 140 of the AJPL*).

When Turkey is compared with modern countries in terms of the rights given to taxpayers, it is seen that a considerable amount of taxpayer rights exist in the Turkish tax law. However, they are not collective and systematic. They are more like provisions

² *The Law on Procedures of the Collection of Public Receivables.*

³ *Law of Certified Public Accountancy and Sworn in Certified Public Accountancy.*

⁴ *Administrative Jurisdiction Procedures Law.*

regarding organizations regulated by the laws. Therefore, the deficiencies of the Turkish tax law, its adequacy, and whether or not it provides the required protection should be discussed.

The contemporary tendencies for the reconstruction of tax administration since the 1990s has also accelerated the efforts aimed at reconstruction of revenue administration in Turkey. Many efforts were made in Turkey, especially in the early 2000s, in order to reconstruct revenue administration. At the end of this process, the reconstruction of revenue administration was achieved in 2005 in accordance with the law no. 5345. With this law, the target was to transform from the structure based on tax types, which was the basic trend in the reconstruction of revenue administrations across the world, into the functional and taxpayer-focused structure. As a reflection of the importance attached to this issue, the Taxpayer Services Unit was established, and “The Declaration of Taxpayer Rights” was published. “The Declaration of Taxpayer Rights”, which was announced by the minister of finance Kemal UNAKITAN on the 25th of February in 2006 in Erzurum, contained only the expressions that were parallel to the necessities that OECD stated in regard to the rights. Following this declaration, the Ministry of Revenue Administration prepared a brochure entitled “The Rights of taxpayers and the Obligations of the Administration in Tax Inspection” in 2007. However, the responsibilities and obligations of taxpayers were not mentioned. On the other hand, protective mechanisms such as taxpayer advocate and ombudsman have not been established in Turkey yet in order to ensure the adoption and implementation of taxpayer rights and obligations by tax administration and taxpayers.

In short, it is clear in Turkey that efforts and works regarding taxpayer rights and obligations are relatively new and some other conditions need to be achieved in order to obtain the intended effectiveness. Besides, attempts such as the taxpayer-oriented reconstruction of revenue administration taxpayers in Turkey and the announcement of “The Declaration of Taxpayer Rights” are important steps in terms of taxpayer psychology and tax consciousness. However, it should be noted that the success of these new attempts depends on truthfulness that taxpayers and the administration will show in practice. In other words, revenue administration should comply with rights truthfully, and taxpayers should fulfil its obligations truthfully (Öz & Karakurt, 2007:87-88). Compliance with “taxpayer rights and obligations” primarily requires taxpayers and revenue administrations to have enough knowledge and consciousness taxpayers of this issue.

3. Methodology

3.1. Model

Qualitative research methodology was adopted in this study, which intends to evaluate the extent to what taxpayers and revenue administration employees are aware of

their “rights and obligations” and to what extent they comply with them. In this context, typical case sampling was employed in the study. The reason for the use of typical case sampling was to acquire information about the thoughts of revenue administration employees regarding taxpayer rights and obligations and to inform the ones who were not aware of them. Therefore, Tokat Tax Office (TTO) was chosen for the sampling.

3.2. Participants

The respondents of the research consisted of the employees of TTO. There were 88 employees working there. Questionnaire forms were sent to all of the employees included in the sample. 63 of the questionnaire forms were sent back, and 63 of them were included in evaluation. 25.7% of the employees participating in the study were female, and 74.3% of them were male. 16.6% of the participants were high school graduates; 2.8% of them were elementary school graduates; and 80.6% had master’s degrees. Of the participants, 51.1% has worked at the office for 10 years or more, 20.5% for 7 to 10 years, 6.8% for 4 to 6 years, and 21.6% for 1 to 3 years.

3.3. Data Collection

An open-ended questionnaire was used in order to collect data for the research. While the questionnaire questions were being prepared, various question categories (i.e. phenomenological, knowledge, attitudes-views, elimination, and drilling)⁵ were created based on theoretical content and research purpose. In this context, a questionnaire form consisting of two parts and seven questions was developed. The first part of the questionnaire aimed to reveal the value and validity of the data obtained from the participants through phenomenological/elimination questions questioning the educational levels and working periods of the participants. There were two questions for determining the educational levels and the working periods (at the tax office) of the participants. The second part of the questionnaire form contained 5 open-ended questions intending to identify the knowledge levels and views of the participants on the research subject. The questions in four question categories such as knowledge, elimination, attitudes-views, and drilling were combined in

⁵ **Phenomenological questions:** They aim to get personal information about the respondents. Information to be obtained may be related to gender, age, profession, educational level, working period, etc. **Knowledge questions:** They aim to determine the knowledge levels of the respondents regarding the subject. They aim to determine what people know about the subject, how much they know, and the nature of such knowledge. **Attitude-view questions:** They aim to reveal the expectations, attitudes, beliefs, feelings, and views of the respondents about the subject. **Elimination questions:** They aim to determine those who are not knowledgeable of the research subject or those who do not have enough knowledge on it. **Drilling questions:** They aim to identify the reasons and justification of respondents’ attitudes and views.

such a way they would complement one another and were listed in a logical order. 5 questionnaire questions determined and listed are as follows:

1. What do you think are the obligations of taxpayers in their relationships with the tax office? (*knowledge and elimination question*),
2. Do you think that taxpayers who are in contact with the tax office that you work for fulfil their obligations? Why? (*attitude-view and drilling question*),
3. What do you think are the rights of taxpayers in their relations with the tax office?(*knowledge and elimination question*),
4. Do you think that the rights of taxpayers are complied with sufficiently at the tax office that you work for? Why? (*attitude-view and drilling question*),
5. Do you think it is important to know and comply with taxpayer rights and obligations? Why? (*attitude-view and drilling question*).

After obtaining expert opinion, the survey was conducted between the 2nd and the 16th of June 2013. The questions were responded by the tax office employees in written. In order to ensure the reliability of the research, the items of the questionnaire on which there was an “Agreement” and the items on which there was a “Disagreement” between the researcher and a person specialized in the field were identified through examination of the responses that the tax office employees gave to the open-ended questions. The formula provided by Miles & Huberman (1994) was used for ensuring the reliability of the research, and the research was found to be reliable (P=96).

3.4. Data Analysis

The descriptive analysis technique, which is a qualitative research technique, was employed in the analysis of the data collected through the open-ended questionnaire in order to identify the opinions of the tax office employees regarding taxpayer rights and obligations. The data acquired through the descriptive analysis were interpreted through summarization based on the present themes. The obtained data were provided in tables along with relevant frequencies, and the opinions of the employees were provided in direct quotations.

4. Findings and Interpretation

In this section, the research findings are presented in tables, and direct quotations from Tokat Tax Office (TTO) employees’ opinions are provided.

4.1. The Opinions of the TTO Employees Regarding Taxpayers' Obligations

The frequency distribution of the answers given by the TTO employees to the question, “What do you think are the obligations of taxpayers in their relationships with the tax office?” is illustrated in Table 1.

Table: 1
The Opinions of the TTO Employees Regarding taxpayers Obligations

“What do you think are the obligations of taxpayers in their relationships with the tax office?”	f
Total Response	63
Payment of the tax debt on time and in full amount according to the laws	39
Declaring on time, completely, and accurately	29
Submitting a declaration on time and accurately	27
Complying with the document format	21
Bookkeeping	17
Keeping and submitting the books and documents	12
Improvement of the tax consciousness (ethics)	10
Building good relations with tax office employees	7
Having knowledge	6
Being in contact with the tax office more closely and frequently	3
Having experienced accountants	1
Being up-to-date	1
Knowing how to seek one's rights	1
Following how the taxes are used	1
Considering their accountants as their financial advisors	1

Table 1 indicates that the majority (39) of the TTO employees think that the main obligation of taxpayers is to make payment of the tax debt on time and in full amount according to the laws. Furthermore, they also expressed their opinions about the formal obligations required for the fulfilment of these financial obligations of taxpayers. Among the TTO employees who expressed their opinions regarding formal the obligations of taxpayers, 27 respondents said, “submitting a declaration on time and accurately”; 21 respondents said, “complying with the document format”; 17 respondents said, “bookkeeping”; and 12 respondents said, “keeping and submitting the books and documents”. The TTO employees mentioned some further obligations which are not established clearly in the law except for the financial and formal obligations, but taxpayers have to comply with in the taxing process. In this context, 10% of the TTO employees told, “improvement of the tax consciousness”; 7% told “building good relations with tax office employees”; 6% told, “having knowledge”; and 3% said, “being in contact with the tax office more closely and frequently”.

The TTO employees expressed their opinions about the findings of “payment of the tax debt on time and in full amount according to the laws”, “declaring completely and accurately”, “submitting a declaration on time and accurately”, “complying with the document format”, “bookkeeping”, and “keeping and submitting the books and documents” by saying, *“taxpayers should be aware of their responsibilities and obligations with citizenship consciousness”; “they should be as conscious while stating their earnings and making payment as they are while earning money and working to earn more”; “taxpayers should be conscious of their obligations in fulfilling tax-related transactions”; “taxpayers should be aware of their obligations, should be conscious while paying the tax debt, complying with the document format, giving the information that the tax office requires, submitting a declaration, and reporting the address changes, and shouldn’t cause any difficulties for tax office employees. They should make the search before going to the tax office not to lose time of both sides”; “taxpayers should fulfil all their tax-related transactions on time, accurately, and completely”; “they should fulfil their responsibilities in entering, continuing, and leaving the obligation on time and completely”; “each taxpayer is responsible for reporting the start and the finish of obligation, stating the earnings in the months of operation, and keeping the official books and documents which are required according to the tax law”.*

The TTO employees expressed their opinions about **“improvement of the tax consciousness (ethics)”** by telling, “taxpayers should accept that the tax is a holy duty, and they should behave with this consciousness”; “taxpayers should know that the services they receive from the community are financed by the taxes collected from them”; “taxpayers should fulfil their duties not as a legal requirement, but as a civic duty or a subconscious rule”; “they should become conscious and put in their subconscious that the tax is collected not by force, but for the development of the country”.

Another opinion declared by the TTO employees was **“building good relationship with tax office employees”**. They stated their opinions by saying, *“discourse is very important”; “especially the dialog is very important. The dialog of taxpayers with employees should be nice”; “taxpayers should be polite in their relations with tax office employees, and they should leave with satisfaction”; “... moreover, taxpayers should also be more conscious and understanding towards us when they come to the office”; “first of all, taxpayers should adopt mutual respect, love, and tolerance, and we should also respond them in the same way”.*

The TTO employees made explanations about **“having knowledge”** by stating, “taxpayers do not know their duties exactly. They only have hearsay information”; “taxpayers, being people with obligations, should have knowledge about their tax payments and relevant sanctions. They usually give these tasks to their accountants, and when there is a sanction they blame the accountants”; “it is very important that taxpayers know the laws”; “taxpayers do not know what works or transactions are performed in what departments”;

“taxpayers should be knowledgeable about the legal provisions that they will be amenable to during communication with the employee performing the related transaction “; “those who do not have knowledge and not fulfil their duties put both tax offices and themselves into a difficult situation”; “it is necessary to be a knowledgeable and conscious taxpayer. This being the case, taxpayer duties are also fulfilled sufficiently. If there is any problem, it can be solved together”.

In regard to “**being in contact with the tax office more closely and frequently**”, while one employee stated, “I think that taxpayers should come to the tax office more frequently. I believe that they shouldn’t leave everything to their accountants and they should also follow the transactions themselves”, another employee suggested, “Taxpayers, first of all, should not expect the tax-office-related obligations to be fulfilled by their accountants. They should, at least, learn their debts by coming to the tax office. They can learn themselves whether or not the declaration is submitted on time or the debt is paid”.

Only one employee expressed an opinion about the finding of “**having experienced accountants**” and said, “Taxpayers should have experienced accountants who are to fulfil tax-related duties on behalf of them. This way, taxpayers won’t encounter a penal sanction at the tax office. We do not have any problems with taxpayers who have sound accountants”.

Another employee stated about “**Being up-to-date**”, “one of the duties of taxpayers is to follow the developments and innovations at the tax office and law changes”.

Only one employee talked about “**following how the taxes are used**” and said, “I think it is one of taxpayer’s duties to follow in what ways the taxes are returned to them as a service”.

An employee told about “**considering their accountants as their financial advisors**”, “busy taxpayers see their accountants not as a financial advisor who helps performing their tax-related transactions accurately and completely, but as someone who helps solving ‘how to give less tax’ question”.

It is primarily seen that financial and formal obligations were mentioned by all employees as the most fundamental taxing obligation of taxpayers. The employees who listed financial and formal obligations one by one strongly emphasized that taxpayers should be aware of their responsibilities and be careful in taxing procedures. Besides these fundamental responsibilities, some other important obligations were also emphasized (e.g. being up-to-date, following how the taxes are used, building good relations with tax office employees, having knowledge). This indicates that the TTO employees are very certain and knowledgeable about the obligations of taxpayers or what taxpayers expect. On the other hand, a noteworthy point is that responsibility for developing tax consciousness mostly

belongs to the government, the Ministry of Finance, national education institutions, the Revenue Authority, etc. that are to act in collaboration. However, according to the TTO employees, the development of tax consciousness among taxpayers is under the responsibility of not only above-mentioned associations, but also taxpayers themselves. That means that taxpayers are also charged with this duty, as the TTO employees suggest.

4.2. The TTO Employees' Opinions Regarding the Fulfilment of the Obligations of Taxpayers Who Are In Contact With the TTO

The frequency distribution of the answers given by the TTO employees to the question, "Do you think that taxpayers who are in contact with the tax office that you work for fulfil their obligations? Why?" is illustrated in Table 2.

When we examine the data in **Table 2**, we see that the majority of the TTO employees suggested that "***the majority of taxpayers do not fulfil their obligations***". While 45 of the employees stated that taxpayers do not fulfil their obligations, 10 employees denoted, "***the majority of taxpayers fulfil their obligations***" and 8 employees stated, "***Some of taxpayers do not fulfil their obligations***".

Among the employees who stated that the majority of taxpayers fulfil their obligations, one respondent said that it was due to "having high tax consciousness"; another employee told that the reason was "having consciousness of obligations"; and another suggested that it was because of "being a conscious and concerned taxpayer".

Among the employees who denoted that only some of taxpayers fulfilled their obligations, 3 stated that the reason for the fulfilling behaviour was "having a tax consciousness"; 2 employees suggested that it was due to "being in relation with the public"; 2 others thought it was due to "the application of sanctions"; and 2 other employees said that it was because of "being a corporate taxpayer".

One employee stated his/her opinion regarding the finding of "***having tax consciousness***" by saying, "*80% of taxpayers fulfil their tax-related obligations. I think the rest don't have adequate tax consciousness*". While one employee told in regard to "***being in relation with the public***", "*taxpayers who are in relation with the public fulfil their obligations, but the others do not*", another employee suggested, "*in general, 30% of them do fulfil. This segment is mostly the one which delivers and provides services to the public. Moreover, taxpayers who have had audit and inquiry try more to fulfil their duties*".

Table: 2
The TTO Employees' Opinions Regarding the Fulfillment of the Obligations of Taxpayers Who Are In Contact With the TTO

Do you think that taxpayers who are in contact with the tax office that you work for fulfill their obligations? Why?	f
The majority of taxpayers fulfill their obligations	10
Having high tax consciousness	1
Having consciousness of obligations	1
Being a conscious and concerned taxpayer	1
Some of taxpayers do not fulfill their obligations	8
Having tax consciousness	3
Being in relation with the public	2
The application of sanctions	2
Being a corporate taxpayer	2
Being a conscious and concerned taxpayer	1
Being under audit and inspection	1
Majority of taxpayers do not fulfill their obligations	45
Too much bureaucracy in taxing	21
Being unknowledgeable about the tax-related issues	9
Being in expectation for amnesty	7
Being unaware of their responsibilities and obligations	6
Too many types of tax and declaration	6
Negative reflection of the society's demographic, cultural, and economic reasons	4
Tax consciousness and tax payment habit not established in the society	4
Too much subscription fees and expenditures before going to the tax office	3
Ineffective application of sanctions	3
Being unconscious and indifferent	3
Having a society structure with high rates of tax dodging/low tax payment	3
High tax rates	2
Common belief that taxpayers do not have tax ethics (consciousness) in the society	2
The inadequacy of the tax office in notification	1
Taxpayers do not give attention to notifications and press announcements	1
Taxpayers follow taxing procedures mostly via their children or accountants	1
Taxpayers are mostly unconscious and indifferent	1
Spiral tax system (complicated and multi-faceted)	1
Taxpayers expect everything from their accountants	1
The belief of taxpayers that things will be better if they keep away from the tax office	1
Unhelpful accountants of taxpayers	1
Taxpayers are afraid of the old awkward structure of tax offices	1
Some taxpayers are not honest	1
Honest taxpayers are not protected enough	1
Communication with the tax office is insufficient	1
There are some problems about the general description of tax	1
The happiness that informal economy provides	1

One employee said about “**the application of sanctions**”, “I partly can say yes. While 40% do fulfil, 60% do not. First of all, they do not report the start of the business. We

find out it in the audit. Then they do not receive and print documents. Even though they do, they avoid organizing the documents. When we give a penal sanction, they tell things like ‘is it only me?’ They do not submit their declarations on time. Even if they do, they do not pay their debts on time. In short, if it wasn’t for the sanction, the ones who fulfil their obligations voluntarily would be too rare.” In other words, s/he emphasized that the segment who pays the tax debt involves usually those who have had penal sanctions.

Another employee said about “**being a corporate taxpayer**”, “whether or not taxpayers fulfil their obligations varies from person to person (from taxpayer group to taxpayer group), and the ones who do fulfil the obligations are usually the corporate taxpayers”.

Among the employees who thought that the majority of taxpayers do not fulfil their behaviours, 21 employees suggested that the reason for this behaviour was “too much bureaucracy in taxing”; 9 of them stated that it was due to “being unknowledgeable about the tax-related issues”; 7 of them said it was due to “being in expectation for amnesty”; 6 of them told that it was because of “being unaware of their responsibilities and obligations”; 6 of them denoted that it was because there are “too many types of tax and declaration”; 4 of them pronounced that it was because of the “negative reflection of the society’s demographic, cultural, and economic reasons”; 4 of them remarked that it was because “tax consciousness and tax payment habit are not established in the society”; 3 of them uttered that it was because there was “too much subscription fees and expenditures before going to the tax office”; 3 of them stated that it was due to “ineffective application of sanctions”; 3 of them thought that was because of “being unconscious and indifferent”; 3 of them told that it was because of “having a society structure with high rates of tax dodging/low tax payment”; 2 of them suggested that it was due to “high tax rates”; and 2 of them denoted that it was due to the “common belief that taxpayers do not have tax ethics (consciousness) in the society”.

Some of the TTO employees expressed their opinions regarding “**being unknowledgeable about the tax-related issues**” by saying, “they do not sufficiently fulfil them. That depends on individuals (taxpayer groups). While corporate taxpayers, deliberately, do not fulfil their obligations in order to pay less tax, small scale retailers do not comply with their rights and obligations due to lack of knowledge”; “they do not fulfil. This is because the laws change very frequently and there are too many types of tax. Taxpayers do not know when to pay the tax.”; “taxpayers do not have enough knowledge about the financial issues and they behave based on what independent accountants and financial advisors say”; “taxpayers do not know their debts. They do not know what to do with their payment orders”; “they do not do what is required. For example, when they come to make their payments, they learn the amount and what to do. Then they leave and come back. It is a loss of time. And they also request a reduction in the tax amount from the

employee”; “taxpayers do not know what works or transactions are performed in what departments”.

Regarding “**being in expectation for amnesty**”, some of the employees said, “They do not fulfil their obligations. Even the ones who do fulfil them are affected by frequent amnesties”; “they do not fulfil. They do not pay their debts on time and they have thoughts that there will be an amnesty or a new regulation any way”; “they do not fulfil. It is seen that despite all the convenience provided with tax amnesties, they do not pay their debts. The reason should be asked to taxpayers”; “I think not all, but some of them do not fulfil. In tax payments, taxpayers always try to postpone or expect an amnesty all the time”.

While one employee stated his/her opinion regarding “**being unaware of their responsibilities and obligations**” by saying, “I do not think they fulfil. This is because taxpayers do not know exactly what their responsibilities and obligations are towards the tax office”, another employee denoted, “taxpayers do not fulfil their responsibilities towards the public. This is due to unconsciousness”.

One employee remarked about “**there are too many types of tax and declaration**”, “it is not possible to say that taxpayers who are in relation with our office fulfil their obligations. There are too many types of tax and declaration. They should be reduced”.

Some employees out forward their opinions regarding the finding of “**negative reflection of the society’s demographic, cultural, and economic reasons**” by remarking, “*since conscious and unconscious people live together in the society, they do not fulfil their obligations due to social, economic, and cultural reasons*”; “they do not fulfil. This is because there are taxpayers from various ages, and people may have inadequate educational levels”; “they do not fulfil. It is due to financial problems”.

Some TTO employees expressed their opinions regarding “**tax consciousness and tax payment habit not established in the society**” by stating, “*Taxpayers do not fulfil their obligations because they think the societal norms do only exist in formality, and they act with the mentality of tax evasion in essence. Tax evasion policies dominate because the society is not trained on tax as a holy duty through a special course in the national education curriculum or via the Presidency of Religious Affairs*”; “they do not fulfil. It is due to moral values. *The society doesn’t have the consciousness that the tax is a holy duty*”; “I think the most important education is about tax in our country. I even think that the importance of tax should be explained very well from the first degree in elementary school. This is because people in this country do not want to pay taxes since they do not know its importance. They consider tax payment as a compulsory work which is a financial power and facility for others”; “*when they complain saying that ‘the revenue office does nothing other than calculating taxes for me’ after we remind them about their tax debts which are not paid, we*

explain them that the tax occurs due to the earnings they declare to the tax office”; “taxpayers should be provided with this mentality, and they should become conscious”.

Some of the TTO employees stated their opinions regarding **“too much subscription fees and expenditures before going to the tax office”** by telling, *“until the tax payment is made, taxpayers make many other payments (such as fees of subscription, accountant, notary etc.)”; “the payments that taxpayers make before coming to the tax office should be reduced to the minimum”; “the official payments that taxpayers make other than the tax should be reduced and reflected in the tax”; “they do not fulfil. Taxpayers make ten times more payment outside before coming to the tax office such as notary, chamber, and accountant fees”.*

Some of the TTO employees stated about **“ineffective application of sanctions”**, *“if the penal sanctions of taxpayers who do not pay their tax debts are like those in the western countries, the collection rate will increase”; “I cannot say that taxpayers in relation with our tax office fulfil their obligations. The penalties applied to the ones who do not fulfil their obligations are not adequate”; “taxpayers do not fulfil their obligations not only in our tax office, but in all tax offices in our country. They do not only avoid paying the tax of their earnings, but they also fight with us. It is necessary to have heavy penalties for the collection of the tax revenues. Since the tax amnesty is very frequent in our country, the tax discipline is lost”.*

One employee said about, **“being unconscious and indifferent”**, *“they do not fulfil. When there is a notification sent by our office, they do not care. Especially the time granted (via TV, radio) to them as a deadline is ignored. The announcements and notices made by the press are regarded.”*

Some employees stated about **“having a society structure with high rates of tax dodging/low tax payment”** that taxpayers do not fulfil their obligations; avoiding tax payment and tax evasion are considered a sign of a good reputation among the citizens; and tax consciousness is not well-established in the society.

Some employees emphasized regarding **“high tax rates”** that in Turkey, tax rates are too high, and that has a negative impact on taxpayers’ attitudes (i.e. that encourages taxpayers to avoid tax payment and not to fulfil their tax-related duties accurately and completely), and therefore, there are too many informal relationships.

Only one employee put forward his/her opinion regarding **“the inadequacy of the tax office in notification”** by saying, *“taxpayers do not inform the tax office on time, completely, and accurately, and therefore, problems occur in sending notifications (since notifications require too much time and financial costs, the sent notifications are not sufficient), and that has a negative impact on the taxpayers’ payment behaviours.”*

One employee remarked about “**taxpayers do not give attention to notifications and press announcements**”, “...Again, when a notification is sent by our office, taxpayers do not care enough. Especially the time granted to them as a deadline is ignored. The notifications made by the press (via TV, radio) are not regarded”.

Another employee expressed his/her opinion regarding the finding of “**taxpayers follow taxing procedures mostly via their children or accountants**” by telling, “*It cannot be said that all taxpayers fulfil their obligations precisely. I think while 30% do fulfil, the remaining 70% fulfil only the half of their obligations. The reason is that they do not follow the taxing procedures themselves, but they follow them via their children or their accountants*”.

The TTO employees also expressed some other factors having negative impacts on the tax payment behaviours which are as follows:

- Taxpayers are mostly unconscious and indifferent,
- Spiral tax system (complicated and multi-faceted),
- Taxpayers expect everything from their accountants,
- The belief of taxpayers that things will be better if they keep away from the tax office,
- Unhelpful accountants of taxpayers,
- Taxpayers are afraid of the old awkward structure of tax offices,
- Some taxpayers are not honest,
- Honest taxpayers are not protected enough,
- Communication with the tax office is insufficient,
- There are some problems about the general description of tax,
- The happiness that informal economy provides.

According to the research findings, the TTO employees predominantly believe that taxpayers do not fulfil their obligations. The reasons for non-fulfilment can be divided into three based on the employees’ opinions: **(1)** the problems related to the Turkish tax system (e.g. too many types of tax and declaration, too many tax amnesties, inability to protect honest taxpayers, high tax rates); **(2)** the problems related to taxpayers (e.g. the unconsciousness of taxpayers, being unconscious and indifferent, expecting everything from the accountants, insufficient contact with the tax office); **(3)** the problems related to the current societal structure (e.g. tendency for tax dodging/low tax payment, social structure with low tax consciousness, the socio-economic and cultural structure of the society).

One of the most noteworthy points observed above is that there is no emphasis on the problems related to the tax office. That brings a question to the forefront: Does the related tax office (tax office employees) fulfil its/their obligations completely in their relations with taxpayers? Is there any problem which stems from the tax office and which affects taxpayer behaviours negatively? The potential problems in this context can be revealed through a research on taxpayers.

4.3. The TTO Employees' Opinions Regarding the Rights of Taxpayers in Their Relations with TTO

The frequency distribution of the answers given by the TTO employees to the question, "What do you think are the rights of taxpayers in their relations with the tax office?" is illustrated in Table 3.

Table: 3
The TTO Employees' Opinions Regarding the Rights of Taxpayers in Their Relations with TTO

<i>What do you think are the rights of taxpayers in their relations with the tax office?</i>	<i>f</i>
Total Response	63
Increasing the moral satisfaction of taxpayers with tax payment	34
The right to be informed, assisted, and heard	22
Receiving friendly, respectful, fair and equal service	14
Requesting the best service (free from the bureaucracy, fast, transparent, quality, efficient, complete, understandable, taxpayer-focused)	14
The right to appeal	8
The right to have unions of information on taxpayer rights	7
All kinds of privileges/citizenship rights	5
Performing taxing transactions through professionals/educated employees	3
Performing taxing procedures with competent staff at an equipped (with technological systems) office	3
Finding the staff responsible for the taxing transaction to be performed	2
Tax confidentiality	2
Payment of the right taxing amount	1
Enjoying the agreement, conciliation, and repentance provisions	1

As a remarkable point, one of the employees answered the question, "What do you think are the rights of taxpayers in their relations with the tax office?" by saying, "*in recent years, the expression of 'taxpayer rights' has emerged. They say it, but they exist only in words. Do employees not have any rights? There should also be something called employee rights. In this building there is no one who is called 'Hakki' (Hakki is a male name in Turkish which literally means 'rights of somebody', why?)*" Another tax office employee suggested, "*The taxpayers who make their tax payments to our office on time have a right to request their rights from us. In my opinion, taxpayers who do not fulfil their obligations and*

do not pay their taxes cannot request their rights.” The tax office employees focused on various points as is shown in the **Table 3**.

As it is illustrated in the **Table 3**, there are various emphases on taxpayer rights. According to the related data, among the TTO employees, 34 employees declared their emphasis on “increasing the moral satisfaction of taxpayers with tax payment”, and 22 emphasized “the right to be informed, assisted, and heard”. After them, the most emphasized rights were “receiving friendly, respectful, fair and equal service” (14) and “requesting the best service (free from the bureaucracy, fast, transparent, quality, efficient, complete, understandable, taxpayer-focused)” (14). Besides, 8 highlighted “the right to appeal”, 7 “the right to have unions of information on taxpayer rights”, 5 “All kinds of privileges/citizenship rights”, 3 “performing taxing transactions through professionals/educated employees”, 3 “performing taxing procedures with competent staff at an equipped (with technological systems) office”, 2 finding the staff responsible for the taxing transaction to be performed, and 2 “tax confidentiality”. However, the opinions regarding taxpayer rights were mostly expressed without any detailed explanations. That caused difficulty in understanding what exactly they meant with some of the expressions they put forward in listing taxpayer rights. For instance, the finding focused on by the employees most was “increasing the moral satisfaction of taxpayers with tax payment”. Since there was no detailed explanation about that, the present study cannot clearly explain what kind of a right they are talking about. This is because; moral satisfaction may refer to various meanings such as feeling that a taxpayer receives his/her reward in response to his/her payments (i.e. the services they pay for and the services they receive are equal), knowing that taxes are collected from everybody equally, seeing and knowing that s/he contributes to the economy by paying taxes. Furthermore, there was not any clear explanation regarding “**all kinds of privileges**” and “**all kinds of citizenship rights**” (except for some inadequate explanations such as “taxpayers are always right”). Therefore, it is difficult to understand what kind of right they talked about in their statements. Moreover, the statement that taxpayers have all kinds of privileges and citizenship rights is too broad and implies that it was said without thinking and knowing, which makes it complicated.

On the other hand, although points such as “**the right to be informed, assisted, and heard**”, “**the right to appeal**”, and “**tax confidentiality**” were not explained in detail by the tax office employees, these were very clear and common fundamental taxpayer rights. One of the employees expressed his/her opinion regarding “**receiving friendly, respectful, fair and equal service**” by stating, “*it is a taxpayer right that s/he is provided with friendly and helpful services during his/her transactions at the tax office. However, as we do it, we also have some rights from them. They should also have nice manners towards us*”, while another employee stated, “*providing all kinds of conveniences and help to taxpayers who fulfil their duties and not causing any difficulties while doing this*”.

There were various explanations regarding “requesting the best service (free from the bureaucracy, fast, transparent, quality, efficient, complete, understandable, taxpayer-focused)” such as *“the primary right of the taxpayer is to have a fast (computer) system at the tax office”*; *“taxpayers have the right to request for the best service, while declaring and paying the tax debt. As tax-office employees, we also have the obligation to provide the fastest and the most efficient service within our capabilities”*; *“providing high quality and on-time service. When they come to the office, they should be treated as a customer who must be satisfied, but not as a taxpayer”*; *“finding the related person in tax payment. This person should provide a transparent service free from the bureaucracy”*.

Again, the employees did not provide any detailed explanation regarding “performing taxing transactions through professionals/educated employees”, “performing taxing procedures with competent staff at an equipped (with technological systems) office”, and “finding the staff responsible for the taxing transaction to be performed”.

However, these statements are associated with taxpayers’ right to receive the best service.

Finally, as it was displayed in the **Table 3**, the findings of “payment of the right taxing amount” and “enjoying the agreement, conciliation, and repentance provisions were stated by only one employee, and there was no further detailed explanation regarding these points. Here, it should be noted that these rights are also among the fundamental taxpayer rights, and they should have been known and emphasized not only by one employee but by all the employees.

When the research findings are examined in general, it can be suggested that the TTO employees have knowledge about the fundamental rights in the category of general taxpayer rights, but this knowledge is not adequate. This is because; some of the points stated as taxpayer rights were uttered without knowledge and were not comprehensive. This inadequacy is also evident from the finding that some of the most fundamental taxpayer rights were stated only by one employee. On the other hand, there are many statements expressed by the TTO employees regarding the special taxpayer rights such as rights during the collection of the taxes, rights during the resolution of the tax disagreements, and rights during the tax audit. For this reason, it can be argued that there is a need to make the TTO employees more knowledgeable and conscious about taxpayer rights.

4.4. The TTO Employees' Opinions Regarding the Extent to What TTO Complies With the Taxpayer Rights

The frequency distribution of the answers provided by the TTO employees to the question “Do you think that the rights of taxpayers are complied with sufficiently at the tax office that you work for? Why?” is illustrated in Table 4.

Table: 4
The TTO Employees' Opinions Regarding the Extent to What TTO Complies With the Taxpayer Rights

Do you think that the rights of taxpayers are complied with sufficiently at the tax office that you work for? Why?	f
Observed	26
Any kind of information and help is provided	9
The rights of taxpayers are protected in double payments	2
Taxpayers are welcomed in a nice manner (friendly and polite behaviors)	2
Taxpayer-focused service is provided (They are always right in our perception)	2
We are conscious employees complying with taxpayer rights (equipped with sufficient knowledge)	2
The best service is provided in the existing conditions	2
Taxpayers seek for their rights	1
They perform their transactions here more easily than in other institutions and organizations	1
They can file a claim	1
They can use a representative (children, accountants)	1
The employee structure is sufficient in quality and quantity to provide taxpayers' services	1
There is no problem with taxpayers	1
There is no privilege given to any taxpayer	1
The works at the tax-office are conducted orderly and with no fail	1
We have an equipped office (performing the transactions on the computer)	1
Taxpayers leave the tax office satisfied and express their satisfaction to the office	1
Partially observed	3
There is uniform practice to comply with taxpayer rights (i.e. it depends on the employee)	1
If the taxpayer isn't aware, his/her rights are not observed	1
Not observed	3
Honest taxpayers are not protected enough	1
It is believed that employees try to direct and inform taxpayers just because they get benefit from the situation	1
The unconscious and reluctant working of employees (as if they tried to get rid of taxpayers)	1

As illustrated in **Table 4**, the majority of the TTO employees stated, “**The rights of taxpayers are sufficiently observed at the tax office that we work for**”. While 26 of the employees declared that taxpayer rights are observed, 3 of the employees stated that “**taxpayer rights are partially observed**”, and 3 others suggested that “**taxpayer rights are not observed**”.

Among the employees who stated that taxpayer rights are sufficiently observed, the majority (26) of the employees said, “any kind of information and help is provided”; 9 stated, “the rights of taxpayers are protected in double payments”; 2 told, “taxpayers are welcomed in a nice manner”; 2 denoted, “taxpayer-focused service is provided”; 2 remarked, “we are conscious employees complying with taxpayer”; and 2 uttered, “the best service is provided in the existing conditions”.

Regarding the mostly emphasized statement, “any kind of information and help is provided”, the employees made explanations such as *“I think so. Even though there are some exceptions, employees are trying to provide all the conveniences that they can. They do not cause any difficulties”*; *“yes, I think so. I see that all my colleagues are helpful to taxpayers. I see that the tax office is helping to taxpayers in all kinds of laws such as tax and amnesty laws by setting an information desk”*; *“yes. This is because; the exceptions don’t break the rule. For instance, nobody here has ‘go now and come back tomorrow’ kind of attitude, and they try to help taxpayers as much as they can”*; *“yes, this is because all the help and convenience are provided to taxpayers”*.

The point receiving the second biggest emphasis was, **“the rights of taxpayers are protected in double payments”**. Regarding this issue, one employee stated, *“yes. For instance, even though they have made double payment, they are not aware that they have money in our deposit account. We inform them, deduct it from their debt if they have any, or return it if they do not have any.”*

There were no further detailed explanations made by the TTO employees regarding the reasons/evidences of the statement that taxpayer rights are sufficiently observed. Some of the employees stated, *“Taxpayer rights are sufficiently observed at our office. This is because; taxpayers seek for their rights”*; *“yes, I think so. This is because the employee structure is sufficient in quality and quantity to provide taxpayers’ services”*; *“yes, this is because taxpayers leave the tax office satisfied and express their satisfaction to the office”*; *“yes, I think so. This is because; they are always right in our perception”*; *“Yes, we work perfectly like a clock”*; *“yes, I think so. The tax office has a taxpayer-focused service”*; *“yes. Now they can do the transactions on the computer”*; *“they can learn whatever they want to learn if they apply within the framework of public requirements. They can also learn from the internet”*; *“they perform their transactions at tax offices much more easily than in other institutions and organizations”*; *“each citizen (taxpayer) entering the office has all kinds of privileges. It is always their wishes that are fulfilled”*; *“I think we are providing a very good service in the existing conditions”*; *“I think the best service is provided within the existing conditions”*; *“Yes, the employees are equipped with enough knowledge”*; *“this tax office observes taxpayer rights adequately. This is because; the transactions and procedures are followed by the representatives or accountants of taxpayers”*; *“yes, I think so. There are no privileges given to any specific taxpayer. Everybody is equal”*; *“taxpayer rights are observed. On the other hand, taxpayers become more disrespectful towards employees by*

time. They do not pay their debts, and they display disrespectful attitudes. Taxpayers want to use more than what their rights are”; “this tax office complies with taxpayer rights as much as possible. This is because; the transactions and procedures can be followed by the representatives or accountants of taxpayers”.

The TTO employees who thought that taxpayer rights are partially observed highlighted, “there is no uniform practice to comply with taxpayer rights. Compliance with taxpayer rights varies from employee to employee”; “I don’t think they observe such rights because a request is expected from taxpayers all the time”.

The TTO employees who thought that taxpayer rights are not sufficiently observed told, “They are not observed. Employees are trying to get rid of taxpayers. Their concern is to send taxpayers to other employees”; “I think they are not observed because it is believed that employees try to direct and inform taxpayers just because they get benefit from the situation”.

When the findings are considered as a whole, it is observed that the majority of the TTO employees share the idea, “*the tax office they work for sufficiently complies with taxpayer rights.*” They put forward some indicators as a proof such as the possibility of taxpayers to perform transactions on the Internet, possibility to use representatives, and leaving the tax office with satisfaction. However, it is necessary to conduct further research on taxpayers in order to increase the reliability of. As a matter of fact, some employees suggested that taxpayer rights are partially observed or not observed at all. Therefore, there is a need to conduct a further study in this matter in order to support the argument that taxpayer rights are observed enough.

4.5. The TTO Employees’ Opinions Regarding the Importance of Taxpayer Rights and Obligations

The frequency distribution of the answers given by the TTO employees to the question “Do you think it is important to know and comply with taxpayer rights and obligations? Why?” is illustrated in Table 5.

As it is illustrated in the **Table 5**, all of the TTO employees answering the questionnaire stated that it was important to know and comply with taxpayer rights and obligations.

One of the employees stated in regard to “**it ensures better treatment towards taxpayers**”, “it is important. A complete service should be provided to taxpayers considering them a customer. We should have nice manners to everybody. We should treat taxpayers in a way that we want to be treated”.

Table: 5
The TTO Employees' Opinions Regarding the Importance of Taxpayer Rights and Obligations

<i>Do you think it is important to know and comply with taxpayer rights and obligations? Why?</i>	<i>f</i>
Important	63
It ensures better treatment towards taxpayers	4
It ensures providing the services justly and in the best way	3
It ensures the self-control of the institution's activities	1
It increases the tax ethics of taxpayers	1
It increases taxpayers' voluntary compliance with taxes	1
The consciousness of taxpayers also forces the administration to be conscious and knowledgeable	1
It enables employees to do their jobs in a better way without failing	1
Better relations can be established with taxpayer, which brings about tax peace	1
Transactions are conducted more harmoniously when there is mutual understanding	1
It is a requirement of civilization / human rights	1
The reputation of a tax office can be increased only through the knowledge of rights and obligations	1
An employee makes a promise before s/he starts to work	1
It enables the transparency of tax-office transactions	1
It shows that the state (the taxing process) is not governed by "I know" approach	1
It shows that the state (the taxing process) is governed from the bottom	1

Another employee stated regarding **"it ensures providing the services justly and in the best way"**, "if there is a taxpayer with moral values (the tax is a holy duty) on one side and an employee working with a passion to serve on the other side, a fair world will occur. This is a desired situation". Another employee remarked, "Yes, it is important. We are intermediaries between the laws and taxpayers, and we are supposed to do the requirements in the best and fair way".

The tax office employees delivered their opinions regarding **"the consciousness of taxpayers also forces the administration to be conscious and knowledgeable"** as follows; *"it is important. This is because; it is very difficult for one-sided authority to do self-control. The administration and management can see and know themselves only through reflection. The consciousness of taxpayers also forces the administration to be conscious and knowledgeable. This is a desired situation"*; *"it is important. This is because; taxpayers should know their obligations. The obligations such as paying the tax on time and filing a claim in unfair situations are important"*; *"yes, we know what kinds of rights taxpayers have, and we help and inform them accordingly"*; *"I think it is perfect if both the service receiver and the service provider know because it is a nice feeling to give a conscious service to conscious taxpayers at our office"*; *"all in all, a better working and taxing conditions may be ensured through interaction about the tax-related duties"*; *"yes, it is important. The conscious taxing personnel provide the best service to the conscious taxpayer groups"*; *"it is important. This is because; if they know, they can better follow the things such as legal time granted, exceptions, and reductions which are in favour of taxpayers"*; *"it is important.*

If everybody knows their rights and they empathize, then the problems will be solved automatically”; “it is quite important. If taxpayers know, and employees respect them, then a peaceful environment will be formed. In this environment, both the service receiver and the provider get happy.”

In regard to **“better relations can be established with taxpayer, which brings about tax peace”**, the employees expressed as the following opinions; *“it is important. They can have better communication with taxpayers. It can enable the fulfilment of taxpayer rights and obligations”; “tax office employees and taxpayers complement each other. Therefore, tax office employees and taxpayers need to build a strong tie in their relationships in the process of tax collection or declaration or closing of the budget deficit”; “very important. This is because; action always causes reaction, and reaction always causes action. The behaviours such as mutual respect, trust, and justice may result in positive reactions, but just an opposing situation may emerge, too.”; “important. If the tax office does not comply with their rights while collecting their money, it can cause taxpayers to avoid the tax office”.*

The employees stated in regard to **“transactions are conducted more harmoniously when there is mutual understanding”**, *“it is important. Transactions are conducted more harmoniously when there is mutual understanding. Here it should be understood that Turkey is governed from bottom, but not from top. It is observed that the things get better, even better.”*

The employees said about **“it enables employees to do their jobs in a better way without failing”**, *“yes, so that employees provide a more efficient service and do the right transactions”.*

It is evident from the findings that there is a common belief and consciousness about the importance of knowing and complying with taxpayer rights and obligations among all the employees participating in the study. However, it should be noted that there are no further detailed explanations provided about why taxpayer rights and obligations are important and what are the risks and benefits of mutually complying or not sufficiently complying with taxpayer rights and obligations. That indicates that the employees have not reached the sufficient knowledge and conscious level yet; the importance of these rights and obligations is known only based on hearsay; the awareness of employees should be raised in this matter; and they should be trained on this subject.

5. Conclusion

The present study, which analyses the extent to what the tax office employees are aware of taxpayer rights and obligations and to what extent they comply with them through an examination of the employees at Tokat Tax Office, suggests that there is a certain level

of awareness and consciousness among tax office employees about taxpayer rights and obligations. However, such awareness and consciousness are not sufficient because efforts about taxpayer rights and obligations in Turkey are relatively new, and more studies is needed in order to reach a high level of effectiveness in this matter.

Thus, **first**, it is required to explain taxpayer rights and obligations in a systematic way in Turkey. This is because; even though the majority of taxpayer rights and obligations are regulated in constitutional norms and laws, they do not show any integrity. **Second**, especially taxpayer rights should be regulated not only as the rules to be observed by tax offices, but also as the rights that may be brought forward by taxpayers, and there should be protective mechanisms. **Finally**, mutual consciousness should be developed by training tax authorities and taxpayers about taxpayer rights and obligations.

References

- Arslan, C.B. (2008), "The Evaluation of Taxpayer Obligations in terms of Purpose and Scope", *e-Financial Guide*, October-December, 42.
- Bentley, D. (1998), "Classifying Taxpayers' Rights", *Taxpayers' Rights: An International Perspective*, (Ed: Bentley, D.). Adelaide: Hyde Park Press.
- Bentley, D. (2002), "The Significance of Declarations of Taxpayers' Rights and Global Standards for the Delivery of Tax Services by Revenue Authorities", *Law Papers*, Bond University Law Faculty Publication.
- Brzeziński, B. (2010), "Taxpayers' Rights: Some Theoretical Issues", <http://www.profinfo.pl/img/401/pdf40146684_5.pdf>, 20.12.2014.
- Buyrukoğlu, S. & İ. Eresa (2012), "The Place and Importance of Taxpayer Rights in Creating Tax Awareness", *Tax World*, (375), 17-127.
- Çetin, G. & R. Gökburar (2010), "The Tax Administration Employees Perspective Regarding the Taxpayers Rights", *Management and Economics*, 17(1), 23-46.
- Dönmez, R. (2004), "Taxpayer Rights: The Reasons for Emergence and an Attempt for Conceptualization", *Journal of Approach*, April, 12(36).
- Egeli, H. & M. Dağ (2012), "Taxpayers' Rights with Special Reference to Turkish Tax Law", *Journal of Finance*, July-December, (163), 130-146.
- Er, S. (2011), "Taxpayers' Rights and Public Sector Practices", *Journal of Court of Accounts*, April-June, (81), 3-32.
- Erol, A. (2011), "Evaluation of Taxpayer Rights and Global Values and the Situation in Turkey", *Journal of Tax Affairs*, 8(89), 18-28.
- Gerçek, A. (2006), "Taxpayers' Rights and Survey of the Situation in Turkey", *Journal of Tax Affairs*, (209), 121-149.
- Gerçek, A. (2009), "Reconstruction of Revenue Administration and Tax Audit: Past, Today, and Future", *Journal of Tax Affairs*, November, (254), 3-52.
- Gökbel, D. (2000), Taxpayer Rights, *Anadolu University Institute of Social Sciences, Unpublished Doctoral Thesis*, Eskişehir.

- Kızılot, Ş. & M. Taş (2011), *Tax Law and Turkish Tax System*, Ankara: Yaklaşım Publishing.
- Miles M. & A. Huberman (1994), *Qualitative Data Analysis* (2nd Ed.), Thousand Oaks, Sage.
- OECD (2002), *Taxpayers' Rights and Obligations-Practice Note*, OECD.
- OECD (2003), *Taxpayers' Rights and Obligations-Practice Note*, OECD.
- Öz, E. & B. Karakurt (2007), "Restructuring of Turkish Administration and Final Position", *Journal of Financial, Political, and Economic Commentaries*, 44(510), 80-90.
- The Republic of Turkey Ministry of Finance (2002), *Search for Effectiveness in Revenue Administration, OECD-EU Best Practices*, Ankara: European Union Affairs and Foreign Relations Department.

Ekonomik Krizlerin Değişmeyen İmdatçısı*: Maliye Politikası

Hüseyin ŞEN
hsen@ybu.edu.tr

Ayşe KAYA
ayse.kaya@ikc.edu.tr

Unchanging Rescuer of Economic Crises: Fiscal Policy

Abstract

This paper studies the role of fiscal policy, which has recently come to the fore as a rescuer during economic crises and focuses very much on its historical role in economic crises in general and in the recent crisis in particular.

Keywords : Economic Crisis, Fiscal Policy, Monetary Policy, Macroeconomic Policy.

JEL Classification Codes : H12, E62, E52, E60.

Özet

Bu çalışma, her küresel ölçekli ekonomik krizle birlikte imdatçı olarak gündeme gelen maliye politikasını ve bu politikanın krizlerle mücadeledeki rolünü tarihsel bir perspektif çerçevesinde ele alıp; değerlendirmeyi ve ileriye yönelik politika önerileri sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler : Ekonomik Kriz, Maliye Politikası, Para Politikası, Makroekonomik Politika.

* İmdatçı, Arapça'dan dilimize intikal eden bir sözcük olup; zor durumda bulunana yardım eden, yardıma koşan, yardım işiyle görevlendirilmiş olan, yardıma gelen, yardımda bulunan gibi anlamlara gelmektedir.

*“İktisatta sorular hep aynıdır.
Değişen bir şey varsa o da cevaplardır.”*

Anonim

1. Giriş

Her ekonomik kriz, kendi çapında bir güçlük, bir sıkıntı demektir. Ama her kriz aynı zamanda ders çıkarmasını bilenler için yeni bir başlangıç, yeni bir fırsatlar ve tecrübeler manzumesi de demektir. Biliyoruz ki ekonomik krizler günümüz ekonomilerinin değişmeyen bir gerçeği. Dün vardı, bugün de var, yarın da var olacaklar gibi görünüyor. Ekonomik krizlerle mücadele ve krizlerden çıkış için alınacak tedbirlerin ilk sırasına dün olduğu gibi bugün de maliye politikası oturmuş durumda. Son yaşanan ve hala belli bir ölçüde de olsa etkisini sürdüren küresel ölçekli krizde de durum bundan farklı değil.

2007 yılının ikinci yarısında ABD’de emlak ve finans piyasalarında başlayan kriz, 2008’de başta Lehman Brothers olmak üzere, yatırım bankaları Bear Stearns ve Merrill Lynch; sigorta şirketi American International Group ile Washington Mutual ve Wachovia gibi bankaların iflası ile iyice derinleşti. Finans sektörünü kurtarmak ve böylece krizin üstesinden gelmek isteyen ABD Kongresi, 29 Eylül 2008’de 787 milyar dolarlık bir kurtarma paketini onayladı. Uygulamaya konulan söz konusu paket, Amerikan tarihinin şimdiye kadar kaydettiği en büyük krizle mücadele paketi olma özelliğini taşıyordu (Romer, 2011).

Kriz sürecinde piyasaların toparlanması için ABD Merkez Bankası –FED– gevşek para politikası adına nicel gevşeme uygulamalarından¹ kapsamlı nihai ödünç veren mercii olma tedbirlerine kadar elinde ne kadar enstrüman varsa hemen hemen hepsini denedi.² Ancak alınan bütün önlemlere rağmen, krizin derinleşmesinin ve yayılmasının önüne geçilemedi ve kriz sirayet etkisi ile hızla ABD’yi aşıp; Avrupa’ya ve oradan da dünyanın diğer ülkelerine sıçradı. Bu sıçramada, FED’in her türlü parasal enstrümanı devreye sokarken, diğer riskli ülkelerin büyük çoğunluğunun aynı hassasiyeti göstermemeleri ve krize karşı yeterli önlemleri almamaları önemli ölçüde etkili oldu. Bu süreçte kısmen Fransa, Almanya, Çin gibi ülkeler bazı ekonomik-mali önlemler alsalar da krizin üstesinden gelmede bu önlemler yeterli olmadı.

¹ “Quantitative easing” karşılığı olarak kullanılmıştır. Türkçe literatürde daha çok “parasal gevşeme” olarak kullanılsa da, TCMB resmi sitesinde bu kavram “Nicel gevşeme uygulamaları” şeklinde telaffuz edilmektedir. O nedenle Türkiye’de parasal otorite olan TCMB’nin telaffuzu dikkate alınmıştır.

² Son krizde para politikası ve para politikasına ilişkin çıkarılacak dersler konusunda bkz. Jordan (2012).

Zamanında gerekli önlemleri almayan Yunanistan, İspanya, Portekiz, İtalya, İrlanda ve Belçika gibi Avrupa Birliği ülkeleri ile yine bir Avrupa ülkesi olan ancak birlik dışındaki İzlanda, krizden ziyadesiyle etkilendi. Üç büyük bankası³ iflas eden ve ekonomik göstergeleri⁴ alt üst olan İzlanda, küresel ekonomik krizin en büyük mağduru oldu ve adı “*batan ülke*” olarak anılmaya başlandı. Değindiğimiz bu ülkeler İzlanda kadar olmasa da, kendilerini ciddi bir borç sorunu içinde buldular. Öte yandan, Avrupa’nın en istikrarlı ülkelerinden biri olarak kabul edilen ve “*güneş batmayan imparatorluk*” olarak hafızalarda yer edinmiş olan İngiltere de krizden ciddi ölçüde etkilendi ve ABD’de olduğu gibi bu ülkede de emlak piyasası büyük bir düşüşe geçti. Dahası, kriz sürecinde ekonomi literatürüne İngiltere kaynaklı yeni bir kavram girdi: “*Çift dipli resesyon*”⁵. 2012 yılına gelindiğinde bu ülkenin GSYİH’si özellikle inşaat sektöründeki daralma nedeniyle birbirini izleyen iki dönemde küçüldü.⁶ İngiltere, çift dipli resesyonla 1970’lerden bu yana ilk kez karşılaşlıyordu. O kadar ki, tüm bu gelişmeler üzerine uluslararası arenada “*İmparatorluk batıyor mu?*” fısıltıları kulaktan kulağa yayılmaya başladı. İngiltere dışındaki diğer ülkeler de, farklı ölçülerde de olsa krizden etkilendi. Krizle beraber birçok finansal kurum ya battı ya da devletleştirilmek zorunda kaldı.

Şüphesiz dünya ekonomileri, 1800’lü yıllardan bu yana irili ufaklı pek çok krize şahit oldu. 1825, 1836, 1847, 1857, 1866, 1873, 1882, 1890, 1900, 1907, 1913, 1920, 1929–1933, 1973, 1997–1998, 2008–2009 yıllarında veya dönemlerinde yaşananlar bizim hatırlayabildiğimiz krizlerden bazılarıdır.⁷ Bu krizlerin en şiddetlisi şüphesiz iktisat tarihinin şimdiye kadar kaydettiği en büyük kriz olma unvanını hala koruyan ve tarihe “*Kara Perşembe*” olarak giren 24 Ekim 1929 Buhranı’dır.⁸

New York Borsası’nın çökmesi ile başlayan, hızla Avrupa’yı etkisi altına alan ve oradan da hemen hemen dünyanın bütün ülkelerine sirayet ederek küresel bir boyut kazanan buhran; üretimde, istihdamda ve milli gelirden daha önce eşine benzerine hiç

³ Bu bankalar Glitnir, Landsbanki ve Kaupthing’dir.

⁴ 2008 ve 2009 yılları İzlanda için krizin zirve yaptığı yıllardı. IMF verilerine göre, 2007 yılında %6 olan büyüme oranı, 2008’de %1,3; 2009’da %-6,8; 2010 yılında da %-4,0 olarak gerçekleşti. 2007 yılında %9,3 olan nominal ücret endeksi, 2008 yılında %4,0, 2009 yılında da %0,5 olarak gerçekleşti. Benzer şekilde, 2007 yılında %5,0 olarak gerçekleşen tüketici fiyatları endeksi, 2009 yılında %12,4’e fırladı. Benzer negatif gelişmeleri, ülkenin diğer temel göstergelerinde de görmek mümkündür. Ayrıntılı veriler için bkz. IMF Staff Country Report:12/91, April 2012.

⁵ Bir ülke ekonomisinin resesyondan çıkışa geçtikten sonra, tekrar küçülmeye başlaması, çift dipli resesyon veya diğer adıyla “*W tipi resesyon*” olarak adlandırılmaktadır.

⁶ OECD verilerine göre İngiltere’nin 2012 yılı büyüme rakamları çeyreklik bazda şu şekilde gerçekleşti: Ç1:%0,01, Ç2:%-0,02, Ç3:0,08 ve Ç4:%-0,03. Bkz. <http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=350#>[Erişim tarihi: 1.10.2014].

⁷ Tarihsel süreçte yaşanan krizler için bkz. Kindleberger (2007), Aktan & Şen (2001), Şen & Çalışkan (2009).

⁸ Literatürde 1929 Buhranı’nın ne zaman çıktığı konusunda iki farklı tarih mevcuttur: 24 Ekim 1929 Perşembe ve 29 Ekim 1929 Salı. Bu çalışmada Buhranı’nın borsa üzerinde ilk etkisini gösterdiği 24 Ekim 1929 tarihini başlangıç tarihi olarak dikkate alınmıştır. 1929 Buhranı öncesi ve sonrasındaki gelişmelere ilişkin olarak bkz. White (1990).

rastlanmamış derecede düşüşlere neden oldu. Dahası, akut deflasyonu da beraberinde getirdi ve insanların yaşam standartları aşırı ölçüde kötüleşti. 1929 Buhranı'nın işsizler ve aileler üzerindeki etkisini Peter Temin'in şu ifadeleri başka söze yer bırakmayacak şekilde özetliyor:

“1930’larda özellikle Avrupa ve ABD için işsizlik demek, acı ve ıstırap demekti. Bazı bölgelerde evde yetiştirilen sebzelerin varlığına rağmen, Avrupa’da zorunlu olarak diyet yapmak çok sıradan bir hale gelmişti. Aileler nadiren et yiyebiliyordu, temel besin kaynağı nişasta idi. Şeker yerine daha ucuz tatlılar ikame ediliyordu. Bu kötü beslenme bile hemen hemen bütün ailelerinin gelir kaynaklarının tükenmesine neden oldu. Çocuklu aileler süt, çoğu da ısınmak için kömür satın aldığından, ayakkabı ve diğer harcamalar için çok az para kalıyordu. Ayakkabı işi özellikle ciddi bir sorundu. Ailelerin eskimiş ayakkabılarını değiştirmeye bile güçleri yetmiyordu. Ayakkabılar yamanyordu ve bir daha yamanyordu. Bazı aileler çocukların ayakkabılarını aşındırmasına ve yıpratmasına bile kısıtlama getirmişti. Harcamalar gıda maddelerine, özellikle de ekmek ve kahveye tahsis edildiğinden, kasaba ve köylere seyahat bile azalmıştı.” (Temin, 2008: 5493-5494).

Krizin zamanlaması ve şiddeti ülkeler arasında önemli farklılıklar gösterse de (Romer, 2003), en şiddetli biçimde etkisini gösterdiği 1929–1932 yılları arasında sanayi üretimi ABD’de %53,8; Almanya’da %53,3; İngiltere’de %83,5; Fransa’da %71,6 oranında düştü. Öte yandan işsiz sayısı ABD’de 12; Almanya’da 6, İngiltere’de de 2,6 milyona ulaştı. Toptan eşya fiyat endeksi, ABD’de %31,2; Almanya’da %30; İngiltere’de %33 oranında düştü ki, fiyatlar genel düzeyindeki bu denli yüksek orandaki düşüşler “deflasyon” dan başka bir şey değildi. Tüm bunların etkisi ile de bahse konu olan dönemde dünya ticareti hacimsel olarak %33, değer bazında da %67 oranında geriledi.⁹ Dahası, buhranın sosyal ve kültürel etkileri de ekonomik etkilerinden hiç de aşağı değildi. Özellikle ABD için kriz, öylesine bir etkiye bulundu ki Amerikan tarihinde en ölümcül kriz olan Amerikan İç Savaşı’ndan sonra ikinci sırayı aldı (Romer, 2003).

ABD’de 2007 yılının ikinci çeyreğinde başlayan son kriz de, yukarıda sıraladığımız krizlerden sadece biri. Ancak son krizi diğerlerinden farklı ve önemli kılan şey sürekli olarak 1929 Buhranı ile ilişkilendirilmesi veya bir benzeri imasında bulunulması ve bazı ekonomistler tarafından da bunun açıkça dillendirilmesidir. Bu minvalde 2008’de başlayan ve hızla küresel bir boyut kazanan kriz, oldukça geniş yelpazedeki akademik ve akademik olmayan kesim tarafından 1929 Buhranı’ndan sonraki en büyük ve en uzun süren kriz olarak kabul edilmeye başlandı¹⁰ ve o noktaya gelindi ki;

⁹ Veriler tarafımızca farklı kaynaklardan seçilerek derlenmiştir.

¹⁰ Bkz. örneğin, Claessens, Kose & Terrones (2008), Spilimbergo, Symansky, Blanchard & Cottarelli (2009), Alcidi & Gros (2011).

kriz, “*great recession*” veya “*global recession*”^{11,12,13} olarak adlandırıldı. Çünkü ABD’de emlak ve finans piyasalarında başlayan kriz, 1929 Buhranı’nda olduğu gibi hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkeleri etkiledi. Kriz kısa zamanda bir likidite ve güven krizine dönüştü ve yatırımların azalmasına, piyasalarda güven kaybına neden oldu. En nihayetinde de reel sektörü etkisi altına aldı. Bu durum yatırım, üretim ve tüketim seviyesinin gerilemesine, ekonomik büyümenin yavaşlamasına ve milyonlarca insanın işsiz kalmasına neden oldu. Doğal olarak bu da ülke hükümetlerinde ve piyasalarda bir panik havasının yaşanmasına yol açtı. Krize genelde, Neo-liberal politikaların yönlendirmesi ile 1980 sonrası süreçte dominant olan ve hatta yegâne iktisat politikası aracı haline gelen para politikası; özelde ise bu politikanın temel enstrümanı olan faiz oranı ile müdahale edilmesine karşın, olumlu bir sonuç alınamadı. Para politikası nominal faiz oranlarının sıfıra dayanması nedeniyle krizle mücadelede bir işlevsellik gösteremedi.

Daha önceki krizlerde olduğu gibi, son yaşanan Global Ekonomik Kriz de bir kez daha maliye politikasını gündeme getirdi. Para politikasından beklenen sonucun alınamadığı bir ortamda acaba krizle birlikte ortaya çıkan varlık fiyatlarındaki düşüşe, kaybolan güvenin yeniden tesisine, artan kredi ve hammadde fiyatlarına ve bütün bunların bir sonucu olarak ortaya çıkan resesyon ve ekonomik durgunluğa karşı ihtiyari-aktif bir maliye politikası sonuç verir miydi?

Bu çalışmanın amacı, tarihsel perspektiften maliye politikasının ekonomik krizlerdeki rolünü geçmişin deneyimlerini de bugüne aktarmak suretiyle değerlendirmek, maliye politikasının makroekonomik yönetimdeki rolü konusunda yakın geleceğe ilişkin bir perspektif çizmektir. Beş bölümden oluşan çalışmanın ikinci bölümünde maliye politikasının tarihsel açıdan gelişimi ele alınırken, üçüncü bölümde son yaşanan ekonomik krizle birlikte maliye politikasına bakıştaki değişim ve dönüşüm üzerinde durulmaktadır. Dördüncü bölümde de bu hususta geline nokta irdelenmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise sonuç ve ileriye dönük politika çıkarımlarına yer verilmektedir.

¹¹ Bu konudaki çok sayıda çalışma arasında bkz. örneğin; Pelinescu & Caraianni (2010), Auerbach, Gale & Harris (2010), Barro & Redlick (2011), Tcherneva (2011), Alcidi & Gros (2011), Alesina (2012), Coenen, Straub & Trabandt (2012), Arestis (2012a), Arestis (2012b), Auerbach (2012).

¹² Resesyonun ne olduğu ve depresyonla aralarında ne gibi bir fark olduğu konusunda resmi bir tanım ve akademisyenler arasında da tam bir uzlaşma olmamakla birlikte; resesyon, bir ekonomide birbirini izleyen en az iki çeyrekte ekonomik büyümenin sıfır ya da negatif olması halidir. Resesyonun 1-2 yılı veya daha uzun süreyi aşkın devam etmesi durgunluk olarak adlandırılmaktadır. Depresyon ise ekonomik büyümedeki gerilemenin daha şiddetli, derin ve uzun bir zaman dilimini kapsaması halidir. Yani, fiyatlar genel düzeyindeki düşüşle beraber ekonomik büyümenin tamamen dibe vurması durumudur. Kaba bir oran vermek gerekirse, GSYİH’nın %10’dan, fiyatlar genel düzeyinin ise %20’den daha fazla bir oranda düşmesi deflasyonun göstergeleridir.

¹³ Resesyon ve deflasyonun farklı tanımları ve bu konudaki tartışmalar için bkz. örneğin; Bernanke (2002), Claessens, Kose & Terrones (2008), Claessens & Kose (2009).

2. Ekonomik Krizlerin İmdatçısının Kısa Tarihi: Dünden Bugüne Maliye Politikası

Kavramsal olarak “*maliye politikası*” ilk kez Edwin R. A. Seligman [1861–1939]¹⁴ tarafından 19. yüzyılın başlarında Aldoph Wagner’in hükümetlerin bütçe yoluyla gelir dağılımını düzenlemeleri gerektiği yönündeki görüşünü eleştirmek amacıyla kullanılmıştır (Tanzi, 2006). Orijini Latince bir kelime olan ve “*para toplamada kullanılan sepet*” anlamına gelen “*fiscalis*” sözcüğüne dayanan maliye politikası, J. M. Keynes’e kadar, genelde kamu gelirlerine, özelde de vergilere ilişkin politika anlamında kullanılmıştır.

Ancak Keynes ile maliye politikasına farklı bir anlam yüklenmiş; maliye politikası bütçenin yalnızca gelir cephesiyle ilgilenen bir politika olmaktan çıkmış, gelir ve harcama yönlerinin her ikisini de kapsar hale gelmiştir (Tanzi, 2006). Dahası, Keynes’le birlikte maliye politikası, vergiler ve kamu harcamaları yoluyla ekonomiyi tanzim eden, ekonomiye yön veren yegâne iktisat politikası aracı haline gelmiştir. Diğer bir iktisat politikası aracı olan para politikası ise maliye politikasına eşdeğer bir politika aracı olmaktan daha ziyade, adeta bu politikanın stepnesi durumuna düşmüştür.

Klasiklerin söylemlerinin aksine, ekonominin sürekli tam istihdamda olmadığını; tam istihdamın istisnai bir durum olduğunu savunan Keynes, devlet müdahalesi olmadan ekonomilerin neden tam istihdam düzeyinde kendiliğinden dengeye gelmeyeceğini şu üç gerekçeyle dayanarak açıklamıştır: Likidite tuzağının varlığı, yatırım–tasarruf tutarsızlığı ve ücretlerin rijitliği. Keynes’e göre, söz konusu faktörler ekonominin tam istihdam düzeyinde dengeye gelmesini engeller. O nedenle 1929 Buhranı sonrasındaki sürecin de kanıtladığı gibi, ekonomiler için konjonktürel dalgalanmalara bağlı olarak dönem dönem ortaya çıkacak talep yetersizliği bir realitedir.

Keynes’e göre, efektif talep yetersizliği zaten özel kesimin tüketim ve yatırım harcamalarındaki yetersizlikten kaynaklanmıştır. O halde yapılması gereken devlet müdahalesi ile bu yetersizliğin üstesinden gelmektir. Efektif talebin unsurlarını sıralayan Keynes, bunu etkileyecek yegâne aracın maliye politikası olduğu noktasından hareketle, efektif talep yetersizliğinin genelde genişletici maliye politikası ile özelde de genişletici kamu harcamaları politikası yoluyla aşılması ve böylece hem ekonomilerin tam istihdam düzeyinde dengeye getirilmesi, hem de gayri iradi işsizliğin önüne geçilmesi gerektiğini savunmuştur.

¹⁴ Colombia Üniversitesi iktisat profesörlerinden olan Seligman, yaşadığı dönemde daha çok vergileme ve kamu maliyesi alanındaki çalışmaları ile isim yapmış bir akademisyendir.

Biraz önce de değindiğimiz gibi, 1929 Buhranı'nın nedenini¹⁵ efektif talep¹⁶ yetersizliğinde gören Keynes, çözümü de efektif talebi etkileme potansiyeline sahip bir iktisat politikası aracı olarak kabul ettiği maliye politikasında görmüştür. Maliye politikasına bu hususta yeni bir anlam ve misyon yükleyen Keynes, bu politikayı “*efektif talebi etkilemek için vergiler ve kamu harcamalarının miktar ve bileşiminde yapılan ayarlamalar*” olarak ele almıştır.

Keynes'in teorik söylemleri, ABD'de Mart 1933'de işbaşına gelen Franklin D. Roosevelt'in uygulamaları ile pratiğe dönüştürülmeye başlanmıştır. Daha iktidarının baharında işsizliğin %25'lere çıktığı, reel üretimin %30 oranında düştüğü¹⁷, dibe vuran bir ABD ekonomisi ile yüzleşmek zorunda kalan Roosevelt, ilk icraatına mali, ekonomik ve sosyal önlemler paketini içeren iki aşamalı New Deal'i uygulamaya koyarak başladı. Birinci aşama 1933–1934, ikinci aşama ise 1935–1938 dönemlerini kapsıyordu. Birinci aşamada bankacılık, tarım ve kırsal kalkınma ve sanayiye kadarki farklı kesimlerin ekonomik açıdan varlıklarını sürdürmesini sağlama üzerine odaklanılmış iken, ikinci aşamada daha çok mevzuata yönelik düzenlemeler üzerine odaklanılmıştır.

Türkçe karşılığı olarak “*Yeni eylem planı*” şeklinde ifade edebileceğimiz söz konusu plan, aslında krizden çıkabilmek için uygulamaya konulan genişletici maliye politikası önlemlerinden başka bir şey değildi. Açıkça ifade edilmese de, özünü J. M. Keynes'in fikirlerinin oluşturduğu plan, devletin ekonomiye oldukça kapsamlı müdahalesini öngörüyordu. Kısaca, “3R” ile sembolize edilen plan şu üç konuyu ihtiva ediyordu: Yardım [Relief], İyileşme [Recovery], ve Reform [Reform]. Burada yardımdan kasıt, işsiz ve fakirlere devletçe destekte bulunulması; iyileşmeden kasıt, ABD ekonomisinin düzlüğe çıkartılması; reformdan kasıt da, finansal sistemin olası artçıl deflasyon şoklarından korunmasıdır.

¹⁵ Bugün bile 1929 Buhranı'nın nedenleri konusunda akademisyenler arasında bir uzlaşma yoktur. Örneğin Adam Smith'in öncülüğünde gelişen Klasik yaklaşım buhranı reel ücretlerin yüksekliğine, Milton Friedman öncülüğünde gelişen Monetarist yaklaşım, FED'in uyguladığı yanlış para politikalarına bağlarken; J. M. Keynes öncülüğündeki Keynesyen yaklaşım, krizin nedenini efektif talep yetersizliğinde görmektedir. Bununla beraber buhranın nedenlerinin çok çeşitli olduğu noktasından hareketle, buhrana ilişkin şu nedenleri sıralayabiliriz: Zayıf ve spekülatif kredi yapısının 1929 hisse senedi borsasındaki düşüşle birlikte çökmesi, yanlış uygulanan para politikası, teknolojinin neden olduğu işsizliğin giderek yaygınlaşması, bozulan gelir dağılımı, tarım sektöründe çalışanların satınalma güçlerindeki düşüş, yatırımlardaki düşüşün milli gelirdeki düşüşü beraberinde getirmesi, olumsuz çarpan etkisi ve tüm bunların etkisiyle de sermaye birikimindeki düşüş gibi oldukça çeşitli ve birikmiş sorunların yattığını söylemekle hata yapmış sayılmayız.

¹⁶ Fiili satınalma gücü ile desteklenen talep demektir. Dışa kapalı ve devlet müdahalesinin olmadığı bir ekonomide efektif talep, özel kesim tüketim ve yatırım harcamalarının toplamına eşittir. Yani, $Y = C + I$ 'dir. Devlet müdahalesinin olduğu dışa açık bir ekonomide ise efektif talep, $Y = C + I + G + X - M$ şeklinde olacaktır. Burada; C: otonom tüketimi, I: otonom yatırımı, G: otonom kamu harcamalarını, X - M ise net ihracatı göstermektedir.

¹⁷ Veriler Wheelock'a (1992:4) aittir.

Ulusal ve federal düzeyde sosyal refah programlarının hayata geçirilmesi, sanayi kuruluşlarının regüle edilmesi, konut ve mevduat sigortaları ve işgücü politikaları (Fishback, 2008) yukarıda sıraladığımız “3R” için izlenecek politikalardan sadece birkaçıydı. New Deal Planı eksensli bu müdahalenin iki önemli ayağından birini, devletin büyük yatırım projelerine girişmesi, diğerini ise kamu harcamaları yoluyla Amerikan vatandaşlarının alım güçlerinin artırılması oluşturuyordu. Bu çerçevede eyalet ve yerel hükümetlerle eşgüdüm halinde acil kamu istihdam politikalarının hayata geçirilmesi ve yol, baraj, köprü, toplu konut, sıhhi tesis, okul yapımı gibi kamu alt yapı yatırımları ön plana çıkarılarak ve inşasına girilerek işsiz olan milyonlara istihdam olanağı yaratılması amaçlanıyordu.

Keynes’in söylemleri ve Roosevelt’in uygulamaları ile şekillenen tüm bu politikalar, 1930’lu yıllarda emme–basma su tulumbasından hareketle, “*pump-priming policy*” olarak maliye-iktisat literatürüne girdi.¹⁸ Tulumbayı suya alıştırmak için “*tulumbaya konan ilk su*” anlamına gelen pump–priming kavramı, mali anlamda “*ekonomik durgunluğun telafi edici kamu harcamaları yoluyla aşılması*” demektir. Bunun altında yatan mantık şuydu: İlave kamu harcamaları yoluyla ekonomiye yeteri kadar kaynak aktarılması durumunda müteşebbislerin geleceğe ilişkin bakış açıları değişecek ve ülke ekonomisi bundan olumlu yönde etkilenecek ve sonuçta da ekonomi durgunluktan çıkıp konjonktürün canlanma safhasına girecekti. Bu da bir ekonomide tüketim ve yatırım harcamalarının artması ile ekonomide çarpan ve hızlandıran prensiplerinin harekete geçmesi demektir. Beklenti oydu ki hem milli gelir düzeyi yükselecek, hem de işsizlik azalacaktı. Roosevelt yönetimi, özellikle işsizliğin daha yüksek, gelirdeki azalışın fazla olduğu alanlara yönelik daha fazla harcama yapma üzerine odaklandı (Fishback, 2008). Amaç bir yandan işsizliğin azaltılması ve bireylerinin alım gücünün artırılması iken, diğer yandan da telafi edici kamu harcamaları yoluyla, efektif talebin uyarılması ve bunun da müteşebbisler üzerinden özel kesim tüketim ve yatırım harcamaları ile teşvikiydi. Beklenti o yönde idi ki, artan tüketim ve yatırım harcamaları ile hızlandıran ve çarpan mekanizmaları harekete geçecek; böylece ekonominin hem istihdam, hem de milli gelir düzeyi yükselecek ve sonuçta da deflasyon sarmalından çıkılabilecekti.

1929–1933 dönemi kadar olmasa da, Buhran’ın etkisinin devam ettiği bir dönemde, 1936 yılında, Keynes’in “*İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*” başlıklı eseri yayımlandı. 1929 Buhranı’nı bizzat tecrübe etmiş olan Keynes söz konusu çalışmasında hem krizin nedenlerini, hem de krizden çıkışın teorik altyapısını sunuyordu. Bu bağlamda da odaklandığı noktalardan biri, toplam talebin ekonominin reel çıktı düzeyi ile istihdamı nasıl etkileyeceğinin teorik açıklamasıydı. Söz konusu şaheser, Keynes’in yalnızca Klasiklerin “*birakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*” felsefesini sona erdiren adam değil;

¹⁸ *Pump-priming policy ile ilgili tartışmalar için bkz. Anderson (1944).*

aynı zamanda “*Buhran’ın neden olduğu sorunlara çözüm üreten adam*” olarak kısa sürede dünya çapında tanınmasına neden oldu.

Adı açıkça telaffuz edilmese de, ABD’de Roosevelt döneminde “*pump priming*” ile başlatılan Keynesçi uygulamalar¹⁹, kısa sürede ABD ekonomisi üzerinde olumlu etkisini gösterdi ve 1933 yılının ilk çeyreğinden itibaren krizin etkisi yavaş yavaş azalmaya başladı. İşsizliğin azaltılması noktasında istenilen düzeye ulaşılmasa da, diğer makroekonomik göstergelerde kayda değer bir performans yakalandı. Romer’in (2003) tespitlerine göre, 1933–1937 yılları arasında ABD’nin reel GSYİH’sı ortalama olarak %9 oranında arttı. Dünya ekonomilerindeki iyileşme ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, özellikle 1933 yılı ve sonrasında İngiltere, Almanya, Japonya ve Latin Amerikan ülkelerine kadar, Fransa dışında, tüm ülkelerde benzer olumlu gelişmeler yaşandı. Dünya ekonomilerindeki bu olumlu gelişmeler, Keynes’in “*Büyük Buhran’dan çıkışın mimarı*” olarak tanınmasını sağlamakta kalmadı, aynı zamanda ekonomide devlet müdahaleciliğinin önünü açtı. O kadar ki, New Deal ile ABD’de devletin manevra alanı o kadar genişledi ki bu genişleme İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana en büyük düzeyine ulaştı (Fishback, 2008).

ABD’deki bu gelişmeler başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere, diğer ülkeleri de etkiledi. Ne var ki; 1933 sonrası dönemde, kamu harcamalarının artırılmasına dayalı politikalar, 1929 Buhranı’nın ortaya çıkardığı sorunları bir dereceye kadar çözüme ulaştırabilmişti. 1929–1933 dönemine göre ciddi bir azalma olsa da, işsizlik hala çok ciddi bir sorundu. İşsizlik, 1930’lar boyunca pek çok ülke için yüksek seviyelerde kalmaya devam etti (Temin, 2008). Öte yandan, 1939’da başlayan ve altı yıl gibi uzun bir süre devam eden İkinci Dünya Savaşı, beraberinde adeta bir yıkım getirmiş; kimilerine göre 50 milyon, kimilerine göre 100 milyona yakın kişi savaşta hayatını kaybetmişti. Bunun yanında doğal olarak savaşın etkisi ile mali, iktisadi ve sosyal sorunlar da devasa boyutlara ulaşmıştı. Savaş sonrasında işsizlik artmış, gelir dağılımı bozulmuş, enflasyon yükselmişti. Tüm bu sorunların üstesinden gelmede kamu harcamalarını arttırmaya dayalı Keynesyen maliye politikası yetersiz kaldı. Bunun üzerine, İkinci Dünya Savaşı’nın neden olduğu ekonomik ve sosyal çöküntünün yol açtığı sorunlara çözüm bulmak amacıyla, maliye politikasının amaçlarının yeniden kurgulanması yönünde batılı ülkelerde bir uzlaş ortamı

¹⁹ Pek çok akademisyen [Örneğin; Romer (2003), Fishback (2008)] *pump priming policy*’nin uygulandığı dönemde bütçe açıklarında bir artış olmadığını ve vergi gelirlerinin arttığını dayanak göstererek, bunu Keynes’e maletmeye eğiliminde olsa da, bize göre Başkan Roosevelt’in Keynes’in söylemlerinden etkilendiğinden şüphe yoktur. Bunun en somut delillerinden birisi, Roosevelt’in Keynes’in konuşmalarını bizzat kendisinin takip etmesi veya danışmalarına takip ettirmesi, mentalite olarak o zamana kadarki hâkim olan iktisadi görüşe -ki bu Klasik iktisadi düşüncedir- aykırı bir biçimde kamu harcamalarını devreye sokması ve Keynes’in kendisine yazdığı mektupları dikkate almasıdır. Örneğin, Keynes’in Roosevelt’e yazdığı 16 Aralık 1933 tarihli mektubu görmek için bkz. <http://newdeal.feri.org/misc/keynes2.htm> (Erişim Tarihi: 22.10.2014).

doğdu. Bu uzlaş, Abba Lerner'in öncülüğünde geliştirilen fonksiyonel [dinamik] maliye yaklaşımında vücut buldu.²⁰

Abba Lerner (1941, 1943) ortaya attığı fonksiyonel maliye yaklaşımı²¹ ile Keynes'in müdahaleci politikalarını bir adım daha ileriye taşıdı. Devlete ekonomide daha aktif bir misyon yükleyen bu yaklaşım, tam istihdamın sağlanmasını, fiyat istikrarını ve daha iyi bir yaşam standardının sağlanmasını devletin temel makroekonomik görevleri arasında sayıyor; ekonomide devletin asli görevinin “*tam istihdamın sağlanması*” olduğu tezinden hareket ediyordu. Klasiklerin tarafsız maliye yaklaşımını tamamen reddeden Abba Lerner'in fonksiyonel maliye yaklaşımı, devlet bütçesinin hazırlanmasında ekonominin içinde bulunduğu durumun gözetilmesi ve bu bağlamda milli gelir–istihdam düzeyi, fiyat istikrarı–büyüme hızı bağlantılarının bütçe hazırlanırken mutlaka dikkate alınması gerektiğini öngörüyordu. Bu yaklaşım, enflasyonist dönemlerde kamu harcamalarının azaltılıp, vergilerin artırılması suretiyle bütçe fazlası oluşturulmasına, deflasyonist dönemlerde ise bunun tersine bir uygulama ile bütçe açıklarına yer verilmesine dayanıyordu. Nihai amaç her ne suretle olursa olsun maliye politikalarının tam istihdamı sağlayacak şekilde dizayn edilmesi idi.

Lerner'in tam istihdamı önceleyen fonksiyonel maliye yaklaşımı şu üç kurala dayanıyordu:²²

- Devlet, her zaman toplam talebin makul bir seviyede tutulmasını garanti edecektir. Toplam harcamalar çok yetersiz kalmış ve dolayısıyla işsizlik aşırı artmış ise, devlet vergileri azaltacak veya kamu harcamalarını arttıracaktır. Toplam harcamaların aşırı artması söz konusu olduğunda da, kamu harcamalarını kısarak veya vergileri arttırarak enflasyonu önleyecektir.
- Devlet, faiz oranlarını yükseltmek istediğinde borçlanmak; düşürmek istediğinde de, borç vermek veya kamu borçlarını geri ödemek suretiyle, yatırımların optimum miktarını sağlayacak faiz oranını muhafaza edecektir.
- Devlet yukarıda belirtilen ilk iki kuralın bütçe denkliğinin sağlanması, kamu borcunun sınırlandırılması gibi sağlam kamu maliyesi prensipleri ile çelişmesi halinde, karşılıksız para basımı yoluna gidecektir.

²⁰ Bkz. Lerner (1941, 1943).

²¹ Literatürde devletin iktisadi alandaki asli görevinin “*tam istihdamın sağlanması*” olduğunu savunan, Klasiklerin tarafsız maliye yaklaşımını reddeden; buna karşın, Keynes'in argümanlarını daha da ileriye taşıyan bir yaklaşımdır.

²² Bkz. Lerner (1941).

Öte yandan, Lerner'in fonksiyonel maliye yaklaşımı, yukarıda sıraladığımız kurallar çerçevesinde kamu kaynaklarının şu üç fonksiyonu gerçekleştirmek üzere tahsis edilmesini öngörüyordu:

- Kaynak dağılımında etkinlik,
- Gelir dağılımında adalet,
- Makroekonomik istikrar.

Devlete biçilen tüm bu fonksiyonlar Richard A. Musgrave'in 1959 yılında yayımlanan "*Kamu Maliyesi Teorisi*"²³ adlı eserinde sistemli bir biçimde formüle edilmişti. Musgrave'nin bu eseri, o kadar önemsenmişti ki, ertesi yıl bütün Avrupa ülkelerinde lisansüstü eğitimde standart bir ders kitabı olarak okutulmaya başlanmıştı. Yeni maliye politikası anlayışında, maliye politikasında birinci öncelik kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanmasına verilmiştir. Bunun nedeni, fonksiyonel maliye politikası anlayışına göre kaynak tahsisinde etkinlik sağlanmadan gelir dağılımını iyileştirme ve makroekonomik sorunları çözme olanağı bulunmadığı yönündeki inanıştı. Abba Lerner'in fonksiyonel maliye anlayışının en önemli özelliği, devletin çok sayıdaki ekonomik fonksiyonları arasında öncelikler silsilesini ortaya koymasıydı. Bu öncelikler silsilesinde devletin ekonomik fonksiyonları, "*temel fonksiyonlar*" ve "*alt fonksiyonlar*" olmak üzere iki ana başlık altında toplanmıştı.²⁴

Önceliklerine göre devletin temel fonksiyonları;

- Kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması,
- Gelir dağılımında adaletin sağlanması ve
- Ekonomik istikrarın sağlanmasıdır.

Devletin alt fonksiyonları ise,

- Fiyat istikrarının ve tam istihdamın sağlanması,
- Sürdürülebilir büyüme oranının yakalanması ve
- Ödemeler bilançosunda dengenin sağlanmasıdır.

Görüldüğü üzere, Abba Lerner'in fonksiyonel maliye yaklaşımı bir iktisat politikası olmaktan daha ziyade, ekonominin fiilen içinde bulunduğu koşullara göre

²³ Söz konusu eserin orijinal ismi "*The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy*" şeklindedir.

²⁴ Bkz. Lerner (1941, 1943).

şekillenen ve hangi durumda hangi politikanın [para politikasının mı? maliye politikasının mı? yoksa her ikisinin mi?] uygulanması gerektiğini ortaya koyan bir öneriler paketidir.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Keynes'in "*Genel Teori*" ile teorik çerçevesini çizdiği öneriler manzumesinin uygulamaya konulması konusunda hem politika yapıcıları, hem de akademisyenler arasında mutlak bir uzlaşma ortamı doğdu (Dullien, 2012).²⁵ Duruma göre maliye politikası²⁶ uygulamak iktisadi sorunların üstesinden gelmek için yeterliydi. Zaten, Bretton Woods sistemi altında para politikasının esnekliği azaldığından, makroekonomik yönetim için en iyi seçenek maliye politikasından başka bir şey değildi.

Rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Keynes'in müdahaleci iktisat anlayışının temel uygulama aracı olan maliye politikası, özellikle 1945–1970 yılları arasında altın çağını yaşadı ve söz konusu dönemde yalnızca gelişmiş ülkelerde değil; gelişmekte olan ülkelerde de uygulanan makroekonomik politikaların omurgasını Keynesçi politikalar oluşturdu. Tabi söz konusu dönemde, maliye politikası pratik olarak uygulanmanın yanı sıra, teorik olarak da özellikle batılı akademisyenlerin de etkisi ile büyük mesafe kat etti. Bu hususta ilk bakışta göze çarpanlar arasında Hollanda'dan Jan Tinbergen [1903–1994], Almanya'dan Richard A. Musgrave [1910–2007], ABD'den Paul Davidson [1930–], ABD'den "*Amerikalı Keynes*" lakaplı Alvin H. Hansen [1887–1975], Abba P. Lerner [1903–1982], Paul A. Samuelson [1915–2009], Robert M. Solow [1924–] gibi dünya çapında ün yapmış ve bazıları da Nobel iktisat ödülü kazanmış akademisyenler yer almaktadır.²⁷

1950–1960'lı yıllardaki ekonomi politikalarını, büyük ölçüde James Tobin ve Paul Samuelson'un öncülük ettiği Neo-klasik sentez şekillendirdi. Neo-klasik sentez, Neo-klasik iktisat ile Keynesyen iktisadi uyumlaştırmaya çalışan ve orijini John R. Hicks'in [1904–1989] 1936'larda yaptığı çalışmalara dayanan bir yaklaşımdı. Kısa dönemde Keynes'in görüşlerinin, uzun dönemde ise klasiklerin görüşlerinin geçerli olduğu noktasından hareket eden bu yaklaşım, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini ve

²⁵ J. M. Keynes'in 1936 yılında yazmış olduğu *Genel Teori*'nin tanınmasında ve geniş toplum kesimleri tarafından benimsenmesinde John Hicks'in önemli katkıları olmuştur. Hicks 1937'de kaleme aldığı "*Bay Keynes ve Klasikler*" başlıklı makalesinde Keynes'in *Genel Teori*'de açıkladığı görüşleri ile Klasik iktisadın temel ilkelerini bağdaştırmak suretiyle Keynesyen yaklaşım ile Klasik yaklaşımın bir sentezini oluşturmuştur. Söz konusu çalışmasında Leon Walras'ın genel denge modelinden faydalanan ve Keynes'in *Genel Teorisi*'ni bu çerçevede değerlendiren Hicks'in görüşleri 1950'li yıllarda literatürde "*Amerikalı Keynes*" olarak bilinen Alvin Hansen tarafından daha da geliştirilmiştir.

²⁶ Duruma göre maliye politikasından kastedilen, toplam talep yetersizliği halinde, genişletici [kamu harcamalarını arttırıcı, vergileri kısıcı]; toplam talep fazlalığı halinde de daraltıcı maliye politikası [kamu harcamalarını kısıcı, vergileri arttırıcı] uygulanmasıdır.

²⁷ Söz konusu akademisyenlerden Jan Tinbergen, 1969 yılında; Paul Samuelson, 1970 yılında; Robert Solow ise, 1987 yılında Nobel iktisat ödülüne layık görülmüştür.

ekonomi üzerinde hem maliye politikasının, hem de para politikasının etkin olduğunu savunuyordu. Nitekim bu dönemde maliye politikası ile para politikası birlikte uygulanmaya çalışılmış ancak Bretton Woods Sistemi'nin esnek bir para politikasına imkân vermemesi sebebiyle de maliye politikası ağırlıklı bir makroekonomik yönetim politikası izlenmiştir.

Kısmen 1967'de başlayan ve 1973'e değin süren Vietnam Savaşı ve 1973'de başlayan OPEC petrol şoklarının, kısmen de yanlış uygulanan maliye ve para politikalarının etkisiyle, başta ABD ve İngiltere olmak üzere birçok gelişmiş ülkede enflasyon tırmanışa geçti. Tabi ekonomideki kötü gidişat yalnızca enflasyonla sınırlı kalmadı, büyüme oranında gerileme, ciddi bir işsizlik sorunu, bütçe ve ödemeler bilançosu açıkları ortaya çıktı.

Özellikle enflasyon ve işsizlik gibi iki temel iktisadi sorunun eşanlı olarak yaşanması, genelde Keynesyen iktisada, özelde de maliye politikasına karşı şüpheleri topyekûn artırdı. Ortada daha önce eşine hiç rastlanmayan ve Keynes'in söylemleri ile tezatlık teşkil eden bir sorun vardı. O da, o zamana kadar Keynes'in makroekonomik dengeye ilişkin söylemlerinin adeta ampirik tasdiki olan Phillips eğrisinin ifade ettiği gibi, bir ekonomide enflasyon varsa, işsizliğin, işsizlik varsa da, enflasyonun olamayacağıydı. Sorunların gittikçe derinleşmesi, şaşkınlığı da beraberinde getirdi. Çünkü yüksek oranlı enflasyonla işsizlik bir aradaydı ki bu adına daha sonra “*stagflasyon*”²⁸ denilecek yeni bir iktisadi olguydu. Bu sorunun üstesinden standart Keynesyen politikalarla gelme olanağı mümkün değildi. Pek çok ekonomist Keynesyen politikaların bizzat kendisinin yeni istikrarsızlıkların ana kaynağı olduğunu iddia etmiş ve stagflasyonun ortaya çıkmasından ihtiyari-aktif maliye politikalarını sorumlu tutmuştur.

Uygulamada karşılaşılan bu açmazı, 1976–1979 yılları arasında İngiltere Başbakanı olan James Callaghan'ın Eylül 1976'da İşçi Partisi'nin Blackpool'da yaptığı bir konferanstaki konuşmasında geçen şu tarihi sözleri özetlemektedir:

“Biz durgunluktan çıkmak için sadece harcama yapıldığını ve vergi indirimleri ile harcama artışlarının istihdamı arttırmak için yapıldığını düşünürdük. Bütün samimiyetimle söylüyorum, artık böyle bir seçenek yok! ve hiçbir zaman da şimdiye

²⁸ Stagflasyon enflasyon içinde durgunluk demektir. İngilizce “stagnation” ile “flation” kavramlarının birleştirilmesi suretiyle elde edilmiş olan stagflasyon kavramı, 1970'lerin başlarında Neo-Avusturya İktisat Okulu'ndan Friederic August von Hayek [1899-1992] ve Ludwig von Mises [1881-1973] tarafından iktisat literatürüne kazandırılmış bir kavramdır. Yüksek bir enflasyon oranının, kullanılmayan üretim kapasitelerinin, işsizliğin ve yetersiz bir büyüme hızının birlikte yaşandığı bir ekonomik olayı ifade etmek için kullanılan stagflasyon, Keynesyen iktisat açısından ciddi paradoksal bir olguya işaret etmektedir. Stagflasyonun yaşandığı bir ekonomide işsizlik artarken fiyatlar genel düzeyi de artmaktadır. O nedenle Keynesyen kuram çerçevesinde stagflasyonu açıklama olanağı yoktur.

kadar olduğu gibi olmayacak. Bu mekanizma, ekonomiye yüksek dozda enflasyon enjekte ederek ve bunu yüksek işsizliğin takibi ile çalışmıştır. Bu durum son 20 yılın tarihi olaydır!” (Aktaran; Issing, 2010).

Uygulamada bu sorunlar yaşanırken, akademik camiada Keynesyen iktisada ve onun maliye politikasına yönelik eleştiriler çoktan başlamış ve tam gaz devam ediyordu. Öncelikle Milton Friedman’ın başını çektiği monetarist akım olmak üzere, James Buchanan ile Gordon Tullock’un öncülüğünde geliştirilen kamu tercihi teorisi, Arthur Laffer ve Jude Wanniski’nin öncülüğünü yaptığı arz yönlü iktisat, Robert Lucas’ın öncülüğünü yaptığı yeni klasik iktisat, Friedrich August von Hayek’in kurucusu olduğu Neo-Avusturya iktisat ekolü gibi klasik iktisadın yeni versiyonunu temsil eden ne kadar görüş varsa hepsi genelde Keynesyen iktisadı, özelde de maliye politikasını adeta günah keçisi ilan etmişti bile!

Özellikle Milton Friedman’ın teorik ve ampirik çalışmaları, Keynesyen iktisat üzerindeki şüphelerin artmasında ciddi bir rol oynadı. Keynesyen politikaların etkinliğini sorgulayan Friedman, özellikle crowding-out²⁹, Keynesyen çarpan mekanizması ve uzun dönem Phillips eğrisi üzerinden Keynesyen iktisadı adeta eleştiri bombardımanına tuttu. Friedman’ın eleştirilerini, arz yönlü iktisatçıların; Keynes’in, ekonominin talep cephesine odaklandığı, ekonominin arz cephesini ihmal ettiği, oysaki büyüme ve istihdam açılarından ekonominin arz cephesinin talep cephesinden daha önemli olduğu yönündeki argümanları izledi.

Keynesyen iktisadı eleştirmekte Virginia İktisat Okulu’ndan Buchanan ve Tullock’un öncülüğünü yaptığı kamu tercihi ve anayasal iktisat yaklaşımı da, diğerlerinden aşağı durmadı. Devleti ve devletin büyüklüğünü o denli abarttılar ki; tartışmayı, “*kendi büyüklüğü altında ezilen deniz canavarı*” anlamına gelen ve Thomas Hobbes tarafından 1600’lü yıllarda kullanılan “*Leviathan*”a kadar götürdüler ve Keynesyen iktisada dayalı uygulamaların politik analizini yaparak, “*devletin başarısızlığı*” argümanını geliştirdiler. Bu argümana dayalı olarak da devletin mutlaka küçültülmesi gerektiğini, denk bütçeden asla taviz verilmemesini, devlet müdahalesinin minimize edilmesini ve hatta devletin vergi toplama, harcama yapma, borçlanması üst sınırlama getirilmesini ve bunun için de mali anayasa yapılması önerisini ortaya attılar.

²⁹ *Crowding out; Türkçe literatürde dışlama etkisi, kovma etkisi, engelleme etkisi, kalabalıklaşma etkisi, ayağını kaydırma etkisi, iteleme etkisi, özel kesimin ötelenmesi, özel kesimin piyasa dışına itilmesi olgusu gibi oldukça farklı kavramlarla ifade edilmekte ve bütçe açıklarının iç borçlanmayla finansmanı sonucu ödünç verilebilir fonlar piyasasında faizlerin yükselmesi, yükselen faizlerin de faize duyarlı özel sektör yatırım ve harcamalarının olumsuz yönde etkilemesi sonucu çıktı düzeyinin olması gerekenden düşük sevide gerçekleşmesidir. Detaylı bilgi için bkz. Şen, Sağbaş & Keskin (2007), Şen & Kaya (2014).*

Gerek akademik alandaki tartışmalar, gerekse uygulamada yaşanan sorunlar, 1945 sonrası dönemde maliye politikasının adeta alternatifi olmayan ve terkedilemez bir politika aracı olduğu yönündeki mutlak inancı yıktı. Dahası, 1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarında Keynesyen iktisat, hemen hemen modası geçmişle aynı şeyi çağrıştıran aşağılayıcı bir terim oldu (Blinder, 1988).

Keynesyen iktisat ve maliye politikasına bakıştaki bu tersine dönüşte, maliye politikasının yapısından kaynaklanan sorunlar da [popülizme açık olması, gecikmeler sorunu yaşaması, rasyonel beklentileri dikkate almaması, maliye politikası çarpanının değerinin aşırı küçük olması ve dolayısıyla reel çıktı düzeyi ve istihdam üzerinde pek fazla bir etkisinin olmaması, değiştirilemez ve katı olması, esnekliğe yer bırakmaması, vergi sisteminde yer alan artan oranlı vergilerin mali sürüklenme olgusunu ortaya çıkarması ve bunun da resesyondan/durgunluktan çıkışı engellemesi, vb.]³⁰ etkili oldu. Maliye politikasına yönelik söz konusu negatif bakış, 1970'li yıllarla sınırlı kalmamış; 1980'li, 1990'lı ve hatta bir ölçüde de 2000'li yılların ilk yarısına kadar sürmüştür.³¹

Özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda maliye politikası pek önemsenmeyen bir politika halini aldı ki, bu dönemde sadece maliye politikasının etkinsizliği değil, aynı zamanda bazı iktisatçılar tarafından bütçe açıklarının etkin bir biçimde kısılmasının ekonomik büyümede artışa neden olup olmayacağı bile sorgulanmaya başlandı (Dullien, 2012). Literatüre “*maliye politikasının Keynesyen olmayan etkileri*”³² başlığı ile giren bu minvaldeki tartışmalar, Giavazzi & Pagano'nun (1990) çalışması ile başladı. Bu çalışmayı Giavazzi & Pagano (1996), Giavazzi, Jappelli & Pagano (2000), Afonso (2001) gibi maliye alanında uluslararası arenada tanınan akademisyenlerin çalışmaları izledi. Bunların tam aksine, maliye politikasının etkinliği konusunda diğer bazı ampirik bulgular farklı şeyler söylese de (Arestis, 2011), maliye politikası ikinci plana atılmaktan kendini kurtaramadı.

IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların da etkisi ve yönlendirmeleriyle, Keynes'in talep yönlü politikaları yerini Neo-liberal akımın argümanlarına dayanan politikalara bıraktı. “*Ekonomideki sorunların temel kaynağının bizi devletin ekonomiyi*

³⁰ Bu minvaldeki tartışmaların detayları için bkz. Blanchard, Giovanni & Paolo (2010), Tokucu & Sarıdoğan (2010).

³¹ Belirttiğimiz dönemde maliye politikasına bakıştaki mesafeli ve karşı duruş o denli fazlaydı ki, dünyanın önde gelen bazı akademisyenleri maliye politikasını akademik çalışmalarında bir iktisat politikası aracı olarak dikkate almaya bile gerek görmediler. Profesör Sebastian Dullien'in aktardığına göre, örneğin, David Romer'in çok bilinen ve hatta lisansüstü düzeyinde okutulan “*Advanced Macroeconomics-İleri Düzey Makroekonomi*” başlıklı ders kitabının 1996 tarihli ilk baskısında maliye politikası kavramına bir kez dahi yer verilmez iken, para politikası kavramına tam tamına 36 kez yer verilmiştir (Dullien, 2012: 6-7).

³² Orijinal ismi “*Non-Keynesian effects of fiscal policy*” şeklindedir.

müdahalesi olduğu” tezinden hareket eden bu akımlar³³, Klasiklerin söylemlerine geri dönülmesi gerektiğini savunarak, varsa yoksa devletin küçültülmesi üzerine odaklanmışlardı. 1980’ler boyunca Neo-liberal akımın temel ilgi odağı deregülasyon; özellikle de finansal piyasaların deregülasyonu oldu, ekonominin hemen her sahasında devletin rolünü azaltmaya ve alanını daraltmaya yönelik politikalar ön plana çıktı.

Bunun yanında özelleştirme, denk bütçe, mali sürdürülebilirlik, faiz dışı fazla, yapısal uyum politikaları, Washington uzlaşısı³⁴, merkez bankalarının bağımsızlığı, enflasyon hedeflemesi gibi konular 1980 ve sonrasında hâkim makroekonomik politika öncelikleri arasına girdi. Söz konusu süreçte Keynesyen iktisat ve onun temel uygulama aracı olan maliye politikası “out”, devletin küçültülmesi ve bu bağlamda özelleştirme, denk bütçe ve para politikası “in” oldu. Bu eğilim büyük ölçüde ta ki yeni bir kriz çıkana kadar devam etti. Maliye politikasına biçilen misyon ise sadece denk bütçenin sağlanması ve borçların sürdürülebilirliğinin temini idi.

Genel olarak ifade edebiliriz ki, gerek 1980’li yıllar, gerekse 1990’lı yıllar maliye politikası açısından pek iç açıcı yıllar değildi. Söz konusu dönemde maliye politikası, hep aktif bir iktisat politikası olmaktan uzak kaldı. Maliye politikasına ilişkin tartışmalar, enflasyon ve ödemeler bilançosu sorunlarının kaynağı olarak görülen yüksek bütçe açıkları ve kamu borçları ile uzun dönemli sürdürülebilir büyümenin sağlanmasına yönelik vergi sistemleri ve harcama programlarına doğru kaydı (Hemming, Kell & Mahfouz, 2002). Bunda özellikle 1990’lı yıllarda iktisat politikalarının dizaynında iktisadi hâkim görüşün Yeni Keynesyen İktisat³⁵ olması (Tokucu & Sarıdoğan, 2010) ve bu görüşü

³³ *Monetarizm, arz yönlü iktisat, kamu tercihi teorisi ve yeni klasik makro iktisat gibi akımları ihtiva eder. Bu akımların ortak özelliği, Keynesyen politikalara topyekün muhalif olmaları, devletin küçültülmesini savunmaları, devlet müdahalesini reddetmeleri ve piyasa ekonomisinin kendi haline bırakılması gerektiğini savunmalarıdır.*

³⁴ 1989 yılında Uluslararası Ekonomi Enstitüsü’nün [The Institute for International Economics] kademli uzmanlarından John Williamson tarafından söz konusu enstitünün yaptığı bir toplantı için hazırladığı ve 1950’lerden beri izledikleri eski kalkınma politikaları yerine Latin Amerika ülkelerinin izlemesi istenilen 10 maddelik Neo-liberal öneriler paketidir. Öneri paketi sırasıyla şunları içeriyordu: i) Mali disiplinin sağlanması, ii) Kamu harcama önceliklerinin yeniden sıralanması, iii) Dış ticaretin liberalizasyonu, iv) Rekabetçi bir döviz kurunun benimsenmesi, v) Faiz oranlarının serbest bırakılması, vi) Özelleştirme, vii) Yabancı sermaye girişleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, viii) Deregülasyon, ix) Kayıtdışı sektöre mülkiyet haklarını elde etme olanağının tanınması, x) Vergi tabanını genişletecek buna karşın marjinal vergi oranlarını düşürecek bir vergi reformunun hayata geçirilmesi. Tüm bu önerilerin Washington’un da benimseyeceği öneriler olduğu noktasından hareketle, “Washington Uzlaşısı-Washington Consensus” olarak isimlendirilmiştir.

³⁵ *Öncülüğünü Arthur Okun, Stanley Fischer, Ben Bernanke, John Taylor, Oliver Blanchard, Gregory Mankiw, Janet L. Yellen gibi dünyanın önde gelen ve en çok tanınan, en çok itibar edilen makro iktisatçılarından öncülük ettiği bu iktisat ekolü, literatürde “Yeni Keynesyen Yaklaşım” veya “Yeni Keynesyen Teori” gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. Bu ekolün temel odaklanma alanı, makroekonomik sorunların mikro temelleri ve rasyonel beklentiler üzerinedir. Fiyat ve ücret yapışkanlıkları, eksik rekabet ve piyasa başarısızlıkları, eşgüdüm sorunu gibi temel konulara odaklanan Yeni Keynesyen iktisat, bu konular yanında ters seçim, ahlaki riziko, enformasyon, dışsallıklar gibi kamu ekonomisi alanına giren konulara temas etmiştir. Yeni Keynesyen iktisat,*

savunan akademisyenlerin dünya ekonomisine yön veren kurumların kilit noktalarında görev yapmaları da bir ölçüde etkili oldu.³⁶

Ancak Japonya'nın 1990'ların başlarında durgunluğa girmesi, maliye politikası üzerindeki tartışmaları tekrar alevlendirdi. Japonya'nın yanında 1997 Asya Krizi ile Kore, Endonezya ve Tayland'ın şiddetli bir resesyona girmesi ve 2000'lerin başlarında da Avrupa ve ABD'de görülen resesyona belirtileri genişletici maliye politikasının ekonomik faaliyetleri teşvik etmedeki rolünü tekrar gündeme getirdi [(Hemming, Kell & Mahfouz, 2002), (Kopcke, Tootell & Triest, 2006)].

Maliye politikası, 2000'li yılların başından itibaren yavaş yavaş makroekonomik politika dizaynında yer almaya başladı. 2001 yılında ABD'de ortaya çıkan resesyona ve Başkan George W. Bush'un resesyona mücadelede vergi indirimlerini devreye sokması ve bunun en liberal kesimler tarafından bile desteklenmesi maliye politikasının dönüşünün ilk işaretleri oldu. Ancak Avrupa'da maliye politikasının konjonktürel dalgalanmaları minimize etmedeki rolüne ilişkin mesafeli bakış büyük ölçüde 2000'li yıllar boyunca da devam etti (Dullien, 2012). ABD'de baş gösteren ve hızla diğer ülkelere yayılan son kriz ise bu mesafeli bakışı tersine çevirmeye yetti. Krizin üstesinden gelmede birçok ülkenin peş peşe mali paketleri devreye sokması maliye politikasının muhteşem dönüşü olarak lanse edildi ve hatta o kadar ki bazı kesimler bunu "*Keynesyen rönesans*" olarak adlandırmaktan bile geri durmadılar.³⁷

3. Son Krizle Birlikte Maliye Politikasına Bakışta Ne Değişti?

Globalleşme ile ekonomik krizler de evrim geçirdi. Sirayet etkisi ile artık bir ülkedeki kriz, hızla diğer ülkeleri de etkisi altına alabilmektedir. Bu bağlamda, son 20–30 yılda hem krizlerin sıklığı, hem de şiddeti arttı. Bunda iletişim ve teknolojik alandaki gelişmeler ile uluslararası piyasaların birbirine eklemlenmiş olmasının çok büyük payı olduğu söylenebilir. Tüm bu unsurların da etkisi ile krizler çıktığı ülke ile sınırlı kalmamakta; sirayet etkisi ile hızla küresel bir kriz haline dönüşebilmektedir.

İstisnasız hemen her kriz döneminde maliye politikası hatırlanır oldu. Son yaşanan kriz de bundan farksızdır. Daha önce de değindiğimiz gibi, ABD kaynaklı finansal

ekonomide istikrar politikası aracı olarak para politikasının; buna karşın, maliye politikasının ise denk bütçe anlayışına riayet edilerek yürütülmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

³⁶ Bir önceki FED Başkanı Prof. Ben Bernanke ile şu an bu görevi ifa eden Prof. Janet Yellen, önce IMF Birinci Başkan Yardımcılığı, daha sonra İsrail Merkez Bankası Başkanlığı ve şimdi de FED Başkan Yardımcılığı görevini ifa eden Prof. Stanley Fischer, halen IMF Başekonomistliği görevini yürüten Prof. Oliver Blanchard bunun tipik örnekleridir.

³⁷ Bkz. örneğin; Issing (2010), Arestis (2012b).

kriz Ağustos 2007’de ABD’de emlak piyasalarında yaşanan sorunlar nedeniyle başladı. Ancak burada önemle belirtelim ki, birazdan aşağıda da değineceğimiz gibi, kriz, emlak piyasasında yaşanan sorunlar nedeniyle başlasa da, sorunun asıl kaynağı ABD ekonomisindeki likidite bolluğunun varlık değerlerini yapay bir biçimde arttırmasıydı (Şen & Çalışkan, 2009). Lehman Brothers’ın iflas etmesi, maliye politikası açısından adeta bir dönüm noktası oldu. FED, krizi gevşek para politikası ile aşmayı denedi ve gevşek para politikasına ait elinde ne kadar enstrüman varsa hepsini devreye soktu. Ancak para politikası kriz üzerinde olumlu bir etkide bulunmadı. Gözden kaçırılan husus, 2007’de başlayan krizin kendine münhasır özellikleri bulunması ve daha öncekilerden farklı olmasıydı. Krizin asıl nedeni, düşük risk fiyatlaması sonucu ortaya çıkan kaldıraç etkisiydi (Feldstein, 2009). ABD’nin dış açıklarını finanse etmek için gevşek para politikası uygulaması, Çin’in sahip olduğu muazzam döviz rezervlerinin önemli bir kısmını bu ülke tahvillerine plase etmesi gibi nedenlerle ABD ekonomisinde likidite bolluğu ortaya çıktı. Ortaya çıkan likidite bolluğu faizleri düşürdü ve kredi verilebilir fonların aşırı ölçüde artmasına neden oldu. Tüm bu gelişmeler de, varlık değerlerinin balonlaşmasını ve “*köpük ekonomisi*” sorununu ortaya çıkardı ve sonuçta da konut fiyatları yükseldi (Şen & Çalışkan, 2009). Bu olumsuzluklara karşın, bankalar düşük faizli kredi verme politikalarını aldırmaksızın sürdürdüler. Öyle ki, daha önceleri kredi verilmesi sakıncalı bulunan kesimler dahi fonlanmaya başladı (Gorton, 2008).³⁸

Riskli konut kredilerinin faiz oranlarının yükselmesi, bir anda bu sektörde risk fiyatlamalarının doğru yapılmadığı intibasını uyandırdı. Bu da, risklerin yeniden fiyatlanmasına; riskleri yeniden fiyatlanan konutların fiyatlarında düşüşe ve bununla bağlantılı olarak da konut sektörüne ait menkul kıymetlerin fiyatlarında düşüşe neden oldu. Tüm bu gelişmeler de, tüketim harcamalarının azalması ve konut sahiplerinin servetlerinin erimesi ile sonuçlandı (Feldstein, 2009).

Daha önceki benzer ekonomik sorunlar FED’in sert faiz artırımına gitmesinden kaynaklandığı için sorunun üstesinden gelmek amacıyla faiz oranlarında indirimle gitmek yeterli oluyordu. Oysaki son krizde durum bundan çok farklıydı ve sorunun kaynağı yüksek faiz oranları değildi. O nedenle de faiz indirimleri yoluyla ekonomide canlanmayı sağlamak mümkün olmadı. Nominal faiz oranlarının sıfıra dayandığı bir durumda, artık para politikasının iktisadi faaliyetleri canlandırmada bir araç olarak kullanılabilme olanağı yoktu. Bir bakıma para politikası doğal sınırlarına ulaşmış ve bir nevi “*Keynes’in likidite tuzağı*” durumu ortaya çıkmıştı. Yani, para politikası bir iktisat politikası seçeneği olmaktan çıkmış görünüyordu. Böyle bir durumda elde tek seçenek kalıyordu; o da, uzun yıllardır ihmal edilen, mesafeli durulan diğer bir iktisat politikası aracı olan maliye politikasından başka bir şey değildi.

³⁸ Burada önemle vurgulayalım ki, krizin nedenlerini tartışmak, bu çalışmanın amacı ve kapsamı dışındadır. Burada bizi ilgilendiren temel konu neden para politikasının krizle mücadelede işlevsiz kaldığıdır.

Son yaşanan kriz öncesinde, kısa dönemli ve geçici şokların para politikası ile etkin bir biçimde bertaraf edilebileceği ağırlıklı olarak Neo-liberal akım tarafından adeta aksiyom olarak kabul görüyordu (Ferreiro, Gomez & Serrano, 2013). Krizin ortaya çıkması ile birlikte söz konusu aksiyom yerini, maliye politikasına yönelişe bıraktı. Uygun ortam, uygun zaman ve uygun koşullar oluşturulduğu takdirde maliye politikasının iktisadi faaliyetleri etkilemede ve şokların olumsuz etkilerinin üstesinden gelmede etkin bir rol oynayabileceği görüşü geniş bir yelpazedeki kesim tarafından benimsenmeye başlandı.

Tartışmalar politika yapımcılar ve gazeteciler yanında akademik camiada da geniş yankı uyandırdı. Yale Üniversitesi'nden 2013 yılı Nobel iktisat ödülü sahibi Robert J. Shiller'den, Princeton Üniversitesi'nde 2008 yılı Nobel iktisat ödülü sahibi Paul Krugman'dan, Columbia Üniversitesi'nden 2001 yılı Nobel iktisat ödülü sahibi Joseph Stiglitz'den, yine Berkeley Kaliforniya Üniversitesi'nden 2001 Nobel iktisat ödülü sahibi George Akerlof'a, J. Bradford DeLong'a, James K. Galbraith'a kadar dünyanın en tanınmış ve en itibarlı akademisyenleri, krizden ve akabinde ortaya çıkan global resesyondan çıkış için maliye politikasının devreye sokulması noktasında birleştiler. Maliye politikasının makroekonomik politika arenasına dönüşü, böyle bir uzlaş ortamında gerçekleşti. Aslında bu uzlaş ortamı bir bakıma hem resesyunun şiddetini, hem de maliye politikasının resesyona mücadeledeki potansiyel etkinliği konusundaki geçici iyimserliği yansıtmaktaydı (Auerbach, 2012).

4. Maliye Politikasına Bakışta Gelinek Nokta

Son krizle birlikte, sadece otomatik stabilizatörlerce³⁹ desteklenen bir para politikasının kriz dönemlerinde ekonomide istikrarı sağlamada yetersiz ve etkisiz kaldığı, o nedenle de ihtiyari-aktif maliye politikalarının da devreye sokulması gerektiği iyiden iyiye geniş bir yelpazede dillendirilmeye başlandı. Aslında bu durum, maliye politikasına bakıştaki ciddi bir dönüşümün işaretiydi. Oysa ki 1980'lerden 2000'lerin başlarına kadar geçen yirmi yıldan daha uzun süre boyunca, aktif maliye politikasına bakıştaki politik ön yargılar ve kaygılar yanında özellikle şu iki argüman maliye politikasının pasifize edilmesinde etkili oldu:⁴⁰

- Konjonktürel dalgalanmaların üstesinden gelinmesinde otomatik stabilizatörler fazlasıyla yeterlidir. İlâveten bir de aktif maliye politikasına ihtiyaç yoktur.

³⁹ Ekonomik dengenin sağlanması ve sürdürülmesinde kendiliğinden işlevleri olan, sistemin içinde var olan, denge sağlayıcı etkiler yaratan kurumlardır. Örneğin; artan oranlı vergiler, işsizlik sigortası ödemeleri, bütçe açık ve fazlaları, birey-aile ve kurum tasarrufları ile toprak mahsullerine ödenen mali yardımlar otomatik stabilizatörlere örnektir. Bu konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Şen & Kaya (2013).

⁴⁰ Bu tartışmaların detayları için bkz. Auerbach, Gale & Harris (2010), Auerbach (2012).

- Günümüzde hem merkez bankalarının bağımsızlık dereceleri artmış, hem de para teorisi ve politikasında ciddi gelişmeler olmuştur. Bir para politikası aracı olarak faiz oranları, hem enflasyonun kontrol edilmesinde, hem de konjonktürel dalgalanmaların üstesinden gelmede gereğini fazlasıyla yapabilecek durumdadır. O nedenle başka bir politikaya ihtiyaç yoktur.

Ancak maliye politikasının aktif olarak kullanımına karşı ileri sürülen söz konusu argümanlar, 1929 Buhranı ile karşılaştırılabilecek kadar şiddetli bir küresel kriz karşısında hem yetersiz, hem de etkisiz kalmıştı. Bunun üzerine tartışmaların odağı iradi-aktif maliye politikasına kaymış; uygun zamanda, uygun dozda, uygun koşullarda ve uygun araçlarla uygulanacak bir maliye politikasının ekonomik faaliyetleri etkilemek suretiyle krizden çıkışta etkili olabileceği akademik, bürokratik ve siyasi çevrelerde tartışılmaya başlanmıştır.

Nitekim maliye politikasına bakıştaki bu değişimin dönüm noktasını, Eylül 2008’de Lehman Brothers’ın çökmesi oluşturdu (Arestis & Sawyer, 2010). “*Kısa dönemde ve geçici şokların üstesinden yalnızca para politikası gelebilir.*” şeklinde adeta aksiyom haline gelen ve para politikası gibi bir iktisat politikası olan maliye politikasına bakıştaki mesafeli duruş krizle birlikte büyük ölçüde azaldı. Geçmiş yıllarda, maliye politikasına karşı hep ihtiyatlı bir duruş sergileyen IMF’nin bile bakışı son krizle birlikte değişti. IMF’nin maliye politikasına bakışındaki bu değişikliği, kurumun en tepe noktasında görev yapmış bir isim, eski başkan Dominique Strauss-Kahn’ın itiraf niteliğindeki şu sözleri bütün çıplaklığı ile ortaya koymaktadır:

“Kriz öncesinde ekonomileri oldukça iyi yönettiğimizi düşünürdük. Bu düşüncemizin dayanağı olan Washington Uzlaşısı çok sayıda meziyete sahipti. Basit para ve maliye politikası kuralları ekonomik istikrarı garanti edecekti. Deregülasyon ve özelleştirme, büyüme ve refahı sağlayacaktı. Finansal piyasalar kaynakları en verimli oldukları alanlara kanallı edecek ve etkin bir biçimde kendi kendilerini denetleyeceklerdi. Ayrıca artan küreselleşme de bütün yükü çekecekti.

Krizle birlikte bütün bunlar çöktü. [Şimdi] Washington Uzlaşısı gerimizde kaldı. Bize düşen görev istikrarın temellerini yeniden tesis etmek, bunları zaman testine tabi tutmak ve küreselleşmenin bir sonraki aşamasını herkes için avantajlı hale getirmektir. Söz konusu yeniden inşa için şu üç temel yaklaşıma ihtiyaç vardır: Ekonomik politikalara yeni bir yaklaşım, sosyal uyuma yeni bir yaklaşım ve işbirliği ve çok taraflılığa yeni bir yaklaşım.

[Peki ya] maliye politikasına ne demeli? Eski paradigmaya göre, maliye politikası kesinlikle makroekonomik politikanın “ihmal edilen çocuğu” idi. Rolü konjonktürel dalgalanmalara göre artan ve azalan bütçe açıklarına izin veren otomatik stabilizatörler ile sınırlı idi. İhtiyari-aktif maliye politikasına derin şüpheyle bakılıyordu. Ancak enerjisi tükenen para politikası ve dizleri üzerine çöken bir

finansal sistem varken maliye politikası kriz dönemlerinin uyuyan güzeliydi. İktisat politikasının bu unutulmuş enstrümanı azalan toplam talebin imdadına yetişti ve dünyayı bir ekonomik felaketten korudu. Maliye politikasını yeniden düşünmek durumundayız.” (Strauss-Khan, 2011).

Öte yandan, Avrupa Merkez Bankası eski yönetim kurulu üyesi Otmar Issing’in ifadesi de Dominique Strauss-Kahn’ın sözleri kadar dikkat çekicidir: “*Keynesyen rönesans sürpriz olarak görülmemeli. [Çünkü] Küresel ekonomi 2007’de yalnızca 1929 Büyük Buhranı ile karşılaştırılabilecek derecede şiddetli bir krizin içine düştü.*” (Issing, 2010).

Akademik camiada da maliye politikasına bakışta ciddi bir değişim ortaya çıktı. Krizle beraber maliye politikasına bakışta gelinen noktayı Neo-klasik iktisat geleneğinden gelen Martin Feldstein’in şu ifadeleri özetliyor:

“Daha iki yıl öncesine kadar [2007], maliye politikasının konjonktürel dalgalanmaları azaltmada etkin bir politika aracı olmadığı yönünde yaygın bir uzlaş vardı. Şimdi ise Washington’daki ve dünyanın dört bir yanındaki hükümetler, üniversiteler ile iş âlemi dâhil geniş bir yelpazedeki iktisatçılar tarafından desteklenen büyümeyi teşvik edici oldukça geniş kapsamlı mali paketler uygulamaya konuluyor.” (Feldstein, 2009).

Yukarıdaki açıklamalardan bizim çıkarımımız, maliye politikasına biçilen rolün hala sınırlı düzeyde olduğu ve yalnızca kriz dönemleri ile özdeşleştirildiği yönündedir. Geleneksel noktada, makroekonomik istikrarın sağlanmasında para politikasının hala geniş kesimler tarafından önemsendiğini, ona karşı bir umudun beslendiğini, dominant iktisat politikası aracı olma işlevini ve rolünü sürdürdüğünü; maliye politikasının ise sadece para politikasının işlevselliğini yitirdiği şiddetli resesyon ve durgunluk dönemlerinde devreye giren olağan dışı bir iktisat politikası enstrümanı gibi muamele ile karşı karşıya olduğunu görmekteyiz. Tabi bunda birazdan da değineceğimiz gibi maliye politikasının etkinliğine ilişkin teorik ve ampirik çalışmaların ve bu çalışmaların bulgularının ciddi bir payı olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Ancak hal böyle olsa da, dün olduğu gibi bugün de maliye politikasının ekonomik krizlerin imdatçısı olarak dikkatleri üzerine topladığından ve ciddi bir tartışmanın merkezinde olduğundan da şüphe yoktur.

Krizle mücadele için birçok ülkenin peş peşe mali paketleri devreye sokması sonrasında genelde ihtiyari-aktif maliye politikası, özelde de bu paketlerin etkinliği sorgulanmaya başlandı. Alevlenen maliye politikası eksenli tartışmalarda şu sorular ön plana çıktı: Acaba maliye politikası toplam talep düzeyini ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi ne yönde ve ne miktarda etkiler? Eğer bir etkide bulunuyor ise bu etki konjonktürel dalgalanmaları azaltıcı [countercyclical] yönde midir? yoksa arttırıcı [procyclical] yönde midir? Açıktır ki, bu soruların cevabı da maliye politikası çarpanının işareti ve büyüklüğünde saklıdır. Maliye politikası çarpanı, diğer değişkenler sabitken

kamu harcamalarındaki 1 TL’lik artışın veya vergilerdeki 1 TL’lik indirimin veya kümülatif olarak her ikisindeki eşanlı bir değişimin yani mali etki paketinin GSYİH üzerinde ne miktarda bir değişme meydana getirdiğini gösteren bir katsayıdır. Çarpanın “1” değeri alması, GSYİH’nin yapılan kamu harcaması veya vergi indirimi veyahut da her ikisinin kümülatifi kadar arttığını; “0” ile “1” arasında bir değer alması, ekonominin büyüdüğünü ancak bu büyümenin devreye sokulan mali paketten daha düşük olduğunu gösterir. Çarpanın değerinin 1’den büyük olması ise –ki bu arzulanan bir durumdur.– uygulanan maliye politikasının hedefine ulaştığını, devreye sokulan mali etki paketinin toplam talep ve dolayısıyla GSYİH üzerinde kendisinden daha büyük bir etkiye bulunduğunu ifade eder. Maliye politikası çarpanının sıfır değeri alması ise hiç de arzulanan bir durum olup; mali etki paketinin ekonomi üzerinde ters [negatif] etkiye bulunduğunu göstermektedir ki bu hiçbir biçimde istenmeyen bir gelişme olup; crowding-out’a işaret eder. Böyle bir durumda ise tersine etki yapacak bir mali etki paketini yani daraltıcı maliye politikasını devreye sokmak gerekir. Görüldüğü üzere, maliye politikası çarpanının değeri ve işareti, devreye sokulan maliye politikasının etkinliği konusunda politika yapımcılarına fikir ve yön vermesi bakımından hayati önem taşımaktadır.

Çarpan konusu, maliye politikasının en tartışmalı alanlarından biridir. Resesyon, durgunluk gibi konjonktürün daraldığı ve dip yaptığı dönemlerde uygulanacak genişletici bir maliye politikasının toplam talep ve dolayısıyla ekonominin reel büyüme düzeyi üzerinde ne kadarlık ve ne yönde bir etkiye bulunacağı maliye politikası çarpanının büyüklüğüne ve işaretine bağlıdır.

Ampirik çalışmalar⁴¹ farklı sonuçlar ortaya koymakla birlikte, söz konusu çalışmaları baz alarak maliye politikası çarpanına ilişkin şu çıkarımları yapabiliriz: Maliye politikası ülkelerin özelliklerine bağlı olarak değişmektedir. Para, maliye ve yapısal politikalar arasındaki koordinasyon, döviz kuru rejimi, kamu kesiminin borç düzeyi, uygulanan para politikası [gevşek mi? sıkı mı?], seçilen maliye politikası enstrümanı [vergi, harcama veya her ikisi], cari işlemler dengesi, ekonominin dışa açıklık derecesi, ekonominin finansal gelişmişlik düzeyi, beklentiler gibi ülkeye özgü faktörler de maliye politikası çarpanı üzerinde etkili olmaktadır.

Tüm bunları da dikkate alarak maliye politikasının etkinliğini ölçmede bir araç olan maliye politikası çarpanını ele alan ampirik çalışmalardan faydalanarak şu çıkarımları yapabiliriz:

⁴¹ Bu konunun detayları için bkz. Briotti (2005), IMF (2008), Alesina & Ardagna (2010), Romer & Romer (2010), Auerbach, Gali & Harris (2010), Barro & Redlick (2011), Delong & Summers (2012), Auerbach (2012), Auerbach & Gorodnichenko (2012), De Mello (2013), Ferreira, Gomez & Serrano (2013), Ilzetki, Mendoza & Vegh (2013), Jha, Mallick, Park & Quising (2014).

- Maliye politikası çarpanının hesaplanmasında kullanılan ekonometrik yöntem, çarpanın değerini etkiler. Yani, maliye politikası çarpanı tercih edilen ekonometrik yöntemle ilgili olarak değişmektedir.
- Çarpanın değeri birçok faktöre bağlıdır. Genel olarak gelişmekte olan ülkelerde çarpanın değeri gelişmiş ülkelere nazaran daha küçüktür. Dahası, gelişmiş ülkelerin aksine verilerin yetersiz olması ve güvenilir olmaması, kurumsal zayıflıklar gibi nedenlerle gelişmekte olan ülkelere maliye politikasının büyüklüğü ve işaretine ilişkin net bir sonuca ulaşma olanağı da yoktur.
- Kamu harcamaları çarpanı ile vergi çarpanının değeri birbirinden farklıdır. Özellikle maliye politikasına gevşek para politikasının eşlik etmesi durumunda kamu harcamaları çarpanının değeri birden çok daha büyük olmaktadır.
- Özellikle kısa dönemde kamu harcamaları çarpanının değeri, vergi çarpanından daha büyüktür.
- Maliye politikası çarpanının değeri ve büyüklüğü konjonktürün evrelerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Konjonktürün daralma ve dip evrelerinde maliye politikası çarpanının değeri daha yüksek olmaktadır.
- Maliye politikası ile para politikası ve hatta finansal politikalar arasındaki koordinasyon maliye politikası çarpanının değerini etkilemektedir. Genel olarak genişletici maliye politikasının gevşek bir para politikası ile birlikte uygulanması, çarpanın değerini 1'in üzerine çıkaracaktır.
- Para ve maliye politikaları arasında koordinasyon mevcut iken, nominal faiz oranının sıfıra yaklaşması durumunda kamu harcamaları çarpanının etkinliği artar.
- Maliye politikası çarpanının değeri, dikkate alınan verginin ya da kamu harcamasının türüne göre farklılık gösterebilir.
- Cari işlemler dengesi fazla veren, esnek döviz kuru uygulayan görece daha dışa açık ekonomiye⁴² sahip ülkelerde maliye politikası çarpanının değeri görece olarak daha düşüktür.⁴³

⁴² Burada dışa açık ekonomiden kasıt, uluslararası ticarete bağlı ülkelerdir. Buna göre, dış ticaret hacminin [*İhracat + İthalat*] GSYİH'ye oranı %60'ın üzerinde olan ülkeler dışa açık; altında olanlar ise dışa kapalı ekonomi olarak kabul edilmektedir. Bkz. Ilzetki, Mendoza & Vegh (2013).

⁴³ Aslında bu bulgu dışa açık ekonomiye ilişkin Mundell-Fleming Modeli'ne de uygundur. Bu modele göre sermaye hareketlerinin serbest olduğu ve esnek kur sisteminin uygulandığı dışa açık bir ekonomide maliye politikası etkin değildir; ancak, para politikası etkindir.

- Esnek kur sistemine sahip ülkelerde maliye politikası çarpanının değeri sıfıra yaklaşırken, esnek olmayan kur sisteminin geçerli olduğu ülkelerde maliye politikası çarpanının değeri hem pozitif, hem de birden büyük olmaktadır.
- Fiyatlar daha esnek iken uygulanacak gevşek bir para politikası maliye politikası çarpanının değerini artırır.
- Hangi maliye politikası enstrümanının kullanıldığı da maliye politikası çarpanı açısından önemlidir. Vergi indirimlerinin neden olduğu açığın maliye politikası çarpanı üzerindeki etkisi harcamalardaki artışın neden olduğu açığa göre daha fazladır.
- Genel olarak kamu borcunun yüksek olması, maliye politikası çarpanının değerini düşürmektedir. Hatta merkezi hükümet borcunun GSYİH'ye oranı %60'ın üzerinde olan bazı ülkelerde çarpanın değeri negatif olmaktadır.
- Ülkelerin gelişmişlik düzeyi, maliye politikası çarpanının değerini etkiler. Genel olarak gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkelerde maliye politikası çarpanının değeri de düşüktür.

5. Sonuç ve İleriye Yönelik Bazı Politika Çıkarımları

Son krizle beraber maliye politikasına geri dönüş bir zorunluluğun sonucudur. O zorunluluk da para politikasının nominal faiz oranlarının sıfıra dayandığı bir noktada ekonomik faaliyetleri etkilemedeki işlevselliğini kaybetmesi nedeniyle ortaya çıkan seçeneksizliktir. 2007'nin ikinci yarısında ABD'de başlayan finansal krizle mücadelede para politikası arzulanan sonucu vermeyince, zoraki olarak maliye politikası gündeme geldi. Kriz derinleşirken, nominal faiz oranlarının sıfıra dayandığı, para politikası ile faizleri, faizlerle de ekonomik faaliyetleri etkileme olanağının kalmadığı bir noktada, ekonomik krizlerin üstesinden gelmede bir imdatçı olarak maliye politikası devreye girdi.

Maliye politikasının, özellikle resesyon ve durgunluk dönemlerinde toplam talebi ve dolayısıyla iktisadi faaliyetleri etkilemede para politikasına göre daha etkin iktisat politikası aracı olduğu son krizle birlikte bir kez daha görüldü. Ancak bu etkinin yönü ve büyüklüğünün hala tartışmalı bir konu olduğu da aşikârdır. Bunun yanında, maliye politikasının, hantal bir politika olduğundan şüphe yoktur. Ancak maliye politikası diğer iktisat politikası aracı olan para politikasına göre daha net ve kesin sonuçlar ortaya koymaktadır. Öte yandan maliye politikası, yapısı gereği popülist amaçlarla kullanıma yatkın bir politika. Siyasi duyarlılığı oldukça yüksek bir politika. Nihayetinde bu politikanın dizaynı ve uygulanması iş başındaki hükümetlerin kontrolü ve uygulaması altındadır. Maliye politikasının bir diğer açmazı, gecikmeler sorunudur. İktisadi sorunun teşhisi ile soruna karşı çözüm üretilmesi, üretilen çözüm ile müdahale kararı alınması, alınan karar ile uygulama ve sonuç alınması uzunca bir prosedüre ve zamana ihtiyaç duyar.

Tüm bu handikapları da dikkate alarak, maliye politikasına ilişkin aşağıdaki çıkarımları yapabilir ve ileriye yönelik politika önerilerinde bulunabiliriz:

- Günümüzün küreselleşen, sermaye hareketleri serbestleşen ve finansal piyasaları birbirine entegre olan dünyasında maliye politikası, mutlaka para politikasıyla ve hatta finansal politikalarla eşgüdümlü olarak uygulanmalıdır. Zira bu eşgüdümün ne denli gerekli olduğu son yaşanan kriz ile de teyit edilmiştir. Bunun için de söz konusu politikalar arasında koordinasyona ihtiyaç vardır. Maliye politikasının ne ölçüde etkili olacağı ve başarılı sonuçlar ortaya koyacağı, bu koordinasyonun sürekliliğine ve kalitesine bağlıdır. Koordinasyonsuzluk, sorunu ortadan kaldırmak bir yana, daha da içinden çıkılmaz hale getirecektir.
- Maliye politikasının otomatik stabilizatörlük işlevi, kamu kesiminin büyüklüğü ve ekonominin gelişmişlik düzeyi ile yakından ilişkilidir. Kamu kesimi büyüdükçe, otomatik stabilizatörlerin etkinliği görece olarak artmaktadır. Otomatik stabilizatörler refah devleti uygulamalarının geçerli olduğu harcamaların yüksek marjinal vergi oranları ile finanse edildiği ülkelerde daha etkindir (Hemming, 2013).⁴⁴
- Gelişmiş ülkelerde otomatik stabilizatörlerin etkinliği, gelişmekte olan ülkelere göre daha fazladır. Ancak burada önemle belirtelim ki, otomatik stabilizatörlerle ilgili olarak daha önemlisi husus, bunların nasıl dizayn edildiğidir.
- Ekonominin olağan dönemlerinde otomatik stabilizatörlerin işlevselliği yüksek olsa da, ekonomide ciddi dalgalanmaların olduğu dönemlerde otomatik stabilizatörler konjonktürel dalgalanmaların dizginlenmesinde oldukça yetersiz kalmaktadır. O nedenle, krizlerle mücadelede ihtiyari-aktif maliye politikasının devreye sokulması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmesine karşın, otomatik stabilizatörler ancak küçük çaplı ekonomik dalgalanmaların minimize edilmesinde etkili olabilir. O nedenle büyük çaplı ekonomik dalgalanmaların kontrolünde ihtiyari-aktif maliye politikasına ihtiyaç olduğu ülke tecrübeleri ile sabittir.
- İhtiyari-aktif maliye politikası uygulamasındaki uzun süreli gecikmeler, özellikle resesyon gibi kısa dönemli durgunlukla mücadelede bu politikasının etkinliğini önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu ve benzeri durumlarda otomatik stabilizatörler önem kazanmaktadır.

⁴⁴ İsveç, Danimarka, Norveç gibi İskandinav ülkeleri bunun tipik örnekleridir.

- Krizlerle mücadelede ihtiyari-aktif maliye politikasının zamanlaması, dozu ve araçlarının seçimi de bir o kadar önemlidir. O nedenle bu politika mutlaka uygun zamanda, uygun dozda ve uygun araçlarla uygulamaya konulmalıdır. Örneğin, ihtiyari-aktif maliye politikasının zamanlamasının iyi ayarlanamaması durumunda istenilen sonuçlara ulaşılması gereksiz yere uzayabileceği gibi, güçleşebilir ya da mevcut ekonomik soruna çare olmayabilir ve hatta beklenenin aksi yönde sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bu da ancak ihtiyari-aktif maliye politikasının gerek dizaynında gerekse uygulanmasında proaktif bir politika yaklaşımının izlenmesi, ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik ve siyasi gelişmelerin an be an izlenmesi ve kötü gidişatın sinyallerinin alındığı andan itibaren teyakkuza geçilmesi ile mümkündür.
- Yine ülke tecrübeleriyle sabittir ki, ihtiyari-aktif maliye politikası kötüye kullanıma açık bir politikadır. O nedenle maliye politikasının politik müdahalelerden arındırılması kendisinden beklenen başarının sağlanmasında hayati önem taşımaktadır. Bu açıdan kötü kullanıma açık esnek bir maliye politikasından daha ziyade, kurallı bir maliye politikası daha rasyonel bir tercih olabilir.
- Günümüz ekonomilerinin en önemli olgularından biri beklentiler ve bu beklentilerin iyi yönetilmesidir. Çünkü beklentiler günümüz ekonomileri için bir hayli önemli bir husustur. Yalnızca hâlihazırdaki vergiler ve kamu harcamaları değil; gelecekteki mali aktivitelere ilişkin beklentiler de ekonomiyi etkiler. Maliye politikasında yapılacak bir değişikliğin etkisi, büyük ölçüde hanehalkının ve iktisadi ajanların beklentilerine ve ekonomik kararlarında dikkate aldıkları zamana bağlı olmaktadır.
- Uygulanan maliye politikasının mali sürdürülebilirliği nasıl etkileyeceği, makroekonomik etkilerinin neler olacağı dikkate alınmalıdır. Bu durum, maliye politikalarının kendi içinde ve geleceğe yönelik makroekonomik hedeflerle uyumlu kalmasına bağlıdır.
- Maliye politikası çarpanının büyüklüğü, maliye politikası uygulandığı andaki konjonktürel dalgalanmaların aşamasına [tepe, daralma, dip, genişleme] bağlıdır. Çarpanın değeri, konjonktürel dalgalanmanın evresine göre farklılık gösterir. O nedenle ekonominin içinde bulunduğu konjonktür maliye politikasının etkinliği bakımından dikkate alınması gereken bir husustur. Tabi bunda para politikasının rolünü de göz ardı etmemek gerekir. Özellikle ekonominin daralma ve dip noktalarında uygun bir para

politikasıyla desteklenen maliye politikasının başarı şansı artacak ve maliye politikası çarpanının değeri daha da artacaktır.⁴⁵

- Hemen hemen bütün ampirik çalışmalar göstermektedir ki, Keynes'in söylemlerini teyit edencesine kısa dönem kamu harcamaları çarpanının değeri 1'den büyüktür. Ancak yine de belirtelim ki, bu hususta temkinli olmakta yarar vardır. Genişletici maliye politikasının özellikle de vergi indirimi kaynaklı olanın ekonominin talep cephesinden ziyade arz cephesini etkileyeceği yönünde de yaygın bir kanı vardır. Bu kanı son krizle beraber maliye politikası ön plana çıkmasına rağmen devam etmektedir. Dahası, bu yönde görüş beyan edenler vergilerin kamu harcamalarına göre ekonomi üzerinde daha güçlü bir etkiye sahip olduğu ve bu bağlamda mali paketlerin gelir ve kurumlar vergisi indirimli olması gerektiğini savunmaktadırlar.⁴⁶

Çalışmanın başlangıcında da değindiğimiz gibi, her krizin bir öğretici yanı bulunmaktadır. Daha öncekilerden farklı olarak bu krizin öğretici yanı, ön yargılı ve saplantılı olmamaktır. Durum ve koşullara göre, en ideal politika aracı ne ise onu devreye sokmaktır. Bir diğer önemli husus da, ülkeler arasında genelleme yapmaktan mümkün mertebe kaçınmak ve her ülkeyi kendi özelinde değerlendirmektir.

Kaynakça

- Afonso, A. (2001), "Non-Keynesian Effects of Fiscal Policy in the EU-15, University of Lisbon", Department of Economics from ISEG - School of Economics and Management, Department of Economics, *Working Papers*, 2001/07, 1-47.
- Aktan, C.C. & H. Şen (2001), "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", *Yeni Türkiye Dergisi*, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 42, Kasım-Aralık 2001, 1225-1230.
- Alcidi, C. & D. Gros (2011), "Great Recession versus Great Depression: Monetary, Fiscal and Banking Policies", *Journal of Economic Studies*, 38(6), 673-690.
- Alesina, A. (2012), "Fiscal Policy after the Great Recession", *Atlantic Economic Journal*, 40, 429-435.
- Alesina, A. & S. Ardagna (2010), "Large Changes in Fiscal Policy: Taxes versus Spending", *Tax Policy and the Economy*, 24(1), 35-68.
- Anderson, C.J. (1944), "The Development of the Pump-Priming Theory", *Journal of Political Economy*, 52(2), 144-159.
- Arestis, P. (2011), "Fiscal Policy is Still an Effective Instrument of Macroeconomic Policy", *Panoeconomicus*, 2, 143-156.

⁴⁵ Para politikasının maliye politikası şoklarına verdiği tepkileri dikkate alan ve ona göre belirlenen çarpanı Delong & Summers (2012), "politika bağlantılı mali çarpan" olarak adlandırmaktadır.

⁴⁶ Son krizle uygulamaya konulan maliye politikası paketleri ve Obama Hükümeti'nin maliye politikası çarpanı odaklı mali paketlerinin eleştirisi için bkz. Mankiw (2010).

- Arestis, P. (2012a), "Fiscal Policy: A Strong Macroeconomic Role", *Review of Keynesian Economics*, Inaugural Issue, 93-108.
- Arestis, P. (2012b), "Fiscal Policy: Time for the Renaissance of Keynesianism", in G. Chaloupek & M. Marterbauer (eds.), *75 Jahre General Theory, Employment, Interest and Money*, Wirtschaftswissenschaftliche Tagungen der AK-Wien, Band 17.
- Arestis P. & M. Sawyer (2010), "The Return of Fiscal Policy", *Journal of Post Keynesian Economics*, 32(3), 327-346.
- Auerbach, A.J. (2012), "The Fall and Rise of Keynesian Fiscal Policy", *Asian Economic Policy Review*, 7, 157-175.
- Auerbach, A.J. & W.G. Gale & B.H. Harris (2010), "Activist Fiscal Policy", *Journal of Economic Perspectives*, 24(4), 141-164.
- Auerbach, A. & Y. Gorodnichenko (2012), "Measuring the Output Responses to Fiscal Policy", *American Economic Journal: Economic Policy*, 4(2), 1-27.
- Barro, R.J. & C.J. Redlick (2011), "Macroeconomic Effects from Government Purchases and Taxes", *Quarterly Journal of Economics*, 126, 51-102.
- Bernanke, B. (2002), "Deflation: Making Sure "It" Doesn't Happen Here", *Speech Before the National Economist Club*, www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2002/20021121/default.htm, 10.10.2014.
- Blanchard, O. & D. Giovanni & M. Paolo (2010), "Rethinking Macroeconomic Policy", *Journal of Money, Credit and Banking*, 42(1), 199-215.
- Blinder, A.S. (1988), "The Fall and Rise of Keynesian Economics", *Economic Record*, 64(4), 278-294.
- Briotti, M.G. (2005), "Economic Reactions to Public Finance Consolidation: A Survey of the Literature", *European Central Bank Occasional Paper Series*, 38, 1-29.
- Claessens, S. & M.A. Kose (2009), "What is a Recession", *Finance & Development*, March 2009, 46 (1), 152-53.
- Claessens, S. & M.A. Kose & M. Terrones (2008), "What Happens During Recessions, Crunches, and Busts?", *IMF Working Paper*, No: 08/274 International Monetary Fund: Washington.
- Coenen, G. & R. Straub & M. Trabandt (2012), "Fiscal policy and the Great Recession in the Euro Area", European Central Bank, *ECB Working Paper*, 1429, March 2012, 1-11.
- DeLong, J.B. & L.H. Summers (2012), "Fiscal Policy in a Depressed Economy", *Brookings Papers on Economic Activity*, 44(1), 233-297.
- De Mello, L. (2013), "What Can Fiscal Policy Do in the Current Recession? A Review of Recent Literature and Policy Options", *Hacienda Pública Española / Review of Public Economics*, 204(1), 113-139.
- Dullien, S. (2012), "Is New Always Better than Old? On the Treatment of Fiscal Policy in Keynesian Models", *Review of Keynesian Economics*, Inaugural Issue, Autumn 2012, 5-23.
- Feldstein, M. (2009), "Rethinking the Role of Fiscal Policy", *American Economic Review*, 99(2), 556-559.
- Ferreiro, J. & C. Gomez & F. Serrano (2013), "Mistakes in the Fiscal Policy in Spain before the Crisis", *Panoeconomicus*, 5, 577-592.

- Fishback, P.V. (2008), *New Deal*, in *The New Palgrave Dictionary of Economics*, Second Edition, Edited by Steven N. Durlauf & Lawrence E. Blume, Palgrave Macmillan.
- Giavazzi, F. & M. Pagano (1990), "Can Severe Fiscal Contractions be Expansionary? Tales of Two Small European Countries", *NBER Macroeconomic Annual*, 5, 75-110.
- Giavazzi, F. & M. Pagano (1996), "Non-Keynesian Effects of Fiscal Policy Changes: International Evidence and the Swedish Experience", *Swedish Economic Policy Review*, 67-103.
- Giavazzi, F. & T. Jappelli & M. Pagano (2000), "Searching for Non-linear Effects of Fiscal Policy: Evidence from Industrial and Developing Countries", *European Economic Review*, 44, 1259-1289.
- Gorton, G.B. (2008), "The Panic of 2007, National Bureau of Economic Research", *NBER Working Paper*, 14358, 1-93.
- Hemming, R. (2013), "The Macroeconomic Framework for Managing Public Finances", in: Richard Allen & Richard Hemming & Barry H. Potter (Eds.), *The International Handbook of Public Financial Management*, Palgrave-Macmillan: London, 17-37.
- Hemming, R. & M. Kell & S. Mahfouz (2002), "The Effectiveness of Fiscal Policy in Stimulating Economic Activity – A Review of the Literature", *IMF Working Paper*, No: WP/02/208, The International Monetary Fund: Washington DC.
- IMF (2008), "Fiscal Policy as a Countercyclical Tool", in: *World Economic Outlook*, Chapter 5, October 2008, International Monetary Fund: Washington DC.
- Ilzetzki, E. & E.G. Mendoza & C.A. Vegh (2013), "How Big (Small?) are Fiscal Multipliers?", *Journal of Monetary Economics*, 60(2), 239-254.
- Issing, O. (2010), "Is Monetarism Dead?", *The International Economy, The Magazine of International Economic Policy*, Spring 2010, 35-37.
- Jha, S. & S.K. Mallick & D. Park & P.F. Quising (2014), "Effectiveness of Countercyclical Fiscal Policy: Evidence from Developing Asia", *Journal of Macroeconomics*, 40, 82-98.
- Jordan, T.J. (2012), "Some Lessons for Monetary Policy from the Recent Financial Crisis", *International Journal of Central Banking*, 8(1), 289-292.
- Kindleberger, C.P. (2007), *Cinnet, Panik ve Çöküş-Mali Krizler Tarihi*, Çeviren: Halil Tunalı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Kopcke, R.W. & G.M.B. Tootell & R.K. Triest (2006), "Introduction: The Macroeconomics of Fiscal Policy", in: Richard W. Kopcke & Geoffrey MB Tootell & Robert K Triest (Eds.), *The Macroeconomics of Fiscal Policy*, The MIT Press: Cambridge, London, 1-20.
- Lerner, A.P. (1941), "The Economic Steering Wheel", *University Review*, June, 2-8.
- Lerner, A.P. (1943), "Functional Finance and the Federal Debt", *Social Research*, 10(1), 38-51.
- Mankiw, N.G. (2010), "Questions about Fiscal Policy: Implications from the Financial Crisis of 2008-2009", *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, May/June 2010, 93(3), 177-183.
- Musgrave, R.A. (1959), *The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy*, McGraw-Hill: New York.
- Pelinescu, E. & P. Caraiani (2010), "Fiscal Policy in the Context of the Economic Crisis", *Romanian Journal of Fiscal Policy*, 1(1), 1-21.
- Romer, C.D. (2003), "Great Depresion", in: *Encyclopedia Britannica*, <http://eml.berkeley.edu/~cromer/great_depression.pdf>, 07.06.2014.

- Romer, C.D. (2011), What Do We Know About the Effects of Fiscal Policy? Separating Evidence from Ideology, Invited Lectures, Hamilton College, November 7, 2011.
- Romer, C.D. & D.H. Romer (2010), “The Macroeconomic Effects of Tax Changes: Estimates Based on a New Measure of Fiscal Shocks”, *American Economic Review*, 100(3), 763-801.
- Strauss-Khan, D. (2011), *Global Challenges, Global Solutions*, An Address at George Washington University, Washington, April 4, 2011, <<http://www.imf.org/external/np/speeches/2011/040411.htm>>, 20.11.2014.
- Spilimbergo, A. & S. Symansky & O. Blanchard & C. Cottarelli (2009), “Fiscal Policy for the Crisis”, *IMF Staff Position Note*, December 29, 2008, SPN/08/01, 1-38.
- Şen, H. & A. Çalışkan (2009), “Mortgage Kaynaklı Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisine Muhtemel Yansımaları”, *Kamu’da Sosyal Politika Dergisi*, Sayı: 8(1), 11-18.
- Şen, H. & İ. Sağbaş & A. Keskin (2007), Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, Orion Kitabevi: Ankara.
- Şen, H. & A. Kaya (2013), “The Role of Taxes as an Automatic Stabilizer: Evidence from Turkey”, *Economic Analysis and Policy*, 43(3), 303-313.
- Şen, H. & A. Kaya (2014), “Crowding-Out or Crowding-In? Analyzing the Effects of Government Spending on Private Investment in Turkey”, *Panoeconomicus*, 61(6), 631-651.
- Tanzi, V. (2006), “Fiscal Policy: When Theory Collides with Reality, Centre for European Policy Studies”, *Ceps Working Document*, 246, June 2006, 1-18.
- Tcherneva, P.R. (2011), “Fiscal Policy Effectiveness: Lessons from the Great Recession”, Levy Economics Institute of Bard College, *Working Paper*, 649, 1-26.
- Temin, P. (2008), *Great Depression, in The New Palgrave Dictionary of Economics*, Second Edition, Ed. by Steven N. Durlauf and Lawrence E. Blume, 5493-5501.
- Tokucu, E. & E. Sarıdoğan (2010), “Kriz ve Maliye Politikalarının Geri Dönüşü Çerçevesinde Fonksiyonel Maliye: Bir Literatür Taraması”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXIX(II), 77-98.
- Wheelock, D.C. (1992), “Monetary Policy in the Great Depression: What the Fed Did, and Why”, *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, March/April 1992, 74(2), 3-28.
- White, E. N. (1990), “The Stock Market Boom and Crash of 1929 Revisited”, *Journal of Economic Perspectives*, 4(2), 67-83.

Domestic Saving and Tax Structure: Evidence from Turkey

Savaş ÇEVİK
scevik@selcuk.edu.tr

Yurtiçi Tasarruflar ve Vergi Yapısı: Türkiye Örneği

Abstract

The impact of tax policy and tax structure on national saving level is an important question for both macroeconomic stabilization and growth purposes, for especially developing countries. This paper examines the impact of tax structure on domestic saving for Turkey through cointegration and vector error correction models from 1965-2011 annual data. The results indicate that there are unidirectional Granger causalities to domestic saving from variables on tax for short-run coefficients. For the long-run, taxes on income as a share of total tax revenue found to be having negative impact on domestic saving, while the ratio of consumption taxes to total tax revenue found to be having negative impact on domestic saving. While the results are consistent with theoretical literature, they may be expected to contribute to empirical discussion of design the tax policy on developing countries and Turkey where do not have enough empirical finding in the field.

Keywords : Domestic Saving, Tax Structure, Tax Mix, Tax Policy, Vector Error Correction.

JEL Classification Codes : E21, E62, H30.

Özet

Ulusal tasarruf düzeyi üzerinde vergi yapısının ve vergi politikasının etkisi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde makroekonomik istikrar ve büyüme açısından önemli bir sorundur. Bu çalışma, 1965-2011 dönemi verisi ile eşbütünleme analizi ve vektör hata düzeltme modelleri aracılığıyla yurtiçi tasarruflar üzerinde vergi yapısının etkisini analiz etmektedir. Kısa dönem katsayılarından elde edilen sonuçlar vergi değişkenlerinden yurtiçi tasarruflara doğru tek yönlü bir Granger anlamda nedenselliğin bulunduğunu göstermiştir. Uzun dönem ilişkisi ise gelir üzerinden alınan vergilerin toplam hasılat içindeki payının tasarruflar üzerinde negatif, tüketim üzerinden alınan vergilerin toplam hasılatındaki payının ise pozitif etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar teorik beklentilerle tutarlı olduğu gibi, konuyla ilgili yeterli ampirik bulgu olmayan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde vergi politikası ve vergi sisteminin tasarımı ile ilgili tartışmalara katkıda bulunması beklenmektedir.

Anahtar Sözcükler : Yurtiçi Tasarruflar, Vergi Yapısı, Vergi Karması, Vergi Politikası, Vektör Hata Düzeltme Modelleri.

1. Introduction

Individual decisions on work, save, invest and consume are affected by taxation, in its various forms. The dimension of these effects varies due to tax mix and tax structure as well general level of tax burden. With respect to fiscal policy, whether tax policy may be a tool for promoting the economic performance is an important issue for researchers and policy-makers.

One of main aims in the tax reforms has been to improve the economic incentives on capital formation and economic growth as well fairness and some social goals. Throughout the last thirty years, most countries has attempted to tax reforms which regarding to decrease tax rates on capital income and to enhance consumption taxes to encourage economic growth through increasing investments. To achieve this goal, relative importance of taxing income or consumption in the tax structure has been debated by scholars for a long time.

Taking into account the fact that savings are a key matter of economic growth and performance¹, one should analyze how important are influences of tax system on savings. This matter is especially important for developing countries which are dependent on foreign savings to finance the development since they do not have enough domestic savings. Furthermore, increasing financial opening after 1990s has decreased the level of domestic saving in developing countries (Aizenman et al. 2009). Turkey, also has suffered the low domestic saving rates, like most of developing countries for a long time. The low level of domestic saving reduces economic growth or makes economies more dependent on capital imports to maintain investments. More importantly, recently the low level of domestic saving has created the hazardous level deficit in Turkey's current account in consequence of increasing foreign savings to finance capital account (Rodrik, 2009). Nowadays, an important concern about Turkish economy has been that high level of the current account deficit leaves the economy vulnerable to the market shocks. However, declining saving rates are not only a problem for developing countries. Most developed countries also have experienced a declining in saving rates for the past quarter of the century.

Therefore, the factors that determine the savings have been analyzed in an extensive literature. Studies have demonstrated that besides some main determinants such as income, interest rate, the level of prices and demographic characteristics, fiscal policy and taxation are also important factors that have impact on the level of saving. This study focuses on the impact of tax structure on the domestic savings, in case of Turkey. Although there

¹ *Aghion et. al., (2009) has displayed that a country's ability to take advantage of international technology diffusion, is positively correlated with the level of its domestic savings. In particular, for developing countries, an increase in the domestic saving leads to an important increase in average future growth rate.*

has been a great discussion about saving rates, economic performance and possible changes in the tax structure, there are little empirical finding related to developing countries, and especially to Turkey. Whereas, it is empirically be known that there are considerable differences between industrial economies and developing countries with regard to responsiveness of domestic saving to fiscal policy changes (Lopez et al., 2000).

The paper seeks to examine the relationship between national saving and alternative taxes (mainly income and consumption taxes), and to provide empirical evidence from Turkish macroeconomic data. For these aims, it first reviews the theoretical and empirical literature on relationships between saving and taxation. Later, it gives an overview of Turkey's national saving problem and Turkey's tax structure. And finally, it empirically analyze the impact of tax mix on domestic saving through cointegration analysis and vector error correction models based on 1965-2011 time series data of Turkey.

2. Effects of Tax Structure on Saving: A Theoretical and Empirical Survey

Tax structure that consists of relative weights of individual taxes alters the incentives to save or to consume. While an income tax reduces disposable income (Y) as well the tax rate (t_y), one can expect that the portion of the income which allocate to saving (S) and consumption (C) falls. On the other hand, that's why a consumption tax raises the cost of purchasing a consumption bundle as well the tax rate (t_c), it does not fall on saving and therefore investments. Thus, at a simple setting, the relationship of tax mix to the tax base is can be shown as following:

$$Y(1 - t_y) = C(1 - t_c) + S \quad (1)$$

Taken into account the interactions between savings, investments and the economic growth², one of the main goals of tax reforms which aimed at reducing taxes on income and gains is to provide incentives economic activities through more saving. Of course, the lower income taxes also promote consumption as well saving, but consumption taxes alter composition of income allocated between savings and consumptions in favor of the savings.

However, the effects of taxation on saving and consumption are more complex than this simple setting, since income tax is imposed on return on saving (income from capital) as well earned income. For a neoclassical intertemporal consumption model with two periods and competitive markets³, the present income (Y_1) equals the sum of the present

² For a discussion on the correlation of saving and investment see. Devereux, (1996).

³ The notation has drawn from Sandmo (1985).

consumption (C_1) and savings [$Y_1 = C_1 + S$], while consumption is limited by income in that period plus saving with return of saving (r), for the second period [$C_2 = Y_2 + S(1+r)$]. The present value of consumption must be equal to the present value of income, if intertemporal budget constraint is written as following:

$$C_1 + C_2/1 + r = Y_1 + Y_2/1 + r \quad (2)$$

Since an income tax reduces the return on saving, one can expect that it would have a substitution effect in favor of the present consumption (Eq. 3). On the other hand, an indirect taxation on goods instead of an income tax would raise the price of consumption from 1 to $(1+t_c)$ (Eq. 4).

$$C_1 + \frac{C_2}{1+r(1-t_y)} = Y_1(1-t_y) + \frac{Y_2(1-t_y)}{1+r(1-t_y)} \quad (3)$$

$$(1+t_c)C_1 + \frac{(1+t_c)C_2}{1+r} = Y_1 + \frac{Y_2}{(1+r)} \quad (4)$$

It can be seen from this simplified model that a tax mix change toward the less income tax and more consumption tax would reduce the present-term consumption and therefore increase saving, with given present-term income. Increasing after return on saving would create a substitution effect. Consequently, the structure of the tax system may influence saving both by changing lifetime wealth and, by affecting the rate of return on saving. While a tax on consumption leaves unaltered the relative price of present and future consumption, an income tax on the return on saving distorts the intertemporal resource allocation by increasing the price of future consumption. Furthermore, at a macroeconomic level, an income tax has further implications on saving. High-income households are affected more by income taxes, since income taxes are generally progressive and household saving rates are also progressive related to income (Callen and Thimann, 1997).

It is as generally accepted from other studies and simulations (e.g., Summer, 1981; Auerbach and Kotlikoff, 1983; Kotlikoff, 1984; Sandmo, 1985) on this neoclassic intertemporal optimization model is that lowering taxes on capital income reduce current private consumption not only through substitution effects associated with the higher price of current relative to future consumption, but also through income effects associated with the reduced present value of a household's human capital endowment.

However, it should be noted that since higher after-tax return on saving by changing of tax mix can create an income effect which means that consumers can use raised sources to current consumption as well as saving, the overall impact of reducing income taxes on saving remains unclear. Furthermore, the effect of tax system on saving don't work uniformly, while some provisions may increase saving incentives as well others reduce

saving incentives. The tax system effects saving not only through tax mix, but also tax treatment on individual retirement accounts and capital gains is matter. Most industrialized countries have tax incentives for certain types of savings (such as owner-occupied housing, private pension funds) over others (such as bank deposits) to increase growth by reducing distortions at saving behaviors (Johansson et al., 2008). Studies demonstrate that tax-deferred saving accounts have induced massive portfolio shifts towards tax-favored assets (Poterba, 2001; Jappelli and Pistaferri, 2003).

On the other hand, changing tax mix with respect to reduce income taxes does not affect by similar way all groups in a society. We can expect that since low-income households have a tendency of low saving, reducing income taxes would probably stimulate increasing in consumption for these income levels on the contrary of high-income households (Garner, 1987). Nevertheless, arguments of this neoclassic model with rational consumer have been driving the tax reforms, toward reducing income taxes to promote economic performance, which throughout 1980s and 1990s. Proposes on cutting in income taxes by supply-side economists of U.S. had depended on these arguments which tax cuts raise the after-tax incentives to work, save, and invest.

While its proposals on tax mix are rarely criticized, the model comes under attack concerns the validity of assumptions on rational consumers operating with perfect capital markets and their simplified saving motives. First of all, there are many different motives for saving and an heterogeneity in types of saving, such as Keynesian precautionary purposes, speculative reasons, providing resources for retirement and bequests and depositing for large possible consumption items, while there is the gap between interest rates for saving and borrowing in real economies. Therefore, household may not respond to small changes in after-tax return on saving (Freebairn, 1991; Boadway and Wildasin, 1995).

A numerous studies have employed the after-tax interest rate as a proxy measure of the return on saving, to consider an effect of taxing. However, the empirical evidence presents ambiguous results. For example, Hall (1988) found no effects of interest rates on savings. Bovenberg (1989) argued that the effects of taxes on private savings is relatively small and uncertain, while public saving has direct impact on national savings in the US. However, he accepted that the tax system powerfully affects the composition of savings and investments. One influential study by Boskin (1978) found a substantial sensitivity of saving to after-tax return. Gylfason (1981) also found similar results with Boskin (1978). Other studies (Howrey and Hymans, 1978; Hall, 1985; Blinder and Deaton, 1985) found little sensitivity of saving to the rate of return or no significant effect of after-tax return. Attanasio and Banks (1998) have found from their examination on UK and US that there are little evidences the fact that tax incentives to promote national saving. They concluded that tax incentives to stimulate saving has probably mistargeted, if their aim is to increase saving rates. However, the results from empirical studies point out the controversial findings and have not provided definitive evidence on the sensitivity of saving to after-tax returns because

of probably quite different statistical models adopted (Honohan, 2000; Jappelli and Pistaferri, 2002; Loayza et al., 2000). Tanzi and Zee (1998) argued that inconclusiveness of the empirical results is probably due to the fact that differences in data sets used, differences in definitions of saving, and moreover, most studies heavily relied on the United States where may be characterized by stable tax structure over decades and by occasional important change in tax provisions.

In one of rare studies that use tax mix indicators as explanatory variables, Callen and Thimann (1997) found the ratio of direct taxes to total government revenue to have a significant negative impact on saving, while the indirect tax ratio is significant, from panel data for OECD countries. Tanzi and Zee (1998) found from data of OECD countries that the ratios of total tax revenue, income tax revenue and consumption tax revenue to GDP are statistically significant and negatively relationship to the household saving rate. Furthermore, negative coefficients for income taxes are especially higher than those for consumption taxes. They have also found that when the total taxation as a share of GDP is held constant, household saving rate bears a positive and statistically significant relationship to consumption taxes that this finding could be interpreted as the positive effect on the saving behavior of replacing income with consumption taxes.

Although most studies on determinants of saving are on developed countries, several studies from data on developing countries also provide evidences for negative impact of taxation (especially those of income taxes), as results vary by individual countries. Jenkins (1989) displays that changing in tax structure toward indirect taxes from direct taxes in Sri Lanka has increased the gross capital formation. Cardenas and Escobar (1998) pointed out that general level of taxation negatively affects private savings for Colombia. Dahan and Hercowitz (1998) found that income taxes in Israel are negatively related to saving rates. Kerr and Mongish (1998) have reported that direct taxes have a negative impact on saving in India. For Turkey, Fletcher et al. (2007) found as statistically insignificant the real interest rate which indicates the after-tax return on saving. Değirmen, S. and Şengönlü A. (2012) has employed the net tax ratio (total tax revenue minus transfers as a share of GDP) as a regressor, but they have not found a statistically significant coefficient on the variable.

3. Saving and Tax Structure in Turkey: Motivation for the Study

It is widely accepted that the saving provides resources for private capital formation and in turn, raises economic growth and productivity. For the society, a larger capital stock enhances the aggregate output and income per capita. Especially for developing countries who strains to obtain high economic growth and development, higher domestic

saving is needed to spur domestic capital formation without continued reliance on foreign saving⁴.

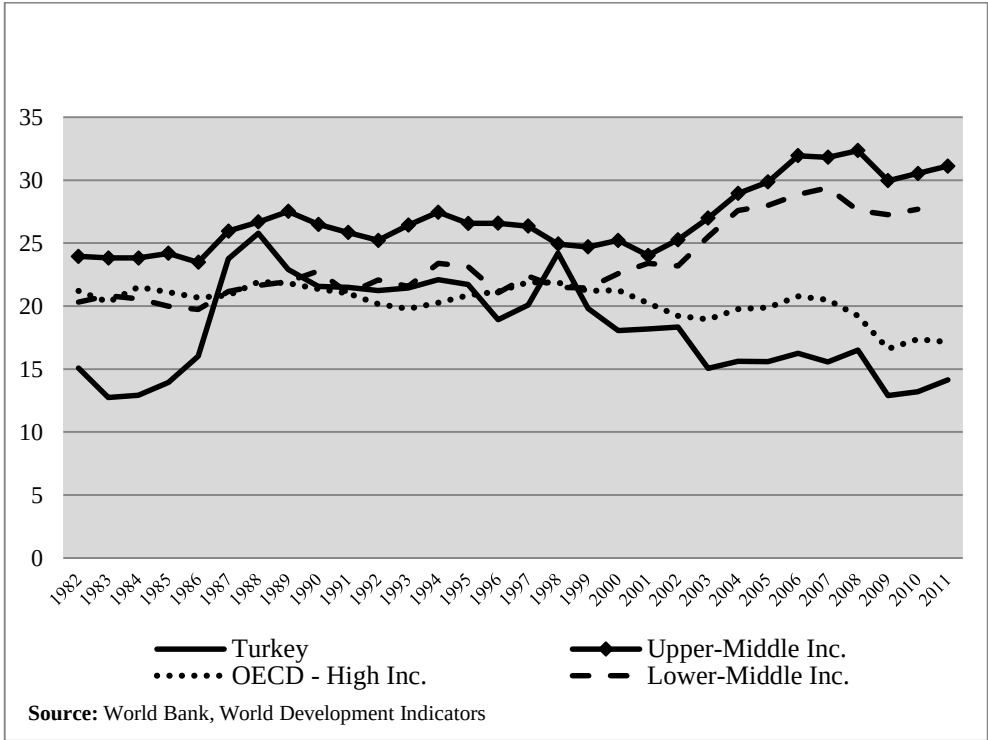
In recent years, one of the most important economic problems of Turkey is pressure which created by low household saving rates and large current account deficit. Since Turkey has low saving rates in international levels, its high growth rates are financed by foreign savings, and in turn, and this economic structure increases current account deficits. As shown in Figure 1, domestic savings in Turkey have continuously declined since the late 1980s despite of temporary increasing in the course of 1997-99. Although the fall in the saving rate was driven by the public sector deficits throughout 1990s, post- 2001, it is due to declining in private savings (World Bank, 2012). In comparison with the other countries, it can be seen that Turkey has considerably lower saving rates among comparable income levels. The countries with upper middle level –that Turkey also is member of this category-, who have high growth rates, follow a contrast path with Turkey after 2000s. If Turkey’s high growth rates and high current account deficits are taken into account after 2001, it is understood from the Figure 1 that Turkey has financed its growth with foreign capital inflows. The low level of saving rates and its dependency on external financing not only put at risk the sustainability of investments and economic growth of Turkey, but also it creates a pressure on the economy with respect to possible volatilities in the capital flows.

As known from the previous section, tax structure and tax provisions of the country are important variables to explain behaviours saving and consumption. Undoubtedly, special tax provisions (on retirement funds or financial investments) and after-tax return rates on saving could be more explanatory to examine causality relationships. However, the effect of taxation on saving can be approached through the changing tax mix at a macroeconomic setting, if one would like to investigate effects of the government’s financing structure. A tax mix would reflect aggregated effects of individual tax provisions. Taken into account that a bulk of studies⁵ finds empirical evidence for the link between tax mix and economic performance and individual types of taxes have different effects on economic behaviours, to change the tax mix can be a policy instrument as well an examining tool for economic effects of taxation. Tax reform initiatives attempt to change the tax mix in favour of an individual type of tax according to aimed efficiency and equality, ultimately.

⁴ However, it should be noted that there are ambiguous empirical findings on the association between the growth and national saving for developing countries. For Turkey, Yentürk et al, (2009) has detected bidirectional Granger causality toward private sector savings from GNP, and concluded that increasing private savings do not help initiating growth and investment in Turkey like some other developing countries have excess capacity. On the other hand, Değirmen and Şengönül (2012) recently found that economic growth and public investments positively affects the private savings rates in Turkey.

⁵ For a discussion on the literature and empirical findings see. Johansson et al. (2008)

Figure: 1
Gross Saving Rates (% GDP): Turkey and Countries by Income Group

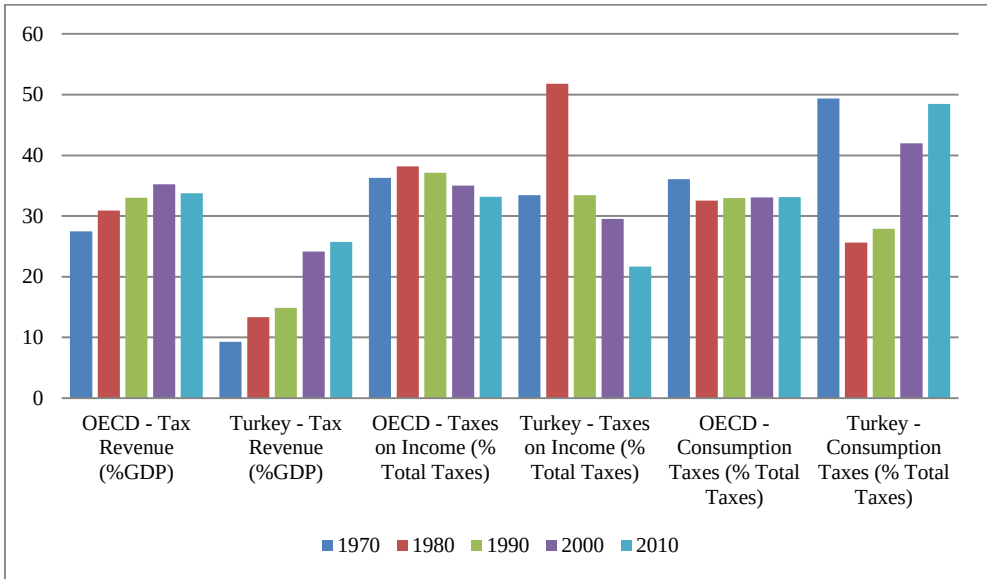


For the last quarter century, the main pattern in tax reforms at OECD countries is to change tax structure towards flatter personal income tax, cutting corporate tax rates, and decreasing overall top marginal rate on dividends⁶. It is widely accepted personal and corporate income taxes to have biases against savings and capital formation. Despite cross-country differences in the tax structure, it can be said that while countries has a tendency of reducing taxes on income for economic growth goals, global pressures (tax competition to attract capital, increasing indirect environmental taxes, etc.) force to increase indirect taxes from goods and services in most OECD countries, recently. On the other hand, Turkey like most developing countries has tax structure depending on indirect consumption taxes (Figure 2). Developing countries prefer indirect taxes because of political and administrative

⁶ Two special cases for reforms on this way are the dual income taxes in Nordic countries and the flat-rate income taxes in Baltic and former Soviet countries that both of them aim at promoting capital and undermine traditional income taxes with progressive rate and with global structure.

constraints as well to promote economic growth. It is commonly accepted that since indirect taxes has negative distributional results, developing countries should transform their tax structure into one which weighted income taxes. Undoubtedly, there is a trade-off between economic efficiency and fairness. The possible tendency for many developed countries is also to use indirect taxes to finance the government in consequence of the goal of strengthening the economic performance.

Figure: 2
Tax Structure in Turkey and OECD



4. Data, Empirical Analyses and Findings

4.1. The Data and Econometric Procedure

Taken into account initiatives of tax reform aimed at change tax mix, the empirical analysis of the study focus on examining the causality and the impact of tax structure on domestic saving in Turkish case. Accordingly, it will be used the ratios of income taxes and consumption taxes to total taxation and overall tax burden of economy (the ratio of total tax revenue to GDP) as tax variables. It is possible that tax structure may affects public saving and private saving in different directions. Again, it is probable that there could be an interaction (such as the effect of crowding out) between public and private saving levels such as proposed by the Ricardian equivalence hypothesis (Barro, 1974).

Although World Bank (2012) estimates as very small the Ricardian offset coefficient (the percentage decline in private saving as a result of a one percent increase in public saving) in Turkey⁷, it is possible that public savings could be affected by changing in tax mix because of differences at revenue-extracting abilities of individual taxes. Since the study interests in aggregated effect of taxation on Turkey's saving level, it uses per capita domestic saving comprised both private and public saving as the indicator to saving level. From theoretical and empirical examinations in the previous section, we expect that increasing in share of indirect consumption taxes in tax structure may be associated with increasing in saving level, while level of income taxes could decrease saving levels. We hypothesize that since consumption taxes apply the same tax rate on current and future consumption they do not influence the rate of return on savings and individual's savings choices as income taxes do. Hence, consumption taxation may be favoring saving levels relative to income taxation.

The long-run aggregate saving model of an economy can simply be characterized by following general function for empirical aims.

$$S_t = (Y_t, R_t, T_t) \quad (5)$$

where S is aggregate saving, Y is national disposable income, R is interest rate as a proxy of return on saving and T is a variable on taxation. Relying on this base empirical framework, it will be estimated following log-linear models (Eq.6, 7 and 8) in order to investigate effect of tax mix variables on saving.

$$\textbf{Model 1:} \quad \ln LPSAV_t = \alpha + \beta_1 LP GDP_t + \beta_2 R_t + \beta_4 TAX_t + u_t \quad (6)$$

$$\textbf{Model 2:} \quad \ln LPSAV_t = \alpha + \beta_1 LP GDP_t + \beta_2 R_t + \beta_4 INCTAX_t + u_t \quad (7)$$

$$\textbf{Model 3:} \quad \ln LPSAV_t = \alpha + \beta_1 LP GDP_t + \beta_2 R_t + \beta_4 CONSTAX_t + u_t \quad (8)$$

As an indicator to saving, it was employed the gross domestic saving per capita (*LPSAV*) that has calculated by dividing population gross real domestic saving obtained World Bank, World Development Indicators after it was deflated with GDP deflator. Explanatory variables are per capita real GDP (*LP GDP*) calculated from data obtained the Turkish Ministry of Development and the Turkish Statistical Institute, the discount rate (*R*) as a proxy of interest rate that obtained IMF International Financial Statistics, and tax variables as the ratio of total tax revenue to GDP (*TAX*), the ratio of income taxes to total tax revenue (*INCTAX*), and the ratio of consumption taxes to total tax revenue (*CONSTAX*). Tax variables were drawn from OECD Tax Database with exception of the ratio of tax

⁷ Özcan et al. (2003) had found that an increase in the public saving rate by one percentage decreases the private saving rate by 0.30 percentages for Turkey.

revenue to GDP which has been calculated by data from Turkish Revenue Administration. The data on income taxes consist of personal income tax and corporate income tax, while the data on consumption taxes comprise of sum of general sales taxes (i.e. value added tax), excise taxes and taxes on international trade - customs. LPSAV and LPGDP were used by their logarithmic transformations in analyses by following the related literature.

The estimations were performed on annual observations for period 1965-2011. Although using annual data is criticized with respect to a satisfactory degree of freedom, in order to obtain quarterly data with high frequency is also difficult for all variables in Turkey case. On the other hand, since quarterly data is required seasonally adjusting that could distort temporal relationship between variables, it may also be undesirable. Furthermore, as noted by Hakkio and Rush (1991) having a long time span rather than a high frequency of observations could be more important, especially if one interests in causality relationship.

Basic econometric strategy adopted in empirical analyses is as following: Firstly, variables were tested for the unit root, since it is known the fact that many economic time series are not stationary. In the second step, equations were tested for cointegration. Since each of three equations was found the cointegrations relationship, the vector error correction models were constructed to analyze causality for both short and long term between domestic saving and tax variables. This procedure was separately followed for each of the models (Eq.6, 7 and 8). We especially interest in differences between results from Model 2 and Model 3.

4.2. Testing for Unit Roots

Since non-stationary series could generate a spurious regression and the econometric methods which will be choice depend on integration level of variables, it is required variables to be tested for unit root. A unit-root process is one that is integrated of order one, meaning that the process is non-stationary but that first-differencing the process produces a stationary series. Figure 3 which presents time series plots of variables supports visually all variables to be non-stationary. First column of the Figure presents the time series in levels of variables, while second column displays the time series at their first differences.

Figure 3. Time Series Plots of Variables in Their Levels and First-Differences

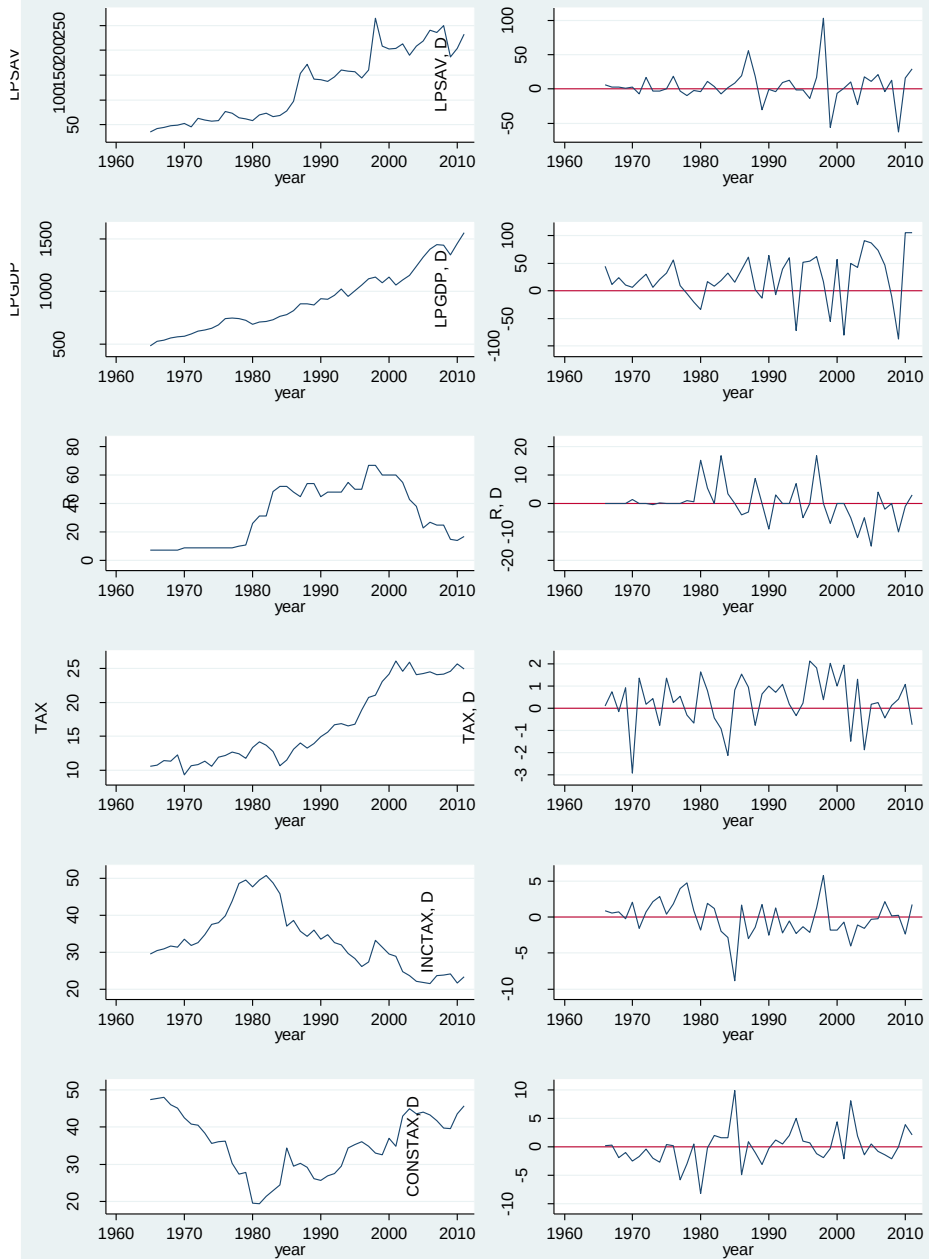


Table: 1
ADF and PP Unit Root Tests

Variable	Form	ADF Test			PP Test	
		Lag ^(a)	Intercept	Intercept and trend	Intercept	Intercept and trend
LPSAV	Level	(1)	-0.896	-3.628**	-1.342	-21.755**
	First difference	(0)	-7.755***	-7.660***	-43.575***	-43.562***
LPGDP	Level	(1)	1.001	-1.616	1.051	-7.046
	First difference	(0)	-6.301***	-6.489***	-41.881***	-41.709***
R	Level	(1)	-1.370	-0.511	-3.233	-1.240
	First difference	(0)	-5.781***	-6.089***	-40.929***	-42.194***
TAX	Level	(1)	-0.103	-1.916	-0.167	-6.828
	First difference	(0)	-7.292***	-7.263***	-50.096***	-50.123***
INCTAX	Level	(1)	-0.924	-1.988	-2.499	-5.408
	First difference	(0)	-3.560***	-3.666**	-40.619***	-42.375***
CONSTAX	Level	(1)	-1.538	-1.665	-4.853	-4.114
	First difference	(0)	-6.351***	-6.856***	-48.037***	-49.379***

*, **, *** indicates the significance at 10%, 5% and 1%, respectively.

^(a) The lag selection is based on Akaike's information criterion (AIC), Hannan and Quinn's information criterion (HQIC), and Schwarz's Bayesian information criterion (SBIC).

However, obtaining the exact integration levels of the variables is only possible with formal tests. Therefore, three formal tests has been carried out for all variables as Augmented Dickey-Fuller test (ADF) (Dickey and Fuller, 1979), Phillips-Perron (PP) test (Phillips and Perron, 1988), and a modified version of Dickey-Fuller test (DF-GLS) suggested by Elliott et al., (1996). DF-GLS is a modified Dickey-Fuller t test for a unit root in which the series has been transformed by a generalized least-squares regression, and Elliott et al., (1996) have shown that this test has greater power than ADF version.

Tests of ADF and PP are reported in Table 1 and DF-GLS is in Table 2. Both tests from Table 1 indicate that all of variables are stationary in the first differences. The null hypothesis of a unit root is rejected for the variables at the 1% significance level. However, tests with constant and trend for LPSAV shows a doubt of having unit root at the level. Therefore, DF-GLS test for unit root that is a more advanced test is applied. As can be seen Table 2, DF-GLS is not able to reject the unit root hypothesis. Therefore we conclude that all series are integrated of order one, I(1), and it is appropriate to proceed to test for the cointegration analysis.

Table: 2
DF-GLS Test for Unit Root

Variable	Form		Test Statistics	Lag ^(a)	Decision
LPSAV	Level	Intercept	-0.178	(1)	I(0)
		Intercept and trend	-3.190*	(1)	
	First difference	Intercept	-5.680***	(1)	I(1)
LPGDP	Level	Intercept and trend	-5.624***	(1)	
		Intercept	2.148	(1)	I(0)
	First difference	Intercept and trend	-1.705	(1)	
R	Level	Intercept	-3.637***	(1)	I(1)
		Intercept and trend	-4.043***	(1)	
	First difference	Intercept	-0.972	(1)	I(0)
TAX	Level	Intercept and trend	-0.893	(1)	
		Intercept	-3.958***	(1)	I(1)
	First difference	Intercept and trend	-4.243***	(1)	
INCTAX	Level	Intercept	0.331	(1)	I(0)
		Intercept and trend	-1.480	(1)	
	First difference	Intercept	-3.656***	(1)	I(1)
CONSTAX	Level	Intercept and trend	-3.777***	(1)	
		Intercept	-0.986	(1)	I(0)
	First difference	Intercept	-1.209	(1)	
	Level	Intercept	-3.043***	(1)	I(1)
		Intercept and trend	-3.333**	(1)	
	First difference	Intercept	-0.954	(1)	I(0)
	Level	Intercept and trend	-0.901	(1)	
		Intercept	-4.200***	(4)	I(1)
	First difference	Intercept and trend	-5.156***	(4)	

*, **, *** indicates the significance at 10%, 5% and 1%, respectively.

^(a) Lags are determined by Schwarz information criterion and modified Akaike's information criterion

*, **, *** indicates the significance at 10%, 5% and 1%, respectively.

^(a) Lags are determined by Schwarz information criterion and modified Akaike's information criterion

4.3. The Cointegration Analysis

Since all variables found to have stationary at their first differences, the cointegration rank can be estimated to determine the presence of a long-run relationship among the variables of each model, and the parameters from vector autoregressive models by following Johansen methodology (Johansen, 1988; Johansen and Juselius, 1990 and Johansen, 1995).

Before testing the cointegration of variables, one must determine the optimal lag length which will be small enough to allow the estimation, and which be high enough to ensure the errors to be white noise approximately. Findings for the optimal lag orders based on VAR models of equations has been reported at Appendix A, which minimize related information criterion. It was selected the optimal lag order as 4 for each of three models (VAR(4)). The AIC, the final prediction error (FPE) and modified LR test statistics confirm this lag specification.

By relying on lag order in underlying VAR from Appendix A, the null hypothesis of no-cointegration was tested by using Johansen trace statistics for a VAR model with both only constant and a constant and a trend. Table 3 reports the results from the cointegration analysis based Johansen trace statistic (λ_{trace}) to determine cointegrating vectors. It is seen from Table 3 that there are two cointegrated vectors in order to explain the long-run relation in Model 1, while it is one for Model 2 and Model 3, at the 1% significance level.

Table: 3
Johansen Cointegration Test

Maximum Rank	Constant				Constant and trend			
	Eigenvalue	λ_{trace}	5% critical value	%1 critical value	Eigenvalue	λ_{trace}	5% critical value	%1 critical value
Model 1.								
0		70.7092	47.21	54.46		80.7673	54.64	61.21
1	0.58595	32.7928****	29.68	35.65	0.60665	40.6463	34.55	40.49
2	0.40614	10.3851**	15.41	20.04	0.38099	20.0217***	18.17	23.46
3	0.19038	1.3040	3.76	6.65	0.28138	5.8133	3.74	6.40
4	0.02987				0.12645			
Model 2.								
0		58.9079	47.21	54.46		77.7559	54.64	61.21
1	0.64083	14.8783***	29.68	35.65	0.64287	33.4802***	34.55	40.49
2	0.20886	4.8043	15.41	20.04	0.38059	12.8837	18.17	23.46
3	0.10171	0.1920	3.76	6.65	0.18364	4.1589	3.74	6.40
4	0.00446				0.09219			
Model 3.								
0		77.2946	47.21	54.46		84.9788	54.64	61.21
1	0.72718	21.4399***	29.68	35.65	0.72890	28.8520***	34.55	40.49
2	0.23199	10.0899	15.41	20.04	0.33747	11.1494	18.17	23.46
3	0.20452	0.2510	3.76	6.65	0.19332	1.9116	3.74	6.40
4	0.00582				0.04348			

*, **, *** indicates the significance at 10%, 5% and 1%, respectively.

Therefore, we conclude that there is long-run equilibrium relationship for among variables in each of three models. It can be said that there is the one-way causality at least according to Engle and Granger (1987). Although the cointegration relationship does not point out the direction of the causality, it allows estimating of the causality relationships through a vector error correction model (VECM).

4.4. Vector Error Correction Models and Causality between Domestic Saving and Tax Structure

Since the variables are first-difference stationary and the presence of cointegration relationship in the equations, the Granger causality cannot be estimated in a simple VAR model. However, estimating of the causality between variables requires the model to be specified in VECM framework. A VECM is used to model the stationary

relationship between multiple time series that contain unit roots. In a VECM, the long-run relationships between the variables should converge and the short-run variations can be examined through the correction coefficients which measure the speed of adjustment between time series. A stable VECM displays that deviations from the relationship represent disequilibria that cannot persist indefinitely, since the cointegrating relationship describes the long-run relationship that links the levels of the stationary variables. VECM helps analyze how this equation systems return to equilibrium.

As pointed out by Engle and Granger (1987), if the variables are cointegrated, a VAR in first differences would be misspecified. A VAR(p) with p lags and contains the cointegration relationship can be expressed as a VECM as Eq. (9) following:

$$\Delta y_t = \mathbf{v} + \mathbf{\Pi} y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \mathbf{\Gamma}_i \Delta y_{t-i} + \epsilon_t \quad (9)$$

where y_t is a $K \times 1$ vector of variables, $\mathbf{v}$ is a $K \times 1$ vector of parameters, and ϵ_t is a $K \times 1$ vector of disturbances. ϵ_t has mean 0, and is i.i.d normal over time. Matrices of parameters are $\mathbf{\Pi} = \sum_{j=1}^{j=p} \mathbf{A}_j - \mathbf{I}_k$ and $\mathbf{\Gamma}_i = -\sum_{j=i+1}^{j=p} \mathbf{A}_j$. If the variables y_t are $I(1)$ the matrix $\mathbf{\Pi}$ has $0 \leq r \leq K$, where r is the number of linearly independent cointegrating vectors. Since it omits the lagged level term $\mathbf{\Pi} y_{t-1}$, a VAR in first differences of variables is misspecified (Engle ve Granger, 1987).

A VECM as in Eq. (9), in fact, does not contain the deterministic trends stemmed from the mean of the cointegrating relationship or the mean of the differenced series. Because, a constant in an equation for the first-difference of a variable would represent a linear trend in the level of the variable, or a quadric time trend in the level would represent a linear time trend in the first-difference equation. Taken into account these deterministic components, a VECM is rewritten as in Equation 10:

$$\Delta y_t = \alpha(\beta' y_{t-1} + \mu + \rho t) + \sum_{i=1}^{p-1} \mathbf{\Gamma}_i \Delta y_{t-i} + \gamma + \tau t + \epsilon_t \quad (10)$$

Thus, a VECM may include five possible trend conditions. Eq. (10) represents a VECM contained all possible deterministic components (unrestricted trend). In second case, the trends in the levels are linear but not quadric one ($\tau = \mathbf{0}$). In third case, the levels of the data have linear trends but the cointegrating equations are stationary around constant means ($\tau = \rho = \mathbf{0}$). In the restricted constant case, there is no a linear time trend in the levels and the cointegrating equations are stationary around constant means ($\tau = \rho = \gamma = \mathbf{0}$). And finally, the specification may not include nonzero means or trends. This case of no-trend assumes that the cointegrating equations are stationary with means of zero and that the differences and the level of the data have means of zero ($\tau = \rho = \gamma = \mu = \mathbf{0}$).

The results from a VECM is sensitive its trend components as well optimal lag selection and estimated rank number of cointegrating relationships. In order to determine deterministic components of our VECMs, it was performed the likelihood-ratio tests. Firstly, a encompassing model which include possible all trend components (the alternative hypothesis), then this model was tested against a nested models (the null hypothesis) sequentially.

Table: 4
The Likelihood-Ratio Tests for Deterministic Components of VECMs

<i>Assumption</i>	<i>LR Chi2</i>	<i>Probability</i>	<i>Decision</i>
Model 1.			
$\tau = 0$	2.73	0.2554	$\tau = 0$
$\tau = \rho = 0$	3.75	0.1534	$\tau = \rho = 0$
$\tau = \rho = \gamma = 0$	18.40	0.0001	$\tau = \rho = 0$
$\tau = \rho = \gamma = \mu = 0$	34.40	0.0000	$\tau = \rho = 0$
Model 2.			
$\tau = 0$	2.08	0.5564	$\tau = 0$
$\tau = \rho = 0$	0.37	0.5431	$\tau = \rho = 0$
$\tau = \rho = \gamma = 0$	17.66	0.0005	$\tau = \rho = 0$
$\tau = \rho = \gamma = \mu = 0$	24.43	0.0001	$\tau = \rho = 0$
Model 3.			
$\tau = 0$	8.63	0.0347	Unrestricted trend
$\tau = \rho = 0$	9.16	0.0572	$\tau = \rho = 0$
$\tau = \rho = \gamma = 0$	19.77	0.0002	$\tau = \rho = 0$
$\tau = \rho = \gamma = \mu = 0$	50.04	0.0000	$\tau = \rho = 0$

As seen in the Table 4, it was preferred the specifications with unrestricted constant from likelihood-ratio tests for each of three model. Although likelihood-ratio tests for lag exclusion were also performed to assess the possibility of trimming parameters numbers, previously determined lags (at Appendix A) were found to be suitable. In addition to these tests, diagnostic checks were performed such as the Lagrange multiplier test (LR) for autocorrelation at lag order; Jaque-Bera test, skewness and kurtosis tests for normality of disturbances; and test for eigenvalue stability⁸. Diagnostic tests have been reported at Appendix B. It could not been identified any significant departures from the standard assumptions.

⁸ If the estimated VECM is stable then the inverse roots of characteristics Autoregressive (AR) polynomial will have modulus less than one and lie inside the unit circle. There will be kp roots, where k is the number of endogenous variables and p is the largest lag.

4.5. The Long and Short-Run Relationships from VECMs

The VECM approach allows distinguishing between short-term and long-term causality in addition to the direction of Granger causality among variables. The coefficients of correction terms (α parameters) represent how fast deviations from the long-term equilibrium, while β parameters from cointegrating equations could be interpreted as long-run relationship between variables in the model. On the other hand, the short-run coefficients (the matrix Γ from Eq.10) present short-run relationship between variables that they could be subjected to a Wald Test to determine short-run Granger causality. Adjustment coefficients have been found to be negative and statistically significant for all three VECM models.

Table 6 presents short-run Granger causality between gross domestic saving and the variables on tax structure, which obtained the Wald test based on the short-run coefficients. The Wald test has been performed only for the saving (LPSAV) and tax variables (TAX from Model 1, INCTAX from Model 2, and CONSTAX from Model 3), the study interested in relationships between these variables.

Table: 6
Short-Run Granger Causality: the Wald Tests based on the VECMs

Causality	Chi2	p value	Result
TAX - LPSAV	12.34	0.0063	TAX Granger cause LPSAV
LPSAV - TAX	0.39	0.9432	LPSAV does not Granger cause TAX
INCTAX - LPSAV	6.04	0.1098	INCTAX does not Granger cause LPSAV
LPSAV - INTAX	1.13	0.7707	LPSAV does not Granger cause INCTAX
CONTAX - LPSAV	29.78	0.0000	CONSTAX Granger cause LPSAV
LPSAV - CONSTAX	2.18	0.5365	LPSAV does not Granger cause CONSTAX.

It is apparent from Table 6 that the Granger causality between LPSAV and variables on tax is unidirectional and toward LPSAV from tax variables. However, there is no Granger causality between saving and income taxes. As it is expected from theoretical empirical considerations in previous sections, there are significant results of Granger causality between domestic saving and taxes on consumption and overall tax burden for even short-term.

Table 7 reports the long-run equilibrium relationships obtained from error correction coefficients for each model. All coefficients in the equations are significant at %1 level. Even though the coefficients vary among the models, in general, the long-run coefficients for per capita GDP and interest rate are positive and statistically significant as

expected. The coefficients for GDP can also be interpreted as the elasticity, since the variables LPSAV and LPGDP have been used in their logarithmic forms in the analyses.

Table: 7
Long-Run Relationships from Cointegrating Equations

MODEL 1.	LPSAV= 1.858*R + 8.313*TAX - 2.267 (.3473065) (1.430986)		
MODEL 2.	LPSAV = 0.1799*LPGDP + 1.070*R - 0.886*INCTAX - 27.352 (.0070395) (.0897957) (.2316404)		
MODEL 3.	LPSAV = 1.828* LPGDP + 1.402*R + 1.375*CONSTAX - 122.67 (.0050867) (.0870442) (.1869351)		
Standard errors have been reported in brackets.			

Turning to variables on tax structure, interestingly, there is positive relationship between overall tax burden (total tax revenue as a share of GDP) and domestic saving. This finding can be understood if results for Model 3 and the main characteristics of Turkish tax structure are taken into account. Because, results for Model 3 used consumption taxes as tax variable indicate that there is a positive association between domestic saving and the share of consumption taxes in the total tax revenue, and as known that Turkish tax system is heavily depend on consumption taxes. Thus, the positive association between domestic saving and total tax revenue may be stemmed from this phenomenon. More importantly, results for tax structure are consistent with hypothetical expectations and findings of previous studies. In the long-term, the share of taxes on income to total tax revenue has negative impact on domestic saving (Model 2), while the share of indirect taxes on consumption to tax revenue has a positive impact on domestic saving (Model 3). For the related sample, this finding supports theoretical considerations on effects of taxation on saving as well efforts on policy design about tax reform.

Although indirect consumptions taxes are a justifiable cause of concern due to their regressive effects on income distribution, they have positive impact on saving relative to income taxes. In fact, this impact of consumption taxes can be seen as related to income distribution itself. As known, saving tendency is also related to household's income level. One can expect that households with high income have high saving rates, while households with low income level have high consumption tendency. Findings from the recent studies which based on Turkish micro-data by Rijckeghem and Üçer (2009) and Aktaş et al., (2012) also support this fact. A tax structure heavily depended on consumption tax may be increasing total domestic saving by distorting income distribution at the same time, household with high income has been encouraged in consumption taxes instead of income

taxes. On the other hand, decreasing in consumption taxes could only promote household with low income to consume more, they still need basic consumption goods.

5. Conclusion

The study examines the impact of tax structure on domestic saving in Turkey by using cointegration and vector error correction models. Three equations were estimated and the variables in all equations found to be cointegrated. For all equations, it has been found per capita GDP and interest rates to have the positive impact on domestic saving. From Model 1, overall tax burden found positively related to domestic saving. From Model 2 and Model 3, the share of consumption taxes as the percentage of total tax revenue is positively related to gross domestic saving, while the share of income taxes as the percentage of total tax revenue is negatively related to gross domestic saving, for a long-term relationship. The short-run Granger causality imposes unidirectional causality toward saving from tax system, except for the variable on income taxes. These findings may support the reform initiatives of reducing income taxes to promote economic performance throughout the world, and the fact that consumption taxes are favor of saving. Undoubtedly, design of tax mix also depends on other policy priorities such as redistribution, but findings point out that a change in tax mix in favor of indirect consumption taxes rather than income taxes (personal or corporate) may create an increasing in national saving rates in case of a developing country. However, it should be noted that in Turkey, indirect consumption taxes already play a very important role in tax revenues. It is possible that the further increasing of consumption taxes in the tax system would create heavy distortions and economic costs especially with regard to distributional issues. But, the results of the study also imply that a changing in tax mix toward income taxes could impose costs related to domestic saving.

Nevertheless, these findings need to be interpreted with caution due to the study's limitations. First of all, the analysis does not distinguish the effect of discretionary fiscal policy from changing of tax revenues caused by business cycle. It is obvious that conversions in tax structure may due to discretionary changes of the legal components (rate, deductions, credits etc.) of related tax as well changes at macroeconomic base (such as national disposable income or household consumption level) of any individual tax. Therefore, an exact policy suggestion can be drawn an analysis whose data should be corrected according to these two sources of changing. Future research should be done to investigate the effects of discretionary tax policy. Another issue is the fact that the previous studies has displayed that empirical results are sensitive to definition of saving as well statistical methods adopted. We employed the gross total domestic saving to considerate tax policy options and to investigate the impact of tax system in case of Turkey's low saving rate, however, household saving or private saving also could use to investigate different dimensions of the subject. It should be noted that Turkey has not data on household saving for long time series, even

though private saving can be obtained. Finally, results have been obtained from annual observations.

References

- Aghion, P. & D. Comin & P. Howitt & I. Tecu (2009), “When Does Domestic Saving Matter for Economic Growth?”, *Harvard Business School Working Paper*, No. 09-080.
- Aizenman, J. & B. Pinto & A. Radziwill (2009), “Sources for Financing Domestic Capital – Is Foreign Saving a Viable Option for Developing Countries”, *Journal of International Money and Finance*, 26, 682-702.
- Aktaş, A. & D. Güner & S. Gürsel & G. Uysal (2012), “Structural Determinants of Household Savings in Turkey: 2003-2008”, *BETAM Working Paper*, No.07, Bahçeşehir University Center for Economic and Social Research, Istanbul.
- Attanasio, O. & J. Banks (1998), “Trends in Household Saving Don’t Justify Tax Incentives to Boost Saving”, *Economic Policy*, 13(27), 547-583.
- Auerbach, A.J. & L.J. Kotlikoff (1983), “National Savings, Economic Welfare, and the Structure of Taxation”, in M. Feldstein (ed.), *Behavioral Simulation Methods in Tax Policy Analysis*, Chicago: University of Chicago Press, 459-493.
- Barro, R.J. (1974), “Are Government Bonds Net Wealth?”, *Journal of Political Economy*, 82, 1095-1117.
- Blinder, A.D. & A. Deaton (1985), “The Time Series Consumption Function Revisited”, *Brookings Papers on Economic Activity*, 2, 465-512.
- Boadway, R. & D. Wildasin (1995), “Taxation and Savings: A Survey”, *Fiscal Studies*, 15, 19-63.
- Boskin, M.J. (1978), “Taxation, Saving, and the Rate of Interest”, *Journal of Political Economy*, 86(2), 3-27.
- Bovenberg, A.L. (1989), “Tax Policy and National Saving in the United States: A Survey”, *National Tax Journal*, 2(2), 123-138.
- Callen, T. & C. Thimann (1997), “Empirical Determinants of Household Saving: Evidence from OECD Countries”, *IMF Working Paper*, No. 97/181, International Money Fund, Washington D.C.
- Cardenas, M. & A. Escobar (1998), “Saving Determinants in Colombia: 1925-1994”, *Journal of Development Economics*, 57(1), 5-44.
- Dahan, M. & Z. Hercowitz (1998), “Fiscal Policy and Saving Under Distortionary Taxation”, *Journal of Monetary Economics*, 42(1), 25-45.
- Değirmen, S. & A. Şengönül (2012), “Türkiye’de Net Özel Tasarruf-Yatırım Açığının Belirleyicileri”, *Turkish Economic Association Discussion Paper*, No.2012/114, Ankara.
- Devereux, M.P. (1996), “Investment, Saving, and Taxation in An Open Economy”, *Oxford Review of Economic Policy*, 12 (2), 90-108.
- Dickey, D.A. & W.A. Fuller (1979), “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Journal of the American Statistical Society*, 75, 427-431.
- Elliott, G. & T.J. Rothenberg & J.H. Stock (1996), “Efficient Tests for an Autoregressive Unit Root”, *Econometrica*, 64, 813-836.

- Engle, R.F. & C.W.J. Granger (1987), "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing", *Econometrica* 55, 251–276.
- Fletcher, K. & C. Keller & P.K. Brooks & D. Lombardo & A. Meier (2007), *Turkey: Selected Issues*, IMF Country Report, No. 07/364, International Money Fund, Washington D.C.
- Freebairn, J. (1991), "Some Effects of a Consumption Tax on the Level and Consumption of Australian Saving and Investment", *the Australian Economic Review*, 4, 13-29.
- Garner, C.A. (1987), "Tax Reform and Personal Saving", *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review*, 72(2), 8-19.
- Gylfason, T. (1981), "Interest Rates, Inflation, and the Aggregate Consumption Function", *Reviews of Economics and Statistics*, 63(2), 233-245.
- Hakkio, C.S. & M. Rush (1991), "Cointegration: How Short is the Long Run?", *Journal of International Money and Finance*, 10, 571-581.
- Hall, R.E. (1985), "Real Interest and Consumption", *NBER Working Paper*, No.1694, the National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.
- Honohan, P. (2000). "Financial Policies and Household Saving, in K. Schmidt-Hebbel and L. Serven (eds.), *the Economics of Saving and Growth*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Howrey, E.P. & S.H. Hymans (1978), "The Measurement and Determination of Loanable-Funds Saving", *Brookings Papers on Economic Activity*, 3, 655-685.
- Jappelli, T. & L. Pistaferri (2003), "Tax Incentives for Household Saving and Borrowing", in: P. Honohan (ed.), *Taxation of Financial Intermediation: Theory and Practice for Emerging Economies*, Washington D.C.: World Bank, 127-168.
- Jenkins, P.G. (1989), "Tax Changes before Tax Policies", in M. Gillis (ed.), *Tax Reform in Developing Countries*, Durham and London: Duke University Press, 233-251.
- Johansen, S. (1988), "Statistical Analysis of Cointegration Vectors", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.
- Johansen, S. (1995), *Likelihood-Based Inference in Cointegrated Vector Autoregressive Models*, Oxford: Oxford University Press.
- Johansen, S. & K. Juselius (1990), "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration—with Applications to the Demand for Money", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169–210.
- Johansson, A. & C. Heady & J. Arnold & B. Brys & L. Vartia (2008), "Tax and Economic Growth", *OECD Economics Department Working Paper*, 620, OECD, Paris.
- Kerr, I. & V. Monsingh (1998), "Taxation Mix and Tax Policy in Developing Economies", *School of Economics and Finance Working Paper*, No. 98.01, Curtin University, Perth, Western Australia.
- Kotlikoff, L.J. (1984), "Taxation and Savings: A Neoclassical Perspective", *Journal of Economic Literature*, 22(4), 1576-1629.
- Loayza, N. & K. Schmidt-Hebbel & L. Serven (2000), "Saving in Developing Countries: An Overview", *World Bank Economic Review*, 14(3), 393-414
- Lopez, J.H. & K. Schmidt-Hebbel & L. Serven (2000), "How effective is Fiscal Policy in Raising National Saving?", *The Review of Economics and Statistics*, 82(2), 226-238.
- Özcan, K.M. & A. Günay & S. Ertaç (2003), "Determinants of Private Savings Behaviour in Turkey", *Applied Economics*, 35, 1405–1416.

- Phillips, P.C.B. & P. Perron (1988), “Testing for a Unit Root in Time Series Regressions”, *Biometrika*, 75, 335–346.
- Poterba, J.M. (2001). “Taxation and Portfolio Structure: Issues and Implications”, in: L. Guiso, M. Haliassos and T. Jappelli (eds.), *Household Portfolios*, Cambridge, MA: MIT Press, 103-142
- Rijckeghem, C.V. & M. Üçer (2009), *The Evolution and Determinants of the Turkish Private Saving Rate: What Lessons for Policy?*, Istanbul: TUSIAD.
- Rodrik, D. (2012), “The Turkish Economy after the Global Financial Crisis”, *Ekonomi-tek*, 1(1), 41-61.
- Summers, L.H. (1981), “Capital taxation and Accumulation in a Life Cycle Growth Model”, *American Economic Review*, Vol. 71, No.4, 533-544.
- Tanzi, V. & H.H. Zee (1998), “Taxation and the Household Saving Rate: Evidence from OECD Countries”, *IMF Working Paper*, No: 98/36, International Money Fund, Washington D.C.
- World Bank (2012), *Sustaining High Growth: The Role of Domestic Savings*, Turkey Country Economic Memorandum by the World Bank and the Turkish Ministry of Development, <http://siteresources.worldbank.org/TURKEYEXTN/Resources/361711-1331638027014/CEM_DomesticSavings_fulltext.pdf>, 15.03.2013.
- Yentürk, N. & B. Ulengin & A. Çimenoglu (2009), “An Analysis of the Interaction among Saving, Investment and Growth in Turkey”, *Applied Economics*, 41, 739-751.
- Sandmo A. (1985), “The Effects of Taxation on Savings and Risk Taking”, in: A. Auerbach & M. Feldstein (eds.), *Handbook of Public Economics Vol. 1*, Amsterdam: North-Holland, 265-311.

Appendices

Appendix: A Optimal Lag Order for the Models

Lag	LL	LR	Degree of freedom	Prob.	FPE	AIC	HQIC	SBIC
Model 1.								
0	-772.181				5.6e+10	36.1014	36.1618	36.2653
1	-600.806	342.75	16	0.000	4.1e+07	28.8747	29.1768*	29.6939*
2	-588.436	24.74	16	0.075	4.9e+07	29.0435	29.5873	30.518
3	-573.705	29.462	16	0.021	5.5e+07	29.1026	29.888	31.2324
4	-543.289	60.832*	16	0.000	3.1e+07*	28.432*	29.4591	31.2172
Model 2.								
0	-813.145				3.8e+11	38.0067	38.0671	38.1706
1	-627.561	371.17	16	0.000	1.4e+08	30.1191	30.4212*	30.9383*
2	-614.624	25.876	16	0.056	1.7e+08	30.2616	30.8053	31.7361
3	-604.599	20.048	16	0.218	2.3e+08	30.5395	31.3249	32.6693
4	-574.272	60.654*	16	0.000	1.3e+08*	29.8731*	30.9002	32.6583
Model 3.								
0	-814.376				4.0e+11	38.064	38.1244	38.2278
1	-639.134	350.48	16	0.000	2.4e+08	30.6574	30.9595*	31.4765*
2	-627.329	23.61	16	0.098	3.0e+08	30.8525	31.3963	32.327
3	-615.607	23.444	16	0.102	3.9e+08	31.0515	31.8369	33.1813
4	-583.984	63.245*	16	0.000	2.1e+08*	30.3248*	31.3519	33.11

* indicates optimal lag number selected by related information criteria.

Appendix: B Diagnostic Tests for VEC Models

	J.B. Test	Skewness	Kurtosis	LM Test (2)
MODEL 1	Chi2 - 9.952	Chi2 - 6.328	Chi2 - 3.624	Chi2 - 13.6665
	Prob. 0.26841	Prob - 0.17593	Prob - 0.45934	Prob - 0.62354
MODEL 2	Chi2 - 7.388	Chi2 - 3.649	Chi2 - 3.739	Chi2 - 19.2765
	Prob - 0.49542	Prob - 0.45554	Prob - 0.44254	Prob - 0.25458
MODEL 3	Chi2 - 9.217	Chi2 - 4.752	Chi2 - 4.465	Chi2 - 18.5555
	Prb - 0.32430	Prob - 0.31366	Prob - 0.34673	Prob - 0.29239

Sorgun Kazası XIX. Yüzyıl Temettuat Defterleri Üzerinden Gelir Dağılımı ve Görelî Yoksulluk Üzerine Bir İnceleme

Ahmet Burçin YERELİ
aby@hacettepe.edu.tr

Altuğ Murat KÖKTAŞ
altugmuratkoktas@nigde.edu.tr

Işıl Şirin SELÇUK
isselcuk@ankara.edu.tr

A Study for Income Distribution and Relative Poverty on Temettuat Records of Sorgun Township in 19th Century

Abstract

Temettuat records which were implemented after Tanzimat reforms in the middle of the 19th century serves detailed information on the socio-economic characteristics of households. The present study aims to investigate the income distribution and relative poverty of Sorgun Township in Province of Sivas, Bozok Sanjak. In the study using data from 1844-1845 temettuat records income inequality is measured by using Lorenz Curve and Gini Coefficient and relative poverty rate is calculated by using fifty percent of the median income. The results show that, the pre-tax Gini coefficient is 0.3743 while Gini coefficient for after-tax income is 0.4031. The relative poverty rate for before tax and after tax is 20% and 30%, respectively. In this context, it is found that the tax system increased income inequality and the results were regressive.

Keywords : Income Distribution, Relative Poverty, Lorenz Curve, Gini Coefficient, Ottoman State.

JEL Classification Codes : I31, I32, I38.

Özet

XIX. yüzyıl ortalarında Tanzimat Fermanı'yla birlikte uygulamaya konulan temettuat tahrirleri, hanehalkının sosyo-ekonomik özelliklerine ilişkin ayrıntılı bilgiler vermektedir. Çalışmanın konusu, Sivas Eyaleti, Bozok Sancağına bağlı Sorgun Kazasında gelir dağılımı ve görelî yoksulluktur. 1844-1845 temettuat defterleri verilerinin kullanıldığı çalışmada gelir eşitsizliği Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisiyle incelenmiş, görelî yoksulluk oranı ise medyan gelirin yüzde ellisi kullanılarak hesaplanmıştır. Çalışmada Gini Katsayısı vergi öncesi 0,3743, vergi sonrası 0,4031 olarak bulunmuştur. Görelî yoksulluk oranı ise vergi öncesi %20, vergi sonrası %31'dir. Bu bağlamda vergi uygulamasının, gelir dağılımı eşitsizliğini artırdığı ve regresif sonuçlar verdiği belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler : Gelir Dağılımı, Görelî Yoksulluk, Lorenz Eğrisi, Gini Katsayısı, Osmanlı Devleti.

1. Giriş

Selçuklularda ortaya çıkarak, Türk İslam devletlerinde gelişen ve nihayet Osmanlı İmparatorluğu'na intikal eden tımar sistemi, devletin temel yapı taşı olarak değerlendirilmektedir. Fethedilen yerler, tımar ve zeamet olarak ayrılmakta, tımar sahibi söz konusu arazinin kendisine verilen kısmı üzerinden reayadan topladığı muayyen vergilerle geçinmekte, bunun karşılığında ise teçhizatlı ve her an savaşa hazır asker yetiştirmektedir. Askerlikle tarımsal faaliyeti birleştiren bu sistem, savaşların uzun ve sonuçsuz olması nedeniyle üretici nüfusun olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Babadan oğula geçen tımar sisteminin XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlamasıyla birlikte, devlet otoritesi zayıflayarak, mahalli beyler tarafından ele geçirilmiştir. Bu durumun özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ağalar, beyler ve ayanlar eliyle ortaya çıktığı görülmektedir. Saray halkı, beylerbeyleri, sancakbeyleri ve ocakağalarının tımarları kendi yakınları üzerine alarak¹, hasılatı elde etmeleri sonucu tımarlı sipahi sayısı azalmış ve ulufeli asker sayısı artmıştır². Diğer yandan akçenin değer kaybetmesi³, maaşların reel olarak erimesine ve isyanlara neden olmuştur. Sonuç olarak askeri harcamalar⁴, hazine üzerindeki yük nedeniyle vergi artışlarını da beraberinde getirmiştir. Verginin iltizam usulüyle⁵ tahsil edilmesiyle imparatorluk çapında bir “mültezim” sınıfının oluşmasına ve reayanın aşırı düzeyde soyulmasına⁶ neden olmuştur (İnalçık, 2012: 35-9; İnalçık, 2013: 193; Cezar, 926).

¹ Bu durum Koçi Bey Risalesinde “... kan pahasına nice yüz yıl evvel fetholunmuş köyleri, tarlaları birer yolunu bulup, kimini paşmaklık ve arpalık, kimini mülk olarak verdirip, kendileri tamamen doyduktan sonra her biri adamlarına nice tımar ve zeametler verdirip, kılıç erbabının dirliklerini kestiler” ifadesiyle anlatılmaktadır (Danışman, 1985: 49).

² 1480’de 10.000 olan yeniçeri sayısı, 1568’de 12.789, 1609’da 37.627, 1664’de 39.571 ve 1670’de 53.849’dur (İnalçık, 2013: 121-131; Barkan, 1960).

³ 1584-85’te akçenin saf gümüş içeriği 0.61 gram iken 1592-93’te 0.34 gram ve 1597-98’de ise 0.23 gramdır. Benzer biçimde 1 Venedik dukası ise sırasıyla 68, 120 ve 230 akçedir (Pamuk, 2013: 88).

⁴ 1524-5 yılı bütçe giderleri 126.581.347 akçe olup bunun 68.797.803 akçesi askeri harcamalardan oluşmakta (%54,3) ve bütçe 14.691.311 akçe fazla vermektedir. 1567-68 yılı bütçesine göre 221.532.423 akçe olan giderlerin, 127.316.983 akçesi askeri harcamalardan oluşmakta (%57,5) ve 4.670.635 akçe bütçe fazlası yer almaktadır. 1669-70 yılı bütçesinde ise giderler 637.206.348 akçe iken, askeri harcamalar 285.905.688 akçe ve bütçe açığı 24.677.388 akçedir. 1704-5 yılı bütçe rakamlarına göre 1.114.150.000 akçe olan giderlerin 372.100.000 akçesi askeri harcamalardan oluşurken, bütçe 167.500.000 akçe açık vermektedir (Genç ve Özvar, 2007). Rakamların karşılaştırılabilmesi için “Kise-i Divani” rakamları, tarafımızca akçeye çevrilmiştir.

⁵ Abdülmecit Han (1823-1861), iltizam usulünü, “sirkat-ı müevvele (tevil edilmiş hırsızlık)” olarak tanımlamış (Aliye, 1995: 88) ve Tanzimat ile birlikte uygulamadan kaldırılmıştır. Ancak bir süre sonra yeniden uygulamaya konulmuştur.

⁶ Verginin yanında tımar gelirine dâhil edilen tayyârât ve cerâ’im gibi çeşitli resimlerle küçük suçlar için alınan para cezaları, valilerin aldığı hazeriyye, seferiyye, kudumiyye, teşrifiyye, mefruşat-bahâ, zahire-bahâ, âyânîyye, kapı-harcı, mübâşiriyye, kaftan-bahâ, menzil-beygiri, kolcu ve sair aidatlar ile avârz vergilerine bağlı olarak ayan ve diğer görevlilerin hizmet ve masrafları karşılığında alınan aidatlar ve görevlilerin vergi toplamak için kendisinin, maiyetinin ve hayvanlarının yiyeceğini halkın üzerine yüklemesi ya da para istemesi, naiblerin görevleriyle ilgili olarak aldıkları resm-i kismet, resm-i tereke, ilâm, hüccet, mürâsele, izinnâme, keşfiyye,

I. Ahmed'in Adaletname'sinde “kadıların, nahiyelerini, kendilerine vekillik yapacak olanlara iltizama verdikleri, bir taraftan kadıların ve diğer taraftan voyvodalarla uyumlu naiplerin beraberce halkı soydukları ve gezerlerken her kasaba ve köye yakın gelince mezarlıklarda yeni gömülmüş mezarları sayıp, bunlar ne zaman öldü? Metrukâtı ne oldu bize niçin haber vermediniz? Diye halka eziyet ettiklerini, cebren ölünün muhallefatını yazıp iki yüz akçe değer eşyayı bin ve bin beş yüz akçe bahaya tutup resm-i kısmet aldıklarını ve evvelce ölmüş olanların muhallefatını mükerreren yazıp resm-i kısmet aldıkları” vurgulanarak, söz konusu soygun örneklenmektedir (Uzunçarşılı, 2011: 121). Bununla birlikte imparatorluk içinde yeniçeri ocağı, ulema ve ayanların, devletin karar alma yetkilerini ele geçirme mücadelesinin siyasi bunalıma neden olması, mali sorunlar ile birleşerek, imparatorluğu uçurumun kenarına getirmiştir⁷. Bu nedenle toprak birliği ve idari bütünlüğün sağlanmasıyla birlikte merkezi devletin güçlenmesinin ancak mali yapının düzelmesiyle gerçekleşebileceği ileri sürülmektedir (Güran, 2011: 79). Bu durum, Kanuni Sultan Süleyman'ın veziriazamı olan Lütfü Paşa tarafından, ünlü eseri Âsafnâme'de “saltanat, hazine ile olur, zulüm ile olmaz” ifadesiyle özetlenebilir (1991: 34).

II. Mahmut'un (1808-1839) veziriazamı olan Alemdar Mustafa Paşa, imparatorluk içinde birliği yeniden tesis ederek, merkezi devlet otoritesini sağlamak ve yeni bir ordu kurmak amacıyla vali ve ayanları toplantıya çağırarak (meşveret-i amme) ve söz konusu toplantı sonucu Ekim 1808'de Sened-i İttifak ismiyle bir metin ortaya çıkmış, taraflar birbirlerine karşı taahhütlerini⁸ yeminle pekiştirmişlerdir (İnalcık, 1964: 603-606; Karal, 2011: 93). İttifakın vergiyle ilgili maddesi ise “Reyanın korunması esas olduğundan, hanedanların ve büyüklerin kendi idareleri altında olan kazaların asayişine ve vergilerin hadd-i itidale (mutedil) uygun olmasına dikkat etmeleri gerekir. Bunun için vükela ile hanedanlar arasında görüşme sonunda haksız vergilerin kaldırılması için verilecek kararların korunmasına dikkat edilecektir. Hanedanlar, birbirlerinin durumuna nezaret ederek zulüm yapanları, garaz gütmeksizin, devlete ihbar edip ittifakla zulmün önlenmesine çalışacaklardır” biçimindedir (İnalcık, 2012: 94; Velidedeoğlu, 1989; Akşin, 1994: 118). Bu bağlamda vergilerin mutedil olması, ödeme gücünü akıllara getirmekte, haksız ve soygun

seferiyye ve şer-i diğer senetlerden aldıkları resimler, vergi yükünün artmasına sebep olmuştur (İnalcık, 2012: 177).

⁷ Bu durum, Sened-i İttifak'ın başlangıç kısmında “devlet yöneticileri arasında ve taşradaki hanedanlara soğukluk girmesi yüzünden düşmanlık ve anlaşmazlık durumları baş göstermiş olduğundan, yüce devletin gücü bölünmüş, içte ve dışta saygınlığı sarsılmış ve bu durumun, zengin ve fakir, yüksek ve aşağı bütün ümmetin güçsüzleşip bozulmasına neden olarak, gitgide ne çirkin sonuçlar doğurduğu ve hukuka aykırı olarak oluşan ve herkesçe bilinen rezaletler nedeniyle saltanatın temelinden batma derecesine vardığı” ifadesiyle itiraf edilmektedir (Velidedeoğlu, 1989).

⁸ Bu taahhütler, şu şekilde özetlenebilir: Ayanlık babadan oğula geçen irsi bir görevdir; hanedan denilen büyük ayanlar ile diğer ayanlar arasında bir hiyerarşi vardır; hanedanlar birbirlerini denetleyecek ve faaliyetleri ittifak halinde olacaktır; ceza hukuku alanında adaleti sağlamak için keyfi müsadere son bulmakta, soruşturma ve “cümle indinde taayyün” usulleri getirilmektedir; yeni ordu hem merkezde hem de taşrada hanedanlarca kurulacak ve böylece hem merkezi hem adem-i merkezi olacaktır; sadrazamın pozisyonu güçlendirilmekle birlikte haksız davranışları olursa, hanedana direnme hakkı tanınmaktadır (Akşin, 1994: 118).

niteliğine bürünen vergi uygulamalarına son verilmek istenmektedir. Diğer yandan Alemdar Mustafa Paşa'nın yeniçeriler tarafından 15 Kasım 1808'de öldürülmesi nedeniyle Sened-i İttifak, uygulama alanı bulamamıştır.

II. Mahmut'un yeniçerilerle birlik olarak ıslahatçıları yok etmesiyle birlikte reform çalışmaları gündemden düşmüştür. Merkezi hükümet otoritesini yeniden sağlamak amacıyla ayanlara karşı başlatılan mücadele sonucu Yanya Ayanı Tepedelenli Ali Paşa 17 ay süren kuşatma sonucu öldürülmüş fakat Rum ve Yunan (1821) isyanlarında yeniçerilerin çaresizliği açık bir biçimde görülmüştür. Bunun üzerine Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istenmiş ve 1826'da yeniçeri ocağı kaldırılmıştır. II. Mahmut'un 30 Haziran 1839'da Mısır seferinde hayatını kaybetmesi üzerine yerine geçen I. Abdülmecit, III. Selim ile başlayan ve II. Mahmut ile devam eden reform çalışmalarını, Mustafa Reşit Paşa önderliğinde hazırlanan Gülhane Hatt-ı Hümayunu (3 Kasım 1839) ile sürdürmüştür. Bir ıslahat hareketi veya bir diğer deyişle "garplılaşma başlangıcı" (Abadan, 2012: 61) olan Hatt ile birlikte Padişah, tebasının yaşam, onur ve mal mülklerini garanti altına alarak, vergi takdir ve salınmasını bir sisteme bağlamakta ve askere alma ile birlikte eğitimde yeni yöntemler geliştirecek kuruluşların oluşturulmasını onaylamaktadır (Shaw ve Shaw, 1983: 91-2). Hatt'ın genel itibarıyla Batı tarzı yasaları benimseyerek, idari ve mali yapıda reform çalışmalarını modern bir tarzda sürdürme gayesinde olduğu ileri sürülebilir⁹. Nitekim devletin yıkılma aşamasına gelmesinin temel nedeni olarak gösterilen yasalardan uzaklaşma durumu, Hatt'da "yüz elli yıldır, birbirlerini izleyen karışıklıklar ve çeşitli sebeplerle şeriate ve yüce kanunlarına uyulmadığından, eski kuvvet ve refah, tam tersine zayıflık ve fakirliğe dönüştü" ifadesiyle kabul edilmektedir. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda yer alan vergiye ilişkin hükümler ise şu şekilde özetlenebilir¹⁰:

"Devletin ve memleketin idaresi için bazı yeni kanunların konulması lüzumlu görülmüştür. Mevzu bahis olan kanunların başında can güvenliği, ırk, namus ve malın korunması, vergi toplanması, halkın askere alınıp silahl altında tutulması süresi gibi hususlar gelmektedir... Vergilerin belirli olması noktasına gelince, bir devlet, ülkesini korumak için askere ve gerekli diğer masraflara muhtaçtır. Bu, para ile olur. Para, tebaadan toplanacak vergiler ile oluştuğundan bunun en iyi şekilde toplanması gerekir. Eskiden bir gelir kaynağı sayılmış olan tek el (yedi vahit yani inhisar usulü) belasından kurtulmakla birlikte şimdiye kadar asla bir faydası görülmeyen yıkıcı iltizam

⁹ Hatt'ı Padişah adına yazan ve ilan eden Mustafa Reşit Paşa'nın Avrupa'da uzun yıllar elçilik yapması ve bu dönemde Batı devlet anlayışını ve idaresini tanıyarak İmparatorluğun uluslararası durumunu yakından öğrenmesi, Hatt üzerinde kendisini göstermektedir (İnalçık, 2012: 102).

¹⁰ Hatt'ın literatürde çeşitli çevirileri olmakla birlikte çalışma, Halil İnalçık'ın "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu" isimli çalışmasını referans almıştır. Halil İnalçık (1964), Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Belleten, Cilt: XVIII, Sayı: 112, s.603-622.

usulü hala sürmektedir. Bu usul, bir memleketin siyasi ve mali işlerini bir adamın keyfine ve hatta baskısı altına teslim etmek demektir. Bu adamın iyi bir karakteri de yoksa yalnız kendi çıkarına bakıp, her işi zulümden ibaret olacaktır. Bu sebeple, bundan sonra herkesin malına ve kudretine göre bir verginin belirlenerek kimseden bundan fazla bir şey alınmayacaktır. Devletin kara ve deniz askeri masrafları ile diğer giderlerini gerekli kanunlarla sınırlandırıp belli ederek, masraflar ona göre yapılacaktır... Can, ırz, namus ve mal bahislerinde, ülkemizin bütün halkına şeriat kanunları gereğince teminat verilmiştir... Devlet ricali belirli günlerde toplanarak can ve mal emniyeti ve vergilerin belirlenmesi konularına dair gereken kanunları karar altına alacaklardır” (İnalcık, 1964: 604-605).

Gülhane Hatt'ının vergiye yönelik hükümlerinin genel olarak verimlilik, belirlilik, yasallık ve adalet gibi vergi ilkeleri çerçevesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle “bundan sonra herkesin malına ve kudretine göre vergi alınması” ifadesi, verginin mali güce ya da bir diğer deyişle ödeme gücüne göre alınması, verginin toplumda adil dağılımını amaçlamaktadır¹¹. Bu düşünce kapsamında daha önce II. Mahmut döneminde, yeniçeri ocağının yerine kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye birliklerinin giderlerini karşılamak için şehirli tüccar ve atölye sahipleri üzerine konulan istihsal vergileri ile pazar vergileri kaldırılarak, tapu kadastro ve gelir tespiti üzerinden, ödeme gücüne dayalı ve artan oranlı vergilendirmeye geçilmek istenmiştir¹². Bununla birlikte II. Mahmut'un 1939'da öldüğünde söz konusu tahrirler hala tamamlanamamış ve hedeflenen vergi sistemi uygulanamamıştır (Shaw, 1985: 934).

I. Abdulmecit döneminde, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanından birkaç ay sonra (24 Ocak 1839-19 Zilkade 1255) yayınlanan “talimat-ı seniyye” ile vergi reformu çalışmalarına devam edilmiştir. Söz konusu ferman ile vilayetlere “muhasıl-ı emval” ismiyle maaşlı memurlar gönderilmekte ve vergi ile ilgili işlemlerin muhassıllar eliyle gerçekleştirilmesi istenmektedir. Bu bağlamda “herkesin emlak ve arazi ve hayvanatına ve esnaf ve tüccar kısmının yıllık gelirlerine birer kıymet takdir olunmak suretiyle ve binde hesabıyla... an-cema'tin tevzi olunan temettü vergisi” uygulamaya konulmaktadır (Sayın, 1999: 379). Söz konusu talimata göre muhassıllar, hazine defterlerinde kayıtlı olmayan gelirleri defterlere kayıt ederek merkeze gönderecek, gönderildikleri vilayetlerde öncelikli

¹¹ Vergi reformunun bir diğer amacı ise Rusya (1806-1812, 1828-1829), İran (1820-1828) ve Mısır (1831-1833, 1838-1839) ile yapılan savaşların kamu maliyesi üzerindeki yıkıcı etkisinin (Pamuk, 2012: 101) azaltılmasıdır.

¹² II. Mahmut, 8 Ağustos 1838'de ülkenin nüfus ve varlık sayımlarının yapılmasını emrederek, ödeme gücüne göre vergi salınması ilkesini getirmiştir. 23 Şubat 1839'da ise şeriat adına salınan tüm geleneksel vergiler, koyun vergisi (ağnam resmi) ve cizye dışında kaldırılmıştır. Toprak ürünlerine tek vergi olarak ürün değerinin onda biri üzerinden vergi salınmıştır. Pazar vergisiyle birlikte rüsumu sitte yerine tüccar ve zanaatkarların ödeme güçlerine göre bir temettüat vergisi getirilmiştir (Shaw ve Shaw, 1983: 130).

olarak meclis¹³ kuracak, nüfus ve emlak tahrirlerini yapacak ve toplanacak verginin gecikmemesi için daha sonra mahsuplaşmak üzere mükelleflerden peşin vergi alarak hazineye gönderecektir (Kaynar, 1991: 235). Kurulacak mahalli meclislerin amacı ise reformların halkla paylaşılması ve böylece daha kolay benimsenmesi isteğidir (Şener, 2007: 78).

Çalışma, Tanzimatla birlikte uygulamaya konulan vergi reformunun bir aracı olarak Temettüat tahrirleri çerçevesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda gelir dağılımı ve görece yoksulluğu, Sivas Eyaleti, Bozok Sancağı'na bağlı Sorgun Kazası örneğinde incelemektedir. Temettüat tahrirlerinden elde edilen hanehalkı verileri kullanılarak, Sorgun'da vergi öncesi ve vergi sonrası gelir dağılımı analiz edilmekte ve gelir dağılımı eşitsizliği Gini katsayısı ile ölçülmektedir.

2. Temettüat Defterleri

Verginin ödeme gücüne göre alınabilmesi için esas itibariyle ödeme gücünün tespitini amaçlayan temettüat tahrirleri, hanenin genel özelliklerinin yanı sıra sahip olunan servet stoku ve elde edilen gelire odaklanmaktadır. Böylece ödenecek vergi, hanelerin karakteristik özellikleri doğrultusunda belirlenerek, adil bir dağılım hedeflenecektir. Bu bağlamda *“beyana dayanmamakla birlikte tahrir dayanan bir gelir vergisi”* uygulamasına geçilmektedir (Şener, 2007: 118). Söz konusu vergi ise tahrir yoluyla belirlenen gelirin %3'ü oranında tarh edilmektedir.

Talimat-ı Seniyye'nin dördüncü maddesi, nüfus ve emlak tahrirlerinde uyulacak usul ve esasları belirlemektedir. Buna göre her mahalde herkesin istisnasız isim ve şöhreti, ne kadar emlak, arazi ve hayvanı olduğu, bir yılda tahmini olarak ne kadar ticaret ve temettüatı olacağı belirlenecektir. Bu bağlamda *“herkesin bir yıl içinde ne düzeyde vergi ödeyeceği tespit edilerek, tek bir akçe fazla vergi alınmayacaktır”* (Kaynar, 1991: 241).

Temettüat defterlerinin yazımı, tahriri yapılan eyalete bağlı sancak, kaza ve karye gibi bilgilerin verilmesiyle başlamaktadır. Hanelerin müslüman ve gayrimüslim olarak ayrıldığı defterlerde her bir hane, birden başlanılarak numaralandırılmakta ve daha sonra hane reisinin ismi, varsa lakabı ve mesleği verilmektedir. Hanede erkek bulunmaması durumunda ise hane reisi kadın olarak yazılmaktadır¹⁴. Hane reisinin gelire esas meslek

¹³ Bu meclisler, muhasıl ve iki kâtip, kadı, müftü, asker zabiti, gayrimüslimlerin bulunduğu yerlerde metropolit ve kocabaşları ile yerel halktan seçilmiş dört kişi ve meclis başkanından oluşmaktadır (Kaynar, 1991: 238; Şener, 2002: 29).

¹⁴ Örneğin, *Yozgat Sancağı, Sorgun Kazası, Karapınar Karyesi, 14 hane numaralı hane reisi “Hacı Mehmed'in Halilesi Arzu Hatun” biçiminde kaydedilmiştir.*

bilgisi ise ziraatçı, çoban, azab, tüccar, değirmenci, imam vb. biçiminde yer almaktadır. Ödeme gücü olmayan haneler ise “muhtaç” olarak kaydedilmektedir. Hanenin bir önceki yıl ödediği vergi miktarı da bu kısımda ayrıca belirtilmektedir. Bununla birlikte babasından bir gelir unsuru miras kalanlar, “yetim” olarak yazılmakta, geliri bulunmayan yetimler ile yaşlı, kör, mecnun ve benzeri kimseler ise muaf olarak kaydedilmektedir (Adıyeke, 2000: 780-2). Hane reisinin isim ve meslek bilgilerinin altında ise sahip olunan gayrimenkuller yer almaktadır. Buna göre hanelerin tarla, bahçe, bostan gibi gelir elde ettiği unsurlar ayrıntılı bir biçimde sıralanmakta ve nasıl tasarruf edildiği (boş, kirada gibi) belirtilerek, öşrün tespiti için de ürün miktarı ve değeri yazılmaktadır¹⁵. Ev ve dükkân gibi diğer gayrimenkul unsurları ise gelire konu olup olmamasına göre ayrıca belirtilmektedir. Hanelerin sahip olduğu ve gelir elde ettiği hayvanlar ise sağman inek, sağman camus, koyun, merkep, tosun, oğlak, koşu mandası ve arı kovani biçiminde kaydedilerek, sayılarıyla birlikte sağlanan gelir düzeyi belirtilmektedir (Kütükoğlu, 1995: 405-9). Diğer yandan hanenin elde ettiği ek gelirler de toplama dâhil edilmekte ve vergilendirilmektedir¹⁶.

Tarım ürünleri için 1844 yılı hasılası, her bir ürün için ödenen öşrün, mahsullerin birim fiyatlarıyla çarpılması sonucu ulaşılan değer on katı dikkate alınarak hesaplanmıştır. Üretim için yapılan giderler ise hasılatтан düşülmediği için gelir, gayrisafidir¹⁷. Üretimde ücretlilerin çalıştırılması durumunda ise ödenen ücret, gayrisafı hasılatтан düşülmektedir. Tarlanın kiralınması (icar) durumunda ise kira geliri tarla sahibine, gayrisafı hasılat ise kiracı üzerine kaydedilmektedir. Hayvanlar üzerinden elde edilen gelirler ise belirlenen hâsıla tarifeleri yardımıyla tespit edilmiştir (Güran, 1987: 297; 2000: 78). Tablo: 1’de Sivas eyaletine bağlı, Yozgat Sancağı, Sorgun Kazası, Çavuşlu Karyesine ilişkin bir temettüat tahrir örneği gösterilmektedir.

¹⁵ 1840-41 temettü tahrirlerinde ise söz konusu unsurların yüzölçümleri dikkate alınmıştır (Kütükoğlu, 1995: 405).

¹⁶ Örneğin, hane reisinin umarlı zaptiye olması nedeniyle toplam gelire 1.800 kuruş, başka bir hanenin oğlunun azab olması nedeniyle 100 kuruş dâhil edildiği görülmüştür (Polat, 2010). Benzer biçimde sahip olunan katır ve eşek ile nakliyatçılık yapılarak elde edilen hasılat, toplam gelire dâhil edilmektedir (Adıyeke, 2000: 774).

¹⁷ Örneğin Nuri Adıyeke tarafından, temettüat sayımlarını düzenleyen nizamname örnekleri üzerine yapılan incelemede referans verilen B.O.A., A. DVN. 13/44 numaralı nizamnamede yer alan bir soruda, kiraya verilen bir değirmen için yapılan bakım ve onarım giderinin elde edilen hasılatтан indirilip indirilmeyeceği, verilen cevapta ise yapılan masrafların kira gelirinden düşülmeyeceği, kira tutarının toplam olarak yazılması gerektiği belirtilmektedir (2000: 801). Bunun nedeni ise “gerçek geliri bulalım derken ahalinin mazbut olan mizaç ve tavırlarının bozulacağı ve ahalice dedikodulara sebep olması”dır (2000: 773).

Tablo: 1

Sivas Eyaleti, Bozok Sancağı Kaymakamlığı, Sorgun Kazası Çavuşlu Karyesi Ahali-i İslamın Emlâk ve Arâzi ve Temettuatı

Hane No		SANCAK: YOZGAT KAZA: SORGUN KARYE: ÇAVUŞLU		Sene-i Sabıkada Vergi-i Mahsusadan Bir Sene-i Vermiş Olduğu	A'ŞAR ve RÛSUMAT OLARAK VERMİŞ OLDUĞU								MAHSÛL TOPLAM	CEM'AN YEKÛN	MEZRU TARLA				SAĞMAN İNEK		DÖLLÜ MERKEB		BUZAĞI	TOSUN	ERKEK MANDA	KARA SİĞİR ÖKÜZÜ	DÜĞE	MECMUNDAN MERKUNUN BİR SENEDE TEMETTUATI	
		NO: 14390			Hinta	Bedel		Toplam		Şair	Bedel				Toplam				Hâsılat-ı Senevîsi		Re's	Guruş							Re's
	İsim	Meslek	Guruş	Kile	Pare	Guruş	Guruş	Kile	Guruş	Guruş	Guruş	Guruş	Dönüm	1260	1261	Guruş	Re's	Guruş	Re's	Guruş	Re's	Guruş	Re's	Guruş	Re's	Guruş	Re's	Guruş	
1	Bezgin (?) oğlu Ali Bölükbaşı	Ziraatçı	100	5	30		3	18,75	4	2	8	26,75	26,75	15	238,5	150	388,5	1	8	1	10								
2	Kel İbiş	Ziraatçı	150	12	30		3	45	8	2	12	61	61	25	549	400	949	2	16										
3	Demirci oğlu Halil	Ziraatçı	100	8	30		3	30	5	2	10	40	40	15	360	300	660	1	8										
4	Demirci oğlu Kara Ahmed	Ziraatçı	80	8	30		3	30	6	2	12	42	42	15	378	260	638	1	8										
5	Kırpığı Sarı oğlu Ahmed	Ziraatçı	150	12	30		3	45	8	2	16	61	61	20	549	400	949	2	16	1	10								
	Toplam		580	45	150		15	168,75	31	10	58	230,75	230,75	90	2074,5	1510	3584,5	7	56	2	20			3	2	1	7	4	2150,5

Kaynak: Serkan Polat (2010) Temettuat Defterlerine Göre Sorgun Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 146.

3. Literatür

Literatürde temettüat defterleriyle ilgili çalışmalar incelendiğinde, temettüat defterlerinin 1988 yılında kataloglanarak araştırmacılara açılmasından önce, Prof.Dr. Tefvik Güran tarafından kullanıldığı görülmektedir. 1979 yılında Fransızca olarak yayınladığı¹⁸ çalışmada Güran, Filibe Sancağının Koyuntepe nahiyesine bağlı dokuz köy üzerinde ekonomik ve sosyal yapı üzerine karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirmiştir. Benzer biçimde 1985 tarihli “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri” ile 1987 tarihli “Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910” başlıklı temettüat çalışmaları, literatürde yer almaya başlamıştır. Bununla birlikte defterlere yeteri düzeyde ilgi gösterilmemesi nedeniyle Mübahat Kütükoğlu (1995) tarafından “Osmanlı Sosyal ve İktisâdi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri” başlıklı bir çalışma yayınlanmış ve temettüat defterlerini tahrir defterleriyle karşılaştırarak, araştırmacılara tanıtmayı amaçlamıştır (1995: 396). 1999 yılı çalışmasında ise Kütükoğlu, İzmir temettüat sayımları kapsamında İzmir’de yaşayan yabancı nüfusun sosyo-ekonomik özelliklerini incelemiştir. Diğer yandan Güran (2000) “XIX. Yüzyıl Temettüat Tahrirleri” çalışmasıyla, defterler üzerindeki akademik çalışmaların yetersizliğini vurgulayarak, temettüat defter koleksiyonunun kapsam ve özelliklerini tanıtmaktadır (2000: 75). Said Öztürk, “XIX. Yüzyılda Söğüd’ün Sosyo-Ekonomik Yapısı” (1995) ve “Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik” (1996) isimli çalışmalarında temettüat defterleri verilerinden yararlanmıştır. Nuri Adıyeke (2000) temettüat sayımlarıyla ilgili usul ve esasları araştırarak, sayımları düzenleyen üç adet nizamname örneğini incelemiştir. Akgündüz ve Öztürk ise Yozgat temettüat defterlerini üç cilt olarak yayınlamışlardır (2000).

Temettüat defterleri, araştırmacılara hane düzeyinde bilgi sağlaması nedeniyle, literatürde özellikle çeşitli bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerine yönelik çalışmalar yaygın bir biçimde yer almaktadır. Yalçın (2004) Temettüat defterleri kapsamında Silifke Kazasını, Efe (2006) Eskişehir’e bağlı Çukurhisar Köyünü, Bozkurt (2011) Kütahya Sancağını Dazkırı Kazasına bağlı Bolatlı Köyünü, Şenel (2002) Ankara eyalet merkezini, Polat (2010) Sivas Eyaleti Bozok Sancağı Sorgun Kazasını, Tekin (2012) Turgutlu Kasabasını, Cengiz (2010) Ankara’ya bağlı Pursaklar Köyünü, Taşkaya (2013) Kütahya Sancağı Gediz Kasabasına bağlı Şaphane Köyünü, Muşmal (2008) Konya Vilayeti Merkez Kazasına bağlı Çumra Köyünü, Değerli (2013) Beyşehir Sancağına bağlı Seydişehir Kazasını, Öztürk ve Atam (2011) Priştine’yi ve Geçer ise (2012) Konya Vilayeti İçel Sancağına bağlı Mut Kazasını incelemişlerdir. Diğer yandan Gökmen (2008) temettüat

¹⁸ Tefvik Güran (1979) *Etude Comparee De Neuf Villages De La Nahiye De Koyuntepe, Sanjak De Filibe*, in: *Structure Economique et Sociale d’une Region de Campagne dans l’Empire Ottoman Vers le Milieu du XIXe.s.*, Eds., Sofya, Sofia.

defterlerinden yararlanarak Saruhan Sancağı temettüat tahrirlerini incelemiş, Şener ise (2008) Osmanlı kırsalında ekonomik ve sosyal yapıyı analiz etmiştir.

Güran (1985) tarafından gerçekleştirilen “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri” isimli çalışmada temettüat defterleri kullanılarak, hanelerin meslekleri, gelir kaynakları, gelir dağılımı ve vergi yükü gibi unsurlar incelenmiştir. Kasabanın dört müslüman mahallesinde toplam 594 hanenin 123’ü (%20,7) tarım kesiminde ırgat olarak çalışırken, 84’ü (%14,1) mal ve hizmet üreten esnaf kapsamında urgancıdır. 60 hanenin (%10,1) ziraatla uğraştığı, 24 hanenin (%4) yine tarımla ilgili olarak rençberlik yaptığı, 62 hanenin ise (%10,4) yaşlı, çocuk ve kadınlardan oluştuğu belirlenmiştir. Gelirin haneler arası dağılımında ise toplam hanelerin %14,1’ini oluşturan çiftçi ve rençber grubunun toplam gelirin %19,9’unu, hanelerin %24,1’ini oluşturan ırgat, hizmetkâr ve çoban gibi tarım işçilerinin toplam gelirin %17,6’sını elde ettiği bulunmuştur. Hanelerin %42,9’unu oluşturan esnaf ve tüccarlar toplam gelirin %47,1’ini, hanelerin %0,9’unu oluşturan rant geliri elde edenler toplam gelirin %6,2’sini ve yaşlı, çocuk ve kadınlar ise %9,2’sini almaktadır.

Ergene ve Berker (2008), XVIII. Yüzyıl Kastamonu mahkeme kayıtları (sicil) üzerinden müslüman toplum için servet ve eşitsizlik analizi yapmışlardır. Buna göre 1712-1760 yılları arasında yedi yüz yetmiş sekiz sicil kaydı kullanılarak tereke kayıtları incelenmiştir. Nafaka davalarından elde edilen verilere göre yetişkin bir kadının alacağı nafaka tutarı, kadının sosyal ve ekonomik durumuna göre dokuz akçe ile yirmi bir akçe¹⁹ arasında değişmektedir²⁰. Bu bağlamda çalışma, XVIII. yüzyıl başlarında yalnız bir kadın için yoksulluk sınırını yıllık otuz kuruş, yalnız bir erkek için ise elli kuruş olarak hesaplamıştır (2008: 27). Coşgel ve Ergene ise (2012) benzer biçimde XVIII. yüzyıl Kastamonu mahkeme kayıtlarını kullanarak çeşitli dönemler itibarıyla servet farklılıklarını araştırmışlardır. Buna göre Kastamonu’da 1713-1802 yılları arasında Gini katsayısı 0,60 olarak belirlenmiştir. Diğer yandan servet eşitsizliği aynı dönemde artmış ve bu durum istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (2012: 328).

Cankabal ve Filiztekin (2013) ise Osmanlı İmparatorluğu’nda servet ve eşitsizlik kavramlarını incelemişlerdir. 1500-1840 yılları arasındaki döneme ilişkin Osmanlı vasiyet sicillerinin kullanıldığı çalışma, Anadolu’da Bursa, Manisa, Kayseri, Antep, Trabzon ve Diyarbakır’ı, Makedonya’da ise Manastır/Bitola’yı kapsamaktadır. 11.098 sicile ilişkin

¹⁹ *İstanbul Kadı Sicilleri üzerine yaptığımız araştırmada ise yalnız bir kadına verilen nafakanın 1520’lerde günlük bir, bir buçuk ve iki akçe, 1618’de ise üç akçe olduğu tespit edilmiştir. Çocuk için verilen nafaka miktarı ise iki akçe ile on akçe arasında değişmektedir.*

²⁰ *1710-1719 yılları arasındaki on yıllık dönem için İstanbul’da düz işçilerin günlük ücreti 25,2 akçe iken vasıflı işçiler için bu tutar 38,2 akçedir. 1750-1759 yılları arasındaki on yıllık dönem için ise söz konusu tutarlar sırasıyla 32,4 ve 58,6 akçe olarak hesaplanmıştır (Pamuk, 2013: 166).*

kararların incelendiği çalışmaya göre, eşitsizliğin en fazla görüldüğü şehir Bursa'dır. 1500-1600 arası dönemde 0,70'ler düzeyinde seyreden Gini katsayısı, 1700-1720 arasında 0,80'i aşmış, 1740-1840 arasında ise yine 0,70'in üzerinde gerçekleşmiştir. XVIII. yüzyılda Bursa, Manisa ve Kayseri'de eşitsizlikle birlikte Gini katsayısının arttığı tespit edilmiştir. Buna göre Bursa ve Manisa'da 1820-1840 arası dönem için Gini katsayısı 0,70'in üzerinde, Diyarbakır ve Kayseri'de ise 0,60'ın üzerinde hesaplanmıştır. Sonuç olarak çalışmada Kastamonu, Manisa ve Kayseri eşitsizlik göstergelerinin Amerika Kolonileri ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Morrison ve Snyder (2000) XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Fransa gelir eşitsizliğini tarihsel perspektifle analiz etmişlerdir. Fransa'nın endüstriyel gelişimiyle birlikte gelir dağılımının nasıl değiştiğine odaklanan çalışma, anılan yüzyıllara ilişkin vergi verilerini kullanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuca göre Fransa'da XVIII. yüzyılda gelir eşitsizliğinin oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre 1780'de Gini Katsayısı 0,60/0,62'dir. Bununla birlikte sanayileşme sonucunda gelir eşitsizliğinin XIX. yüzyılda azaldığı ve Gini Katsayısının 0,48'e gerilediği belirlenmiştir. Soltow ise (1983) benzer bir yöntemle Kentucky/Philadelphia'da 1800 ve 1860 yılları için vergi listelerini kullanarak servet dağılımını incelemiştir. 1800'den 1840'a kadar olan dönemde servet gelişimi yıllık %2,4, 1840-1860 arası dönemde ise yıllık %2,8'dir. Bununla birlikte söz konusu gelişimin özgür erkekler için eşit olmadığı tespit edilmiştir. Nitekim 1800 ve 1860 yıllarının her ikisinde de özgür erkekler için Gini katsayısı 0,80'dir. Lindert (2000) Britanya ve Amerika için gelir ve servet eşitsizliğini incelemiş ve Amerika'da 1774 ile 1913 arasında gelir ve servet dağılımı arasındaki açığın genişlediğini, Britanya'da ise 1740'dan 1810'a kadar eşitsizliğin arttığını tespit etmiştir. Lindert ve Williamson (2012) tarafından 1774-1860 dönemi, Amerika gelir düzeyi üzerine yapılan çalışmada ise İngiltere ve Galler için Gini katsayısı 1759'da 0,522, 1802'de 0,593, Hollanda için 1732'de 0,610 ve 1808'de 0,563 olarak hesaplanmıştır.

4. Veri ve Yöntem

Emlak, arazi, hayvanat ve temettüat tahrirleri kapsamında oluşturulan temettüat defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Varidat Temettüat (BOA. ML. VRD. TMT.d) kataloglarında yer almaktadır. Dokuz katalog içinde 1256-1261 (1840-1845) yıllarına ait toplam 17.747 defter bulunmakla birlikte defterlerin büyük çoğunluğu 1844-1845 yıllarına aittir. Bu bağlamda temettüat tahrirlerinde yaklaşık olarak 1,1 milyon hanenin yer aldığı tahmin edilmektedir. Kataloglarda Ankara, Aydın, Bolu, Cezair-i Bahr-i Sefid, Edirne, Erzurum, Hüdavendigar, Konya, Niş, Rumeli, Selanik, Silistre, Sivas, Üsküp ve Vidin'e ilişkin temettüat defterleri bulunmaktadır (Başbakanlık, 2010: 248). Bununla birlikte defterlerin bir kısmı ise Kamil Kepeci ve Maliyeden Müdevver Defterler sınıflandırması içindedir (Güran, 2000: 76-79).

Çalışmada kullanılan veriler ise Sorgun Belediyesi tarafından üç cilt olarak yayınlanan²¹ “Sorgun Temettuat Defterleri”nden derlenmiştir. Buna göre Sivas Eyaleti, Sorgun Kazasına bağlı seksen sekiz mahalın²² temettuat defteri²³ transkripsiyonu yapılarak, aslına uygun biçimde yayınlanmıştır. 1260-1261 (1844-1845) yıllarına ait olan Sorgun temettuat defterlerine göre çalışmanın kapsamı, Sorgun Kazasına bağlı köylerde ikamet eden 1.908 haneden oluşmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda 1831 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında ise Sorgun Kazasında 8.573 müslüman erkek bulunmakta, gayrimüslim ise yer almamaktadır (Karal, 1995: 154). Bununla birlikte temettuat defterlerinde gayrimüslim hanelerin yer aldığı görülmektedir. Köhne-i Kebir, kayıtlı doksan müslüman ve yirmi dokuz gayrimüslim hane ile en kalabalık köydür. Defterlerden elde edilen veriler, hanelerin, hane reisi isimleri, meslekleri, yıllık gelirleri, sahip oldukları emlak, arazi ve hayvanlar ile tabi oldukları mali yükümlülükleri göstermektedir. Örneğin tarım ile uğraşan haneler “*erbab-ı ziraatten idiği, erbab-ı ziraat veya ziraatçı*” olarak kaydedilirken diğer meslek unsurları ise “*çoban, bakkal, azab, keşiş vb.*” isimlerle anılmıştır. Diğer yandan herhangi bir geliri olmayanlar ise “*başiboş*” ya da “*amel-mande*” gibi isimlerle kaydedilmiş ve “şunun bunun ianesiyle geçinmekte” olduğu belirtilmiştir. Tarımsal faaliyet sonucu elde edilen mahsuller ise kile olarak kaydedilmiş ve bu yolla ödenecek öşür ile birlikte hasılat belirlenmiştir. Ödenecek vergi her bir ürün için belirlenen birim fiyat üzerinden hesaplanmıştır. Örneğin söz konusu fiyat, buğday için üç kuruş otuz para iken burçak için iki kuruştur. Hanelerin hayvancılık yoluyla elde ettiği gelirler ise yine hayvan başına belirli bir miktar olarak belirlenmiş ve hayvan sayısıyla çarpılmıştır. Örneğin sağman inek sekiz kuruş ve sağman camus on altı kuruşken, taşımıcılıkta kullanılan dömlü merkep on kuruş, dömlü kısarak elli kuruş ve dömlü deve ise iki yüz kuruş olarak tespit edilmiştir.

²¹ Söz konusu yayın, esas itibarıyla Serkan Polat (2010) tarafından hazırlanan “Temettuat Defterlerine Göre Sorgun Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı” isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezine dayanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, adı geçen yüksek lisans tezinden, yazarın izni alınarak yararlanılmıştır.

²² İnceleme konusu yerleşim yerlerinin listesi Ek: 1’de gösterilmektedir.

²³ Sorgun Kazasına ait transkripsiyonu yapılan temettuat defterleri şunlardır: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Varidatı Temettuat Defterleri, Sorgun Temettuat Defteri, No: 14308, 14309, 14310, 14311, 14312, 14313, 14314, 14315, 14316, 14317, 14318, 14319, 14321, 14323, 14324, 14325, 14326, 14327, 14328, 14329, 14330, 14333, 14334, 14335, 14336, 14337, 14338, 14339, 14340, 14341, 14342, 14343, 14345, 14347, 14348, 14349, 14350, 14351, 14352, 14353, 14354, 14357, 14359, 14360, 14361, 14362, 14363, 14364, 14365, 14366, 14367, 14368, 14369, 14370, 14371, 14372, 14373, 14374, 14375, 14376, 14377, 14378, 14379, 14380, 14381, 14382, 14383, 14384, 14386, 14387, 14388, 14389, 14390, 14392, 14393, 14395, 14396, 14398, 14399, 14401, 14403, 14404, 14619, Kamil Kepeci: Sorgun Temettuat Defteri (Varidat Muhasebeciliği), Gömlek No: 6053, C.DH: Dosya No: 161, Gömlek No: 8019, İrade Dâhiliye (I.DH), nr.15/707, 10 Haziran 1840 tarihli tahrirat, MAD.d: Gömlek No: 22122.

Tablo: 2
Tanımlayıcı İstatistikler

	Gözlem	Ortalama	St. Sapma	En Az	En Çok
Hane	1.908	954,5	550,9365	1	1.908
Gelir	1.908	566,9269	402,1487	0	3346,75
Vergi-i Mahsusa	1.908	104,0489	76,51682	0	640
Aşar ve Rüsumat	1.886	56,00736	38,88144	0	262,5

Literatürde farklı yoksulluk tanımları ve sınırları bulunmakla birlikte çalışmada görelî yoksulluk²⁴ sınırları kullanılmaktadır. Bunun en önemli nedeni mutlak yoksulluk sınırlarının, toplumun görelî olarak kıyaslanmasına olanak vermemesidir. Bu bağlamda toplumun genel düzeyine göre belirli bir sınırın altında gelir veya harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı görelî anlamda yoksul sayılmaktadır (Foster 1998; Zaidi, 1992; Pradhan & Ravallion, 2011; Ravallion, 1998). Çalışmada kullanılan görelî yoksulluk sınırı, medyan gelirin %50'si kullanılarak bulunmaktadır. Buna göre söz konusu sınırın altında bir gelir düzeyine sahip olan haneler, görelî olarak yoksuldur. Diğer yandan gelir eşitsizliğinin düzeyi ise Gini Katsayısı ile belirlenmektedir. Buna göre Gini Katsayısı, Lorenz Eğrisi ile mutlak eşitlik doğrusu arasındaki alan ile mutlak eşitlik doğrusunun altındaki alanın birbirine oranlanmasıyla elde edilmektedir. Sıfır ile bir arasında değişen Gini Katsayısının sıfıra yaklaşması gelir dağılımını iyileştirirken bire yaklaşması ise gelir dağılımını bozmaktadır. Literatürde Gini Katsayısı (G) aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Brown, 1994);

$$G=1 - \sum_{i=0}^{k-1} ((Y_i + 1 + Y_i) (X_i + 1 + X_i))$$

G : Gini Katsayısı

Y_i : Sağlık değişkeninin kümülatif dağılımı

X_i : Nüfus değişkeninin kümülatif dağılımı

²⁴ Hane ya da bireylerin yaşamlarını fiziksel olarak sürdürebilmeleri için ihtiyaç duyulan minimum tüketim seviyesi, mutlak yoksulluk olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirir. Mutlak yoksulluk gıda ve gıda dışı bileşenler dikkate alınarak ayrı ayrı belirlenebilmektedir. Mutlak yoksulluk oranı, asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır. Görelî yoksulluk ise toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı görelî anlamda yoksul olarak tanımlanır. Refah ölçüsü olarak amaca göre tüketim veya gelir düzeyi seçilebilir (TÜİK, 2011).

5. Bulgular

Sivas Eyaleti, Bozok Sancağı, Sorgun Kazasına ait temettuat defterlerinin transkripsiyonu kapsamında elde edilen veriler, hanelerin bir yıl boyunca elde ettiği gelire odaklanmaktadır. Bu kapsamda sahip olunan emlak ve hayvan ile birlikte hane tarafından yürütülen diğer faaliyetler, defterlerde ayrıntılı olarak yer almaktadır. Buna göre hane reislerinin %84,6'sı çiftçi, %4,4'ü azab²⁵, %4'ü çoban ve %7'si ise diğer mesleklerden oluşmaktadır. Sorgun Kazasında yaşayan gayrimüslim kırk dört hanenin yirmi beşi sanayi ve ticaretle²⁶, on ikisi ise tarımla uğraşmaktadır. Elde edilen toplam gelirin yaklaşık olarak %94'ü çiftçilere aitken, azablar toplam gelirin %1,5'ini, çobanlar ise %1,3'ünü almaktadır. Çiftçiler için yıllık ortalama gelir 630,6 kuruş, azablar için 201,4 kuruş, hizmetkârlar için 173,8 kuruş ve çobanlar için ise 201 kuruş olarak tespit edilmiştir. Söz konusu tutar muhtaçlar için yıllık 6 kuruştur. Hanelerin %2,1'i yıllık 250 kuruşun altında, %51,4'ü ise yıllık 500 kuruşun altında gelir elde ederken, %12,4'ü yıllık 1.000 kuruşun üzerinde, %0,7'si ise 2.000 kuruşun üzerinde gelir elde etmektedir. 3.000 kuruş üzerinde gelir elde eden hane sayısı ise iki olup 2.000 kuruşun üzerinde gelir elde edenlerin tamamı çiftçidir.

Tablo: 3
Sorgun Kazasında Nüfusun %20'lik Dilimler İtibariyle Gelirden Aldığı Pay

Gelir Dilimleri	Gelirden Alınan Pay (%)	Kümülatif Toplam (%)
Birinci %20'lik Dilim	4,6	4,6
İkinci %20'lik Dilim	11,4	16
Üçüncü %20'lik Dilim	17,4	33,4
Dördüncü %20'lik Dilim	24,6	58
Beşinci %20'lik Dilim	42	100

Kaynak: Sorgun Temettuat Defterleri, 1844-1845.

Sorgun Kazasında yer alan 1.908 hanenin bir yıl boyunca elde ettiği gelir ve bu gelirin söz konusu haneler arasındaki dağılımı Tablo: 3'de, Lorenz Eğrisi ise Grafik 1'de gösterilmektedir. Buna göre nüfusun en yoksul birinci %20'lik diliminde yer alan haneler, toplam gelirin %4,6'sını alırken, ikinci %20'lik dilim %11,4'ünü ve üçüncü %20'lik dilim ise %17,4'ünü almaktadır. Orta gelir düzeyinin üzerinde yer alan dördüncü %20'lik dilim, toplam gelirin %24,6'sını almakta ve nihayet en zengin beşinci %20'lik dilimde yer alan haneler ise %42'sini elde etmektedir. Bu bağlamda en zengin dilimde yer alan haneler ile en yoksul dilimde yer alan haneler arasındaki gelir farkı yaklaşık olarak dokuz kattır. Birinci dilimde yer alan hanelerin yıllık ortalama geliri 130 kuruş iken en zengin beşinci dilimde yer alan hanelerde ise bu tutar 1.188 kuruş olarak belirlenmiştir. Diğer yandan söz konusu

²⁵ Bekâr erkek anlamına gelen azab, savaşta ordunun en önünde yer alan gönüllü askerlerdir.

²⁶ Demirci, terzi, boyacı, çerççi, köşker, köşker çırağı, dikici, bakkal ve kalaycıların tamamı gayrimüslimdir (Polat, 2010: 68).

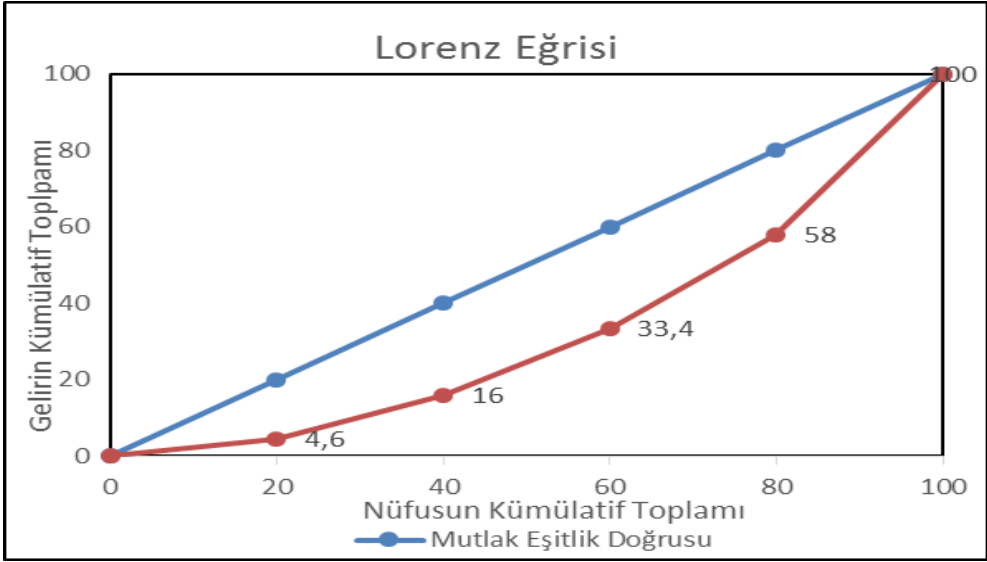
ortalama gelir, ikinci, üçüncü ve dördüncü %20'lik dilimler için sırasıyla 326, 494 ve 700 kuruştur. Toplam gelirin haneler arasında dağılımına ilişkin olarak hesaplanan eşitsizlik endeksleri ile görelî yoksulluk oranı Tablo: 4'de yer almaktadır.

Tablo: 4
Sorgun Kazasında Gini Katsayısı ve Görelî Yoksulluk Oranı

	Vergi Öncesi	Vergi Sonrası
Gini Katsayısı	0,3743	0,4031
Görelî Yoksulluk Oranı	0,2007	0,3100

Kaynak: *Sorgun Temettüat Defterleri, 1844-1845.*

Grafik: 1
Sorgun Kazası Lorenz Eğrisi



Kaynak: *Sorgun Temettüat Defterleri, 1844-1845.*

Sorgun Kazasında gelir dağılımı eşitsizliği Gini katsayısı ile tespit edilmiştir. Bu bağlamda 1844-1845 yılları için Sorgun Kazasında Gini katsayısı 0,3743 olarak tespit edilmiştir. Diğer yandan Sorgun Kazasına ait temettüat defterlerinden elde edilen hane geliri verileri kullanılarak görelî yoksulluk oranı da hesaplanmıştır. Buna göre Sorgun Kazasında toplumun %20'si, görelî yoksulluk sınırının altında yer almaktadır. Bir diğer deyişle hanelerin %20'si, diğerlerine göre yoksuldur. Yoksulluk sınırı altında yaşayan hanelerin %45'i zirai faaliyetle uğraşırken, %16'sı azab ve %13'ü ise çobandır. Hanelerin %22,4'ünün

herhangi bir geliri bulunmamasına rağmen kendilerinden vergi tahsilatı yapıldığı tespit edilmiştir. Bunun nedeni gayrimüslim hanelerden gelirden bağımsız olarak cizye tahsilatı yapılması, diğer hanelerde ise elde edilen mahsulle birlikte hayvanların önceden belirlenen bir fiyatla değerlendirilmesi ve bunun üzerinden aşar ve diğer resimlerin alınmasıdır. Böylece vergi uygulaması sonrası söz konusu hanelerin yoksulluğu derinleşmektedir. Göreli yoksulluk sınırının altında yaşayan hanelerin yerleşim durumuna bakıldığında ise hanelerin %14'ü Köhne-i Kebir'de ikamet etmektedir. Karamağara %11,2 ile ikinci sırada Calatlu ise %4,7 ile üçüncü sırada yer almaktadır. En zengin beşinci dilimde yer alan hanelerin %5'i yine Karamağara'da yaşamaktadır. Nefs-i Sorgun'da yer alan hanelerin %3,9'u en zengin dilimdeyken, Mihal ve Karakız'da ise bu oran %3,4'tür.

Tablo: 5
Meslek Unsurlarının %20'lik Dilimler İtibariyle Gelirden Aldığı Pay

Meslek	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20	Toplam
Arabacı	2	0	0	0	0	2
Azab	60	22	0	0	0	82
Bakkal	0	1	0	0	2	3
Başıboş	7	0	0	0	0	7
Bostancı	2	0	0	0	0	2
Boyacı	0	0	1	0	0	1
Demirci	1	2	3	0	2	8
Değirmenci	2	2	0	0	0	4
Dikici	0	2	0	0	0	2
Hatun	5	0	0	0	0	5
Hizmetkâr	22	6	0	0	0	28
Kalaycı	1	1	1	1	1	5
Keşiş	0	1	0	0	0	1
Köşker	0	1	0	0	1	2
Köşker Çıraklığı	1	0	0	0	0	1
Muhtaç	20	0	0	0	0	20
Süvari Sipahi	0	0	0	0	1	1
Terzi	0	1	0	0	0	1
Tüccar	1	3	1	0	1	6
Tımarlı Zaptiye	0	0	0	0	1	1
Ziraat	179	315	371	379	370	1.614
Çerçi	1	0	0	0	0	1
Çoban	56	21	0	0	0	77
İmam	10	2	1	0	0	13
-	13	2	3	1	2	21
Toplam	383	382	381	381	381	1.908

Kaynak: Sorgun Temettüat Defterleri, 1844-1845.

Elde edilen gelirin, meslek unsurlarına göre dağılımı, %20'lik dilimler itibariyle Tablo: 5'de gösterilmektedir. Temettüat defterlerinden tespit edilen yirmi dört farklı meslek unsuru bulunmakla birlikte, hanelerin büyük bir kısmı ziraatla uğraşmaktadır. Zirai

faaliyetle uğraşan toplam 1.614 hanenin yaklaşık olarak %70'inin orta ve üzeri gelir dilimlerinde yer aldığı görülmektedir. Zirai faaliyeti ise azab, çoban ve hizmetkârlar takip etmektedir. Buna göre azab, çoban ve hizmetkârların tamamı orta ve altı gelir dilimlerinde yer almaktadır. Boyacı, keşiş, köşker çıraklığı, süvari sipahi, terzi, tımarlı zaptiye ve çerçi ise birer haneden oluşmaktadır. Süvari Sipahi ile tımarlı zaptiyenin en zengin beşinci dilimde yer aldığı tespit edilmiştir. Bakkallık yapan üç hanenin ikisi en zengin dilimde yer alırken, bakkalların tamamı gayrimüslimdir. Diğer yandan yedi hane başıboş, beş hane hatun, yirmi hane de muhtaç olarak kaydedilmiş ve en yoksul birinci dilimde yer almıştır. Arabacı ve bostancı iki hane, köşker çırağı ve çerçi bir hanenin de benzer biçimde en yoksul birinci dilimde yer aldığı belirlenmiştir. İmamlık yapan on üç hane reisinin onu en yoksul birinci dilimde olmak üzere tamamı, orta ve altı gelir dilimlerinde yer almaktadır.

Sorgun Kazasında üretilen değerın mesleklere göre dağılımında ise çiftçi kesiminin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Elde edilen toplam gelirin %94'ü ziraatla uğraşan hanelerce alınmaktadır. Diğer meslek unsurlarından hizmetkârlar, toplam gelirin yalnızca %0,4'ünü alırken azablar %1,5'ini, çobanlar ise %1,3'ünü almaktadır. Gelir dağılımında en zengin beşinci %20'lik dilimde yer alan tımarlı zaptiyenin yıllık geliri 1.043 kuruştur. Benzer biçimde yine en zengin dilimde yer alan hanelerden süvari sipahinin geliri ise yıllık 1.800 kuruş olarak tespit edilmiştir. Gayrimüslim mahallesinde ikamet eden iki köşkerden en zengin dilimde yer alanın yıllık geliri 1.260 kuruş, en yoksul ikinci %20'lik dilimde yer alan diğer köşkerin yıllık geliri ise 243 kuruştur. Benzer biçimde gayrimüslim olarak Köhne-i Kebir'de ikamet eden bakkalların ikisi en zengin beşinci dilimde yer alırken yıllık toplam kazançları 1.058 ve 1.582 kuruştur. En yoksul ikinci dilimde yer alan üçüncü bakkalda ise bu tutar 318 kuruş olarak bulunmuştur. Muhtaç, hatun, başıboş ya da amel-mande olarak sınıflandırılan hanelerin geliri sıfır ile kırk kuruş arasında değişirken, Köhne-i Kebir'de müslüman mahallesinde ikamet eden yirmi dokuz hane numaralı İmam oğlu Mehmed, başıboş olarak kaydedilmiş ve elde ettiği toplam yıllık geliri 153 kuruş olarak bulunmuştur. Gelirin niteliğine bakıldığında ise sahip olunan bostan ve hayvanların, belirlenen fiyatlar üzerinden değerlendirilmesiyle bu sonuca ulaşıldığı görülmektedir. Sorgun Kazasındaki tek terzi olan hanenin yıllık kazancı ise 263 kuruş olup, en yoksul ikinci dilimde yer almaktadır. Diğer yandan Sorgun Kazasındaki en fazla geliri elde eden kişi, Karamağara'da ikamet eden yirmi hane numaralı Emrah oğlu Musa'dır. Zirai faaliyetle uğraşan söz konusu hanenin yıllık kazancı ise 3.346,75 kuruştur.

Tanzimatla birlikte aşar ve ağnam dışındaki örfi vergilerin kaldırılarak “vergi-i mahsusa” ismiyle uygulamaya konulan vergi, ödeme gücünü referans almakta ve haneler arasında dağıtılmaktadır. Bu bağlamda Sorgun Kazasında hanelerden toplanan vergi-i mahsusa 198.525,25 kuruştur. Toplanan verginin yaklaşık olarak %94'ü (186.113,25 kuruş), çiftçiler tarafından ödenirken, azablar %1,4'ünü, çobanlar %1,5'ini ve hizmetkârlar ise %0,4'ünü ödemişlerdir. Diğer yandan söz konusu verginin bazı muhtaçlardan dahi çeşitli miktarlarda alındığı görülmektedir. Örneğin Eynelli-yi Kebir'de ikamet eden dokuz hane numaralı Yazıcı oğlu Osman'ın ödediği vergi-i mahsusa 48 kuruşken, Darıcı'da ikamet eden

Arzaman oğlu Memiş'in ödediği vergi-i mahsusa ise 5 kuruştur. Sorgun Kazasında ödenen ortalama vergi-i mahsusa 104 kuruş olup, toplam gelire oranı %18,3 olarak tespit edilmiştir. Bu oran aynı zamanda vergi yükünü göstermektedir. Aşar ve rüsumat adı altında buğday, arpa, burçak, bahçe, bostan ve kovan üzerinden alınan zirai verginin toplamı ise 105.662,28 kuruştur. Ortalama ödenen aşar ve rüsumat ise 56 kuruştur. Vergi-i mahsusa ile birlikte aşar ve rüsumatın, gelire oranlanması sonucu toplam vergi yüküne ulaşılmaktadır. Buna göre Sorgun Kazası'nın vergi yükü %29,2 olarak hesaplanmıştır. Temettuat tahrirleri çerçevesinde ortalama vergi yükü Vidin Sancağı'nda %12,08, Varna Sancağı'nda %4,27, Bilecik Sancağı'nda %11,29, Kastamonu Sancağı'nda %35,55, Kocaeli Sancağı'nda %16,49, Bozok Sancağı'nda %18,11, Denizli Sancağı'nda %13,10, Ankara Eyaleti'nde %21 ve Ödemiş Kasabası'nda %25'dir (Karakaş, 1995: 59; Şenel, 2002: 215; Güran, 1984: 317). Diğer yandan vergi yükünün farklı haneler için de değiştiği belirlenmiştir. Örneğin Köhne-i Kebir'de demircilik yapan gayrimüslim hanenin vergi yükü %1,2'dir. En zengin beşinci %20'lik dilimde yer alan ve tımarlı zaptiye olan hane için vergi yükü ise %9,5 olarak hesaplanmıştır. Benzer biçimde yine en zengin dilimde yer alan ve bakkal olan hanede gerçekleşen vergi yükü ise %10,4'tür. Sorgun Kazasında gelir dilimlerine göre vergi yükü Tablo: 6'da gösterilmektedir.

Tablo: 6
Sorgun Kazasında Gelir Dilimleri İtibariyle Vergi Yükü

Gelir Dilimleri	Vergi Yükü
Birinci %20'lik Dilim	%39
İkinci %20'lik Dilim	%26,6
Üçüncü %20'lik Dilim	%28
Dördüncü %20'lik Dilim	%27
Beşinci %20'lik Dilim	%27
Toplam Vergi Yükü	%29,2

Kaynak: *Sorgun Temettuat Defterleri, 1844-1845.*

Tablo: 6'da görüldüğü üzere, ortalama vergi oranı en yoksul birinci %20'lik dilimde %39 iken, en zengin beşinci %20'lik dilimde ise %27'dir. Dolayısıyla yoksul kesimin katlandığı vergi yükü, zengin kesime göre daha fazladır. Vergi uygulamasının gelir dağılımı üzerindeki etkisi, Gini Katsayısı ile ölçüldüğünde, vergi sonrası Gini Katsayısı 0,4031 olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte vergi sonrası göreli yoksulluk oranı ise %31'dir. Sonuç olarak bu durum, vergi sonrası gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Vergi sonrası gelirin %20'lik dilimler itibariyle dağılımı Tablo: 7'de gösterilmektedir. Buna göre vergi sonrası toplam gelirden alınan pay, vergi öncesi duruma göre en yoksul birinci dilimde azalırken, en zengin beşinci dilimde artmıştır. Vergi uygulamasının gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisi ise aşar ve rüsumatın gelirden bağımsız olarak hesaplanmasının yanı sıra, vergi-i mahsusa uygulamasının hanelerin ödeme gücünü tam olarak yansıtmamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin Duralıdayılı'da ikamet eden ve en zengin beşinci dilimde yer alan yirmi bir hane numaralı Çiftçi Kara Kasım oğlu

Mahmud, vergi-i mahsusa ödemezken, Karamağara’da ikamet eden ve en yoksul birinci dilimde yer alan yetmiş altı hane numaralı Çiftçi Ahmed Ağa oğlu Topal Mehmed Ağa, ödediği 420,5 kuruşluk vergi-i mahsusa ile bu vergiyi en fazla ödeyen sekizinci kişidir.

Tablo: 7

Sorgun Kazasında Nüfusun %20’lik Dilimler İtibariyle Vergi Sonrası Gelirden Aldığı Pay

Gelir Dilimleri	Gelirden Alınan Pay (%)	Kümülatif Toplam (%)
Birinci %20’lik Dilim	3	3
İkinci %20’lik Dilim	11,4	14,4
Üçüncü %20’lik Dilim	17,5	31,9
Dördüncü %20’lik Dilim	25	56,9
Beşinci %20’lik Dilim	43,1	100

Kaynak: Sorgun Temettüat Defterleri, 1844-1845.

6. Sonuç

XIX. yüzyıl ortalarında Tanzimat Fermanı’yla birlikte değişen vergi sistemi çerçevesinde uygulamaya konulan temettüat tahrirleri, Osmanlı İmparatorluğu’nda sosyo-ekonomik yapıya ilişkin ayrıntılı bilgiler vermektedir. Çalışmada, Sivas Eyaleti, Bozok Sancağına bağlı Sorgun Kazası 1844-1845 temettüat tahrirleri verilerine dayanılarak Sorgun’da haneler arası gelir dağılımıyla birlikte göreceli yoksulluk oranı analiz edilmiştir. Gelir eşitsizliğinin Gini Katsayısıyla ölçüldüğü çalışmada, vergi uygulamasının gelir dağılımı üzerindeki etkisi de ayrıca incelenmiştir. Toplam gelirin, nüfusun yüzdelik dilimleri itibariyle dağılımı ise Lorenz Eğrisi yardımıyla gösterilmiştir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre en yoksul birinci %20’lik dilimde yer alan haneler, toplam gelirin %4,6’sını alırken, en zengin %20’lik dilimde yer alan haneler de bu oran %42’dir. Vergi uygulaması sonrası söz konusu oranlar ise sırasıyla %3 ve %43,1’dir. En yoksul dilimde yıllık ortalama gelir 130 kuruş, en zengin dilimde ise 700 kuruştur. Toplam gelirin mesleklere göre dağılımında ise çiftçi kesiminin ağırlıkta olduğu belirlenmiştir. Toplam gelirin %94’ü çiftçi kesimi tarafından elde edilmektedir. Diğer meslek unsurlarından hizmetkârlar, toplam gelirin yalnızca %0,4’ünü alırken azablar %1,5’ini, çobanlar ise %1,3’ünü almaktadır. Sorgun Kazasında 1844-1845 yılları için Gini Katsayısı, vergi tahsilatından önce 0,3743, vergi tahsilatından sonra ise 0,4031 olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda ödeme gücünü referans alan Tanzimat dönemi vergi reformlarının, Sorgun özelinde gelir dağılımını olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu durum özellikle vergi-i mahsusanın hane gelirlerini referans almaması ve gelir düzeylerine göre farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır. Hanelerin %22,4’ünün herhangi bir geliri bulunmamasına rağmen kendilerinden vergi tahsilatı yapılması bu bulguyu desteklemektedir. Nitekim en yoksul birinci dilimde yer alan hanelerde vergi yükü %39, en zengin dilimde yer alan hanelerde ise %27’dir. Bununla birlikte Sorgun Kazasında

hesaplanan göreli yoksulluk oranı ise vergi tahsilatından önce %20, vergi tahsilatından sonra %31'dir. Yoksulluk sınırı altında yaşayan hanelerin %45'i zirai faaliyetle uğraşırken, %16'sı azab ve %13'ü ise çobandır.

Kaynakça

- Abadan, Y. (2012), "Tanzimat Fermanı'nın Tahlili", H. İnalcık, & M. Seyitdanlıoğlu (Dü) içinde: *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 57-88.
- Adıyeke, N. (2000), "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)* (11), 769-823.
- Akgündüz, A. & S. Öztürk (2000), *Yozgat Temettuat Defterleri, I-II-III*. İstanbul: Yimpaş.
- Akşin, S. (1994), "Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın Karşılaştırılması", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16(27), 115-123.
- Aliye, F. (1995), *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Barkan, Ö. (1960), "H. 974-975 (M. 1567-1568) Mali Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIX(1-4), 277-332.
- Bozkurt, N. (2011), "1844-1845 Tarihli Temettuat Defterine Göre Kütahya Sancağı Dazkırı Kazası Evciler Köyü'nün Sosyal ve Ekonomik Yapısı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(19), 138-156.
- Cankabal, H. & A. Filiztekin (2013), *Wealth and Inequality in Ottoman Lands in the Early Modern Period*, AALIMS: <http://aalims.org/uploads/Rice_v1.pdf>, 12.04.2014.
- Cengiz, A. (2010), "Temettuat Defterine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Pursaklar'da Sosyo-Ekonomik Yapı", *Tarihin Peşinde*, (4), 1-24.
- Cezar, Y. (1985), "Tanzimat'a Doğru Osmanlı Maliyesi", A. Gündüz (Dü.) içinde, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 924-933.
- Coşgel, M. & B. Ergene (2012), "Inequality of Wealth in the Ottoman Empire: War, Weather, and Long-Term Trends in Eighteenth-Century Kastamonu", *The Journal of Economic History*, 72(2), 308-331.
- Danışman, Z. (1985), *Koçi Bey Risalesi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Değerli, A. (2013), "Temettuat Defterine Göre Seydişehir'in Sosyoekonomik Yapısı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 89-110.
- Efe, A. (2006), "1260-61 / 1844-45 Temettuat Sayımı Işığında Çukurhisar Köyünün Ekonomik ve Sosyal Görüntüsü", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 19-51.
- Ergene, B. & A. Berker (2008), "Wealth and Inequality in 18th Century Kastamonu: Estimations for the Muslim Majority", *International Journal of Middle East Studies*, 40(1), 23-46.
- Ergene, B. & A. Kaygun & M. Coşgel (2013), "A temporal analysis of wealth in Eighteenth Century Ottoman Kastamonu", *Continuity and Change*, 28(1), May, 1-26.
- Foster, J. (1998), "Absolute versus Relative Poverty", *The American Economic Review*, 88(2), 335-341.

- Geçer, A. (2012), “Temettüat Defterine Göre Mut'un Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı (1844-1845)”, *Turkish Studies*, 7(4), 1749-1777.
- Genç, M. & E. Özvar (2007), *Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gökmen, E. (2008), “Saruhan Sancağında Temettuat Tahriri”, *Bilig*, (45), 73-90.
- Güran, T. (1985), “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41(1-4), 301-319.
- Güran, T. (1987), “Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910”, *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, (1), 225-303.
- Güran, T. (2000), “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, H. İncalcık, & Ş. Pamuk (Dü) içinde: *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 73-94.
- Güran, T. (2011), “Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 49, 79-95.
- İncalcık, H. (1964), “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, *Belleten*, XVIII(112), 603-622.
- İncalcık, H. (2012), “Tanzimat Nedir?”, H. İncalcık, & M. Seyitdanlioğlu (Dü) içinde: *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 29-56.
- İncalcık, H. (2012), “Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, H. İncalcık, & M. Seyitdanlioğlu (Dü) içinde: *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 169-195.
- İncalcık, H. (2013), *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim* (Elli İkinci b.), (E. Yalçın, Dü.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İncalcık, H. (2014), *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II, Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*, (E. Yalçın, Dü.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karakaş, M. (1995), “Maliye Nezareti Temettuat Defterlerine Göre 1844 Yılında Bolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.
- Karal, E.Z. (1995), *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Karal, E.Z. (2011), *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)* (Dokuzuncu b.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kaynar, R. (1991), *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kütükoğlu, M. (1999), “İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa”, *Belleten*, 63(238), 755-774.
- Kütükoğlu, M.S. (1995), “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten*, LIX(225), 395-418.
- Lindert, P. (2000), “When Did Inequality Rise in Britain and America?”, *Journal of Income Distribution*, 9, 11-25.
- Lindert, P. & J. Williamson (2012), “American Incomes, 1774 – 1860”, *NBER Working Paper No. 18396*, <<http://www.nber.org/papers/w18396>>, 25.02.2014.
- Lütfi, P. (1991), *Âsafnâme*, (M. Kütükoğlu, Dü.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi.

- Morrisson, C. & W. Snyder (2000), "The Income Inequality of France in Historical Perspective", *European Review of Economic History*, 4, 59-83.
- Muşmal, H. (2008), "XIX. Yüzyılın Ortalarında Çumra'nın Sosyo-Ekonomik Görüntüsü (10353 Numaralı Temettuat Defteri Göre)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 254-275.
- Öztürk, G. & Ş. Atam (2011), "Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Priştine", *TÜBAR*, (30), 283-310.
- Öztürk, S. (1995), "XIX. Yüzyılda Söğüd'ün Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (106),
- Öztürk, S. (1996), *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2012), *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme* (Üçüncü b.), (A. Berktaş, Dü.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2013), *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları* (Dördüncü b.), (A. Berktaş, Dü.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polat, S. (2010), *Sorgun Temettuat Defterleri*, Sorgun Belediyesi: <<http://www.sorgun.bel.tr/>>, 22.12.2013.
- Polat, S. (2010), "Temettuat Defterlerine Göre Sorgun Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- Pradhan, M. & M. Ravallion (2011), *Measuring Poverty Using Qualitative Perceptions of Welfare*, Washington: The World Bank.
- Ravallion, M. (1998), "Poverty Lines in Theory and Practice", *LSMS Working Paper Number: 133*. Washington, D.C.: The World Bank.
- Sayın, A.V. (1999), *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, (F. Özkan, Çev.) Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı.
- Shaw, S.J. (1985), "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Vergi Sistemi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, A. Gündüz, Çev., Cilt Dört, içinde: İstanbul: İletişim Yayınları, 934-946.
- Shaw, S.J. & E.K. Shaw (1983), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul: E Yayınları.
- Soltow, L. (1983), "Wealth at the End of the Eighteenth Century", *The Journal of Economic History*, 43(3), 617-633.
- Şenel, Ş. (2002), "XIX. Yüzyıl Ortalarında Ankara Eyalet Merkezi'nin Sosyal ve İktisadi Durumu (H.1260-1261/M.1844-1845 Tarihli Temettuat Defterlerine Göre)", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şener, A. (2007), *Sona Doğru Osmanlı* (İkinci b.), Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Şener, S. (2008), "19. Yüzyılda Osmanlı Kırsalında Ekonomik ve Sosyal Yapı", *İktisat İşletme ve Finans*, 23(262), 112-141.
- T.C. Başbakanlık (2010), *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Yayın No: 108. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Taşkaya, A. (2013), "1844 Tarihli Temettuat Kayıtlarına Göre Kütahya Sancağına Bağlı Şaphane Köyünün Sosyal Ekonomik Yapısı", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (35), 235-252.

- Tekin, S. (2012), “Temettüat Defterlerine Göre Turgutlu'nun Sosyal ve Ekonomik Durumu (1844-1845)”, *Tarih Okulu*, (XII), 193-220.
- Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK (2011), *Yoksulluk Çalışması*,
<<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10952>>, 11.06.2012.
- Brown, M.C. (1994), “Using Gini-Style Indices to Evaluate the Spatial Patterns of Health Practitioners: Theoretical Considerations and an Application Based on Alberta Data”, *Social Science & Medicine*, 38(9), 1243-1256.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2011), *Osmanlı Tarihi* (Yedi b., Cilt Üç), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Velidedeoğlu, H. (1989), *1789 Devrimi İlkelerinin Osmanlı'daki Yansımaları*, Cumhuriyet.
- Yalçın, A. (2004), “Temettüat Defterlerine Göre 19. Yüzyıl Ortalarında Silifke Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, (15), 13-87.
- Zaidi, M.A. (1992), “Relative Poverty in Pakistan An Estimation from the Household Income and Expenditure Survey (1984-85)”, *The Pakistan Development Review*, 31(4), 955-974.

Ek: 1

**Sivas Eyaleti, Bozok Sancağı, Sorgun Kazasına Bağlı Köylerin %20'lik Dilimler
İtibariyle Gelirden Aldığı Pay**

Köy	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20	Toplam
Abdurrahmanbeyli	0	1	0	3	2	6
Ahmedfakihli	0	4	6	9	6	25
Aktaş	0	5	0	3	4	12
Alibartekyesi	2	4	11	2	0	19
Arablı	9	6	10	17	1	43
Ayrıdam	0	5	7	3	2	17
Ayvalı	1	2	0	1	0	4
Azab	2	0	0	0	0	2
Ağcın	0	3	0	4	6	13
Babalı	7	5	2	3	8	25
Balcı	2	4	7	9	2	24
Baltasarıları	9	4	2	3	3	21
Başbüyük	2	6	9	6	7	30
Belekili	0	15	2	7	3	27
Belencumafakihli	1	3	1	7	8	20
Belpınar	0	0	6	0	1	7
Beyyurdu	1	7	0	4	6	18
Boğazcumafakihli	0	0	2	0	3	5
Burunviran	1	1	6	9	2	19
Buzacıoğlu	1	4	2	1	1	9
Calathı	18	7	4	4	5	38
Cihanpaşa	1	11	8	3	0	23
Cihanşarlı	10	11	5	6	2	34
Cumafakihli-yi zir	11	12	10	9	8	50
Darıcı	9	12	8	6	15	50
Dağyenicesi	1	2	1	1	8	13
Deremüminli	4	8	3	3	2	20
Dişli	4	6	7	13	7	37
Duralidayılı	2	7	8	4	1	22
Erkekli	2	2	2	3	7	16
Eynelli-yi Kebir	6	7	3	5	3	24
Eynelli-yi Sağır	4	5	5	1	3	18
Fakihbeyli	7	11	7	1	4	30
Faraşlı	5	2	9	2	0	18
Gamberli	3	2	3	3	0	11
Gevrek	5	1	14	8	7	35
Güllük	1	11	3	2	11	28
Hacıbeğli	1	2	2	3	5	13
Halilfakihli	2	4	6	1	6	19
Hoşumlu	3	5	9	7	4	28
Kafırviran	1	0	4	5	3	13
Karabel	0	0	1	0	11	12
Karahacı-yı Kebir	3	4	3	1	3	14
Karakaya	3	2	0	1	3	9
Karakız	10	3	9	12	13	47

Karamağara	43	3	8	7	19	80
Karapınar	3	2	5	7	2	19
Karatepe	1	9	1	6	0	17
Karaveli	6	1	4	3	4	18
Kavakalanı	3	3	1	2	3	12
Kavurgalı	5	4	6	2	2	19
Kayakışla	2	6	5	7	6	26
Kemhallu	5	3	4	1	2	15
Kuzgun	0	4	0	0	0	4
Köhne-i Kebir	53	20	15	9	20	117
Körpınar	0	0	0	0	2	2
Kötüköy	2	5	4	2	6	19
Köcekközü	2	5	3	0	0	10
Külhöyük	13	7	10	2	2	34
Kürdköyü	1	0	2	1	6	10
Kırım	0	1	5	6	3	15
Kızıltepe	7	9	13	11	0	40
Manşar	10	7	5	8	4	34
Mihal	3	2	7	2	13	27
Mirahurlu	3	4	3	10	6	26
Nefs-i Sorgun	7	12	16	23	15	73
Ocaklı	4	2	0	3	7	16
Recebli	6	5	0	3	1	15
Sarıhacılı	3	2	0	0	1	6
Taşıgeçit	2	0	1	5	0	8
Tiftik	0	1	2	7	1	11
Tulum	2	0	6	12	16	36
Yaycılar	0	0	11	9	6	26
Yazılıtaş	5	2	7	4	8	26
Yeniceköy	1	2	5	1	6	15
Yerçeçayır	10	4	2	3	3	22
Yünalanı	0	0	0	2	0	2
Çavuşlu	0	3	2	0	0	5
Çelteke	11	0	0	0	2	13
Çoban	1	0	0	0	0	1
Çötelci	5	6	5	9	4	29
Öyük	1	7	2	3	1	14
İkikara	2	6	4	1	5	18
İncesu	0	5	5	0	0	10
İplikli	1	2	0	1	0	4
İsmailhacılı	0	2	3	5	3	13
İzibüyük	1	3	2	5	0	11
Şahmuradlı	5	6	0	4	6	21
-	0	1	0	0	0	1
Toplam	383	382	381	381	381	1.908

Kaynak: *Sorgun Temettuat Defterleri, 1844-1845.*

About the Authors

Hakan BILIR

He is Chief Competition Expert in Turkish Competition Authority.

Deniz SAHIN

He is assistant professor in Gaziosmanpasa University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance.

Elvan CENIKLI

She is assistant professor in Mugla Sitki Kocman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration.

Huseyin SEN

He is professor in Yildirim Beyazit University, Faculty of Political Sciences, Department of Public Finance.

Ayşe KAYA

She is assistant professor in Izmir Katip Celebi University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance and Financial Administration.

Savas CEVIK

He is associate professor in Selcuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics.

Ahmet Burcin YERELI

He is professor in Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance.

Altug Murat KOKTAS

He is assistant professor in Nigde University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance.

Isil Sirin SELCUK

She is research assistant in Ankara University, Faculty of Political Sciences, Department of Economics.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

1. Articles not published or submitted for publication elsewhere are accepted either in Turkish or English.
2. Manuscripts should be typed on one side of a A4 sized paper and should not exceed 25, 1,5-spaced pages with the *Times New Roman* 12-font character size. Only e-mail posts are welcomed for article submissions.
3. The first page should include (i) the title of the article; (ii) the name(s) of the author(s); (iii) institutional affiliation(s) of the author(s); (iv) an abstract of not more than 100 words in both English and Turkish; (v) keywords; (vi) JEL codes. The name, address, e-mail address, phone and fax numbers, affiliated institution and position, and academically sphere of interest of the author(s) should be indicated on a separate page.
4. Tables, figures and graphs should be numbered consecutively and contain full references. The titles of the tables, figures and graphs should be placed at the heading of them; the references of tables, figures and graphs should be placed at the bottom of them. Decimals should be separated by a comma. Equations should be numbered consecutively. Equation numbers should appear in parentheses at the right margin. The full derivation of the formulae (if abridged in the text) should be provided on a separate sheet for referee use.
5. Footnotes should be placed at the bottom of the page.
6. All references should be cited in the text (not in footnotes), and conform to the following examples:

It has been argued (Alkin, 1982: 210-5)....

Griffin (1970a: 15-20) states....

(Gupta et.al., 1982: 286-7).

(Rivera-Batiz and Rivera-Batiz, 1989: 247-9; Dornbusch, 1980: 19-23).

7. References should appear at the end of the text as follows:

Books: Kenen, P.B. (1989), *The International Economy*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Periodicals: Langeheine, B. and U. Weinstock (1985), "Graduate Integration", *Journal of Common Market Studies*, 23(3), 185-97.

Articles in edited books: Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones", in P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy: A Reader*, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-82.

Other sources: Central Bank of the Republic of Turkey (2003), *Financial Stability*, Press Release, March 24, Ankara, <<http://www.tcmb.gov.tr>>.

Chang, R. (1998), "The Asian Crisis", *NBER Discussion Paper*, 4470, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.

8. Cited web pages should exist at the References with their full address and certain cited date as follows:

....., <<http://www.pegem.hacettepe.edu.tr/dergi.htm>>, 18.12.2006.

YAZARLARA DUYURU

1. Sosyoekonomi dergisinde sadece Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

2. Yazılar A4 boyutunda kâğıdın bir yüzüne bir buçuk aralıkla, *Times New Roman* karakterinde, 12 punto ile ve 25 sayfa geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. E-posta dışındaki gönderiler kabul edilmemektedir.

3. Yazının ilk sayfasında şu bilgiler yer almalıdır: (i) yazının başlığı; (ii) yazar(lar) ın adı; (iii) yazar(lar)ın bağlı bulunduğu kurumun adresi; (iv) en çok 100 kelimelik Türkçe ve İngilizce özet, (v) anahtar sözcükler ile (vi) çalışmanın JEL kodları. Ayrı bir sayfada yazarın adı, adresi, e-mail adresi, telefon ve faks numaraları, çalıştığı kurum ve bu kurumdaki pozisyonu ile akademik ilgi alanları belirtilmelidir.

4. Tablo, şekil ve grafiklere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo, şekil ve grafiklerin üzerinde yer almalı, kaynaklar ise tablo, şekil ve grafiklerin altına yazılmalıdır. Rakamlarda ondalık kesirler virgül ile ayrılmalıdır. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın en sağında ve parantez içinde yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi, yazıda açıkça gösterilmemişse, hakemlerin değerlendirmesi için, türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada verilmelidir.

5. Yazılarda yapılan atıflara ilişkin dipnotlar sayfa altında yer almalıdır.

6. Kaynaklara göndermeler dipnotlarla değil, metin içinde, sayfa numaralarını da içererek, aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi yapılmalıdır:

.....belirtmiştir (Alkin, 1982: 210-5).

.....Griffin (1970a: 15-20) ileri sürmektedir.

(Gupta vd., 1982: 286-7).

(Rivera-Batiz ve Rivera-Batiz, 1989: 247-9; Dornbusch, 1980: 19-23).

7. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, sayfa numaraları ile birlikte, kaynakçada aşağıda örneklenen biçim kurallarına uyularak belirtilmelidir:

Kitaplar: Kenen, P.B. (1989), *The International Economy*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Dergiler: Langeheine, B. ve U. Weinstock (1985), "Graduate Integration", *Journal of Common Market Studies*, 23(3), 185-97.

Derlemeler: Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones", P. King (der.), *International Economics and International Economic Policy: A Reader* içinde, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-82.

Diğer Kaynaklar: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2001), *2002 Yılında Para ve Kur Politikası ve Muhtemel Gelişmeler*, Basın Duyurusu, 2 Ocak, Ankara, <<http://www.tcmb.gov.tr>>.

Chang, R. (1998), "The Asian Crisis", *NBER Discussion Paper*, 4470, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.

8. Kaynakça'da web sitelerine yapılan atıflar muhakkak, gün, ay, yıl olarak alındığı tarih itibariyle ve tam adresleriyle birlikte belirtilmelidir. Örneğin:

....., <<http://www.pegem.hacettepe.edu.tr/dergi.htm>>, 18.12.2006.